
3 1761 06558824 6

LUSIONER

OCH

ERKLIGHET

STUDIER ÖFVER DEN SKANDINAVISKA KRISEN 1864

AF

CARL HALLENDORFF

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

LLUSIONER OCH VERKLIGHET

STUDIER ÖFVER DEN SKAN-
DINAVISKA KRISEN 1864

AF

CARL HALLENDORFF

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

ISAAC MARCUS'
BOKTRYCKERI-
AKTIEBOLAG
STOCKHOLM
1914

FÖRORD.

Svensk inre och yttre politik under de sista femtio åren kan icke rätt bedömas utan ingående kännedom af Karl XV:s tid, som i så väsentligt bestämt dess förutsättningar och angifvit själfva utgångsläget. Utom memoarer äga vi hittills egentligen endast panegyriska teckningar af denna tid, hvarvid representationsreformen på ett fullständigt missvisande sätt skjutits i förgrunden. Ehuru denna reforms betydelse icke får underskattas, är det otvifvelaktigt, att åtskilliga andra politiska händelser öfvat ett knappast mindre viktigt inflytande. Särskildt fäster sig blicken vid de stämnings- och händelserika åren 1863 och 1864.

Att fälla någon definitiv dom öfver de årens skandinaviska politik är för närvarande omöjligt. Därtill behöfves en mycket fullständigare bekantskap än hittills med de framträdande personernas planer och handlingar. Huru mycket, som därvidlag ännu brister, visar professor Sam Clasons nyligen i Historisk Tidskrift publicerade undersökning om Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen. Hufvuduppgiften måste vara att få diplomatiska akter och viktigare brefsamlingar tillgängliga och beaktade.

Efterföljande samling af uppsatser åsyftar att på en annan väg, genom situationsskildringar, lämna några bidrag till tidens belysning.

För närvarande hafva händelserna kring 1864 fått speciell aktualitet. Den hela världsdelen omfattande kris, hvilken efterträdt det sedan 1871 rådande relativa lugnet, låter ovillkorligen åtskilliga af de spörsmål, som lifligast sysselsatte sextiotalets politici, återigen skymta på dagordningen. Viktigast är emellertid, att vi ånyo befinna oss midt uppe i ett europeiskt konfliktläge. Hvilken olika aspekt än detta uppvisar mot den tid, då Napoleon III, Gortschakoff, Palmerston och Bismarck ledde stormaktspolitiken, och hur skiljaktig än problemställningen nu måste vara mot då, är det oundgängligt, att berörelsepunkterna bli talrika. I synnerhet torde vår egen tid ha skäl att uppmärksamt observera, med hvilket mått af politisk insikt och verklig ansvarskänsla man då här i landet mötte händelserna därute.

En ypperlig kommentar i sistnämnda hänseende lämna åtskilliga akter i den stora dokumentsamling, som på föranstaltande af franska utrikesdepartementet började utgifvas år 1910 under titeln Les origines diplomatiques de la guerre de 1870—1871. Närmast i syfte att göra dess märkliga upplysningar något mera uppmärksammade här i landet planerade undertecknad ett par tidningsessayer, samlade kring motsatsen mellan Sveriges politiska svärmerier och Preussens realistiska statskonst. När dessa, som förelågo färdiga i oktober 1913, fr. o. m. december s. å. började publiceras i Svenska Dagbladet, förskaffade väl kända poli-

tiska tilldragelser dem äran, att de betraktades som direkta dagsinlägg, affattade med syftning på den just då föreliggande situationen. Utmärkelsen var, som synes, oförtjänt men noteras tacksamt, då den med särskild skärpa accentuerade, huru väl hvarje bidrag till upplysning om sextiotalet behöfves. Sålunda väcktes ock tanken att i bokform utgifva dessa essayer, hvilka emellertid därvid behöfde dels utvidgas eller revideras, dels fullständigas genom en framställning äfven af våra extravaganser i sympativägen för det lidande Polen. Afdelningen härom är helt och hållet nyskrifven.

Materialet för uppsatserna har hämtats dels från den angifna franska publikationen samt åtskilliga nyare statsmannabiografier och memoarverk, dels ur k. utrikesdepartementets arkiv äfvensom brefsamlingar å k. biblioteket. Särskildt står jag i tacksamhetsskuld till ingenjören Ragnar Wieselgren och redaktör Harald Sohlman för deras älskvärdhet att låta mig taga del af de korrespondenser, som tillhört deras fäder, bibliotekarien Harald Wieselgren och redaktör August Sohlman.

Stockholm d. 1 oktober 1914.

CARL HALLENDORFF.

INNEHÅLL.

SKANDINAVISKA FÖRHOPP-NINGAR

Septemberdagarna på Ulriksdal 1863.

Augusti och september 1863 tillbragte Karl XV hufvudsakligen på Ulriksdal. I slutet af juli hade han företagit en resa till Skåne och Danmark, gästat Fredrik VII på Skodsborg den 22 samt några dagar senare på egen botten mottagit sin kunglige granne, med honom besökt grefve Hamilton på Ovesholm samt slutligen den 29 (äfven 28?) själf varit värd på Bäckaskog. Under de båda monarkernas samvaro på Skodsborg hade såväl svensk-norske ministern grefve Henning Hamilton som danske konseljpresidenten Karl Kristian Hall varit tillstädes; på Bäckaskog märktes bland gästerna justitiestatsministern friherre Louis De Geer.

Luften var snart full af rykten om intimare aftal mellan de båda kungarna, och dessa nyheter nådde till och med fram till kung Karls officiella rådgifvare i Stockholm, hvilka annars hade för mycket bekymmer med den samlade riksdagen, först och sist med förslaget till representations-

reform, som visserligen under vintern af ständerna antagits hvilande men hvars utsikter lifligt sysselsatte alla, för att mycket befatta sig med dem så litet vidkommande saker som utrikespolitiken. Att något storpolitiskt var i görningen blef uppenbart äfven för allmänheten, när tidningarna började kommentera grefve Henning Hamiltons plötsliga hemkomst från sin post i Köpenhamn. Det synes säkert, skref Aftonbladet (onsdagen den 9 september)

"att traktaten ännu icke är formligen afslutad men ofördröjligen kommer att bli det, sedan man blifvit ense om några underordnade detaljfrågor". Något närmare meddelande torde ej kunna förväntas förrän nästa månad. Emellertid ansåges, att alliansen blott förpliktade Sverige-Norge till försvar af Danmark med Slesvig, ej af Holstein och Lauenburg. "Däremot är det möjligt, att tyska exekutionstruppers inryckande i Holstein skulle bli signalen till en bestämd svensk-norsk truppstyrkas inryckande i Slesvig för att därigenom klart beteckna inför Tyskland och den öfriga världen, att hvarje kränkning af Eidern är att betrakta som ett angrepp mot hela den skandinaviska norden.

Emellertid torde särskilda rustningar för sådant ändamål för det närvarande bli öfverflödiga, emedan det af alla tecken vill synas som skulle blotta underrättelsen därom, att ett sådant försvarsförbund kommer att afslutas, ha verkat tillräckligt och fullkomligt betaga Tyskland all lust för exekutionen i Holstein, hvilken ju endast skulle ske i hopp att därigenom på ett eller annat sätt bli i tillfälle att tillfredsställa lystnaden efter Slesvig." Till stöd för dessa lugnande betraktelser anföras några uttalanden i Hamburgtidningar, hvarefter: "Den nuvarande danska regeringen kan skatta sig lycklig, att det sålunda lyckats densamma förhindra en exekution i Holstein." — — —

Just dessa dagar hade på inbjudan kring konungen samlats ett muntert jaktsällskap, som i fulla drag njöt af alla behag, en gästvänlig kunglig värd, en skön natur och en vacker Stockholmshöst gemensamt kunde bereda. Dardel har med penna och ritstift skildrat personager och händelser från den kungliga jakten, hvars afslutning den 10 september celebrerades med ett ståtligt fyrverkeri på Ulriksdal. Posttidningen berättar, hur den samlade mängden förtjustes genom slottets rika illumination, den spelande springbrunnen och munter regementsmusik. "Innan fyrverkeriet började, hörde man sång i slottets ena flygel, hvarifrån man såg konungen och de till denna af det föregående jaktpartiet föranledda festlighet inbjudna gäster, sjungande sången 'Känner du landet, det härliga rika', passera öfver borggården till slottets hufvudbyggnad."

Hos det muntra jaktsällskapet torde det nog väckt en viss uppmärksamhet, när en dag — denna har varit omtvistad; det var tisdagen den 8 september — några af statsråden jämte Henning Hamilton inbjudits till middag å Ulriksdal samt efter måltiden följde konungen till en öfverläggning, hvilken tog hela aftonen i anspråk. Först vid 10-tiden bröto de i denna omgifning något främmande gästerna upp; i excellensen Louis De Geers vagn återvände finansministern frih. J. A. Gripenstedt till Stockholm under hög triumfstämning. Om den kunglige värdens lynne efter deras afresa har intet meddelats, men med all sannolikhet var det mindre strålande. Ty öfverläggningen hade gällt hufvudämnet för hans

yttre politik, förbindelsen med Danmark, och hans konseljs båda starkaste män hade så afgjordt ställt sig afvisande mot hans planer till kraftigt ingripande i den holsteinska frågan, att det planerade försvarsförbundets afslutande syntes endast kunna ske efter ett just vid denna tidpunkt näppeligen verkställbart ministärskifte.

Under sådana omständigheter bör det ha varit med egendomligt blandade känslor, som de olika deltagarne i öfverläggningen följande dag läste de citerade tidningsuttalandena.

* * *

"Den holsteinska frågan, det har bara funnits två, som verkligen kände den, och den andre är död", skall grefve Manderström ha yttrat. Det vore också fåfängt att söka i korthet gifva en exposé af den intrasslade härfvan. Dess ursprung räckte högt upp i medeltiden, ej blott till den Oldenburgska dynastiens grundläggare Kristian I utan långt före honom, till "den kullede Greve" Gert och längre. Att omfatta alla med Danmarks rättigheter på Slesvig, det danska kungahusets rättigheter till och i Holstein samt de båda hertigdömenas inbördes rättigheter sammanhängande privilegier, deklarationer, pretentioner, aftal och förhandlingar, därför kräfdes ett helt arkiv af respektabelt omfång. Det var ett helt knippe af intressanta rättsspörsmål, men under all denna outtömliga skatt för kronjurister och privatadvokater lågo tvenne maktfrågor: om Danmarks välde öfver det tyska landet Holstein och om de

holsteinska tyskarnas befogenhet att utbreda sig öfver det danska Slesvig. 1848 års tyska nationalitetsrörelse hade kräft Holsteins frigörelse från Danmark under egen dynasti, huset Augustenburg, och därmed skulle äfven följa det halft förtyskade Slesvigs lösryckande enligt det gamla privilegiets ord om de båda landen "dat se bliuen ewich tosamende ungedelt". Men samma års stänk af dansk nationalitetsrörelse hade reagerat mot tyskarna i Slesvig och till skydd för själfva kungariket fordrat landet till Eider såsom urdanskt. Samtidigt höllo monarkerna och alla konservativa danskar strängt äfven på Holsteins bevarande i rikshelheten. Formellt löstes saken genom de internationella Londonaftalen 1850 och 1852 enligt dessa sista önskningar: den danska monarkins integritet i varande omfattning garanterades, och tronföljden efter Fredrik VII reglerades till huset Glücksborg-Beck. Men samtidigt gafs äfven försäkran, att ländernas gamla rättigheter skulle gälla oförkränkta. Reellt var detta ingen lösning alls, ty om det icke lyckades Danmark att tillfredsställa holsteinarnas uppfattning om sina rättigheter, och om sålunda holsteinarna vädjade till stamfränderna i Tyskland mot Danmarks s. k. förtryck, då kunde man från detta håll alltid ha en internationellt fastlagd rättsgrund att argumentera på.

Danmark gjorde i själfva verket allt för att underlätta ett sådant spel. Det inre samlande baneret var 1849 års demokratiska författning, som emellertid blott afsåg själfva kungariket med Slesvig. Att uppge den författningen tillät ej

det härskande nationalliberala partiet; att på något vis under dess väsentliga bevarande skapa former för konstitutionell styrelse äfven för Holstein, det försöket tillintetgjorde holsteinarna och tyskarna i Slesvig. Så stod man redan från 1855 inför en olöslig konflikt. Från tyskt håll kräfdes åter de båda hertigdömenas lösryckande. Och danska regeringskretsar hänföllo alltmera till tanken att uppge Londonaftalens helstatsprogram och repliera till Eiderstatstanken, hvilken på samma gång passade bäst för den förträffliga frihetsgrundloven och syntes gifva det starkaste principiella stödet vid tidens härskande nationalitetsargumentering. Det var också åtgärder i sådan riktning, som konseljpresidenten Hall, nationalliberalernas främste man, tillgrep, när han genom det berömda marspatentet 1863 skarpt afskilde Holstein med Lauenburg från det öfriga kungariket för att så ordna hufvudlandets författningsvillkor särskildt. Men detta framkallade genast Tysklands hot att låta förbundstrupper rycka in i Holstein för att tvinga Danmark till patentets återkallande („förbundsexekutionen").

I denna utveckling var Sverige ej alldeles utan medskuld. Men vårt sysslande med dessa angelägenheter under Oscar I:s tid hade äfven inbragt en erfarenhet, som borde allvarligt varnat för vidare oförsiktiga steg eller öfverdrifna förväntningar.

— — —

Oskar I och Fredrik VII.

Skandinavismen under 1850-talet är som mera aktiv rörelse egentligen begränsad till de båda åren 1856 och 1857. Uvertyren till denna period af aktivitet utgjorde det stora studentmötet i Uppsala 1856, då Karl Ploug, Fædrelandets redaktör, den 13 juni vid Uppsala högar talade för "Nordens politiska enhet", och då konung Oskar under Drottningholmsfesten den 15 juni fällde orden "våra svärd stå redo till gemensamt försvar". Finalen åter var Fredrik VII:s bref af den 19 april 1857 till Oskar I, däri han under dåvarande villkor afböjde dennes alliansanbud. De skandinaviska manifestationer, som föregingo nämnda skede, voro af mindre betydelse; de efteråt följande öfverläggningarna och skriftväxlingarna ha sitt egentliga intresse som öfvergång till Karl XV:s speciella politik.

Den fullkomligt ohållbara situation, hvari Danmark råkat genom den inre och yttre politikens bristande kongruens, gaf en bestämdare riktning åt fyrtiotalets ännu helt sväfvande skandinaviska

funderingar. Den grupp af nationalliberala, som hade sitt högkvarter å Fædrelandets redaktionsbyrå vid Kiøbmagergade, främst Karl Ploug samt den dåmera halft danske Oscar Patrik Sturzen-Becker (Orvar Odd), trodde sig finna vägen till tryggare tider genom att yrka de internationella aftalens revision därhän, att Eiderpolitiken knäsattes och den danska successionen ändrades till den svenska dynastiens förmån.

Det är för närvarande ej alldeles lätt att se, huru mycket häraf varit i en större säck, innan det kom i Köpenhamnsjournalisternas lilla påse. Redan i juni 1856 har Oskar I med en viss förtrolighet talat med Ploug, men förhoppningarna togo större fart från september s. å. Vid den 1 september kom prins Napoleon (Plon-Plon) på sin kvasivetenskapliga Nordpolsfärd, om hvars karaktär Fritz Dardel har några träffande anmärkningar, till Kristiania, där han intimt öfverlade med kronprins Karl, då Norges vicekonung. Senare under september gästade såväl den svenske kronprinsen som prins Napoleon med några dagars mellanrum Köpenhamn, och hvad de därvid meddelade Ploug och Sturzen-Becker om möjligheterna för en nordisk sammanslutning, bragte dessa i eld och låga. Spåren leda sålunda ytterst tillbaka till Paris och det är särdeles sannolikt, att kejsar Napoleon under hand lancerat skandinaviska planer i Stockholm för att där i någon mån borttaga det ofördelaktiga intryck, som hans opålitliga politik under Krimkriget måst framkalla. Att han just samma år 1856 genom Morny sökte något slags entente med sin forne

fiende Ryssland, ökar blott sannolikheten för, att han stimulerat den svenska politiken i en riktning, som måste vara hofvet i S:t Petersburg oangenäm.

För den pressagitation, som de där septemberöfverläggningarna i Köpenhamn framkallade, hänvisas till R. Sturzen-Beckers mycket intressanta och på intima upplysningar rika bok om Orvar Odd. Spörsmålet gäller närmast, hvilka reella utsikter, som funnos för förhoppningarnas infriande. Därpå hänger ju i själfva verket allt, ej minst slutomdömet om skandinaverna såsom politici. Det spörsmålet tvingar emellertid att rikta uppmärksamheten på de båda nordiska monarkernas personligheter.

* * *

Oskar I är i närvarande stund snarast för hårdt bedömd. Betydelsen af hans ansträngningar för Sveriges inre utveckling bortskymmes lätt genom frukternas öfverraskande rikedom under följande skeden. Hans yttre politik åter synes dömd genom resultatens svaghet: hvad aktionen för Danmark 1848—49 åstadkommit, annullerades 1864, och 1855 års novembertraktat gaf icke det väntade stödet västerifrån men väl allvarsam fara från öster. Personligen kunde konung Oskar med sin pedantiskt prydliga apparition och sitt slutna tillbakadragna väsen hvarken imponera som fadern eller tjusa som äldste sonen. Hans enkla älskvärdhet hade alltid skarpt markerade gränser: öfver dessa och in i hans fulla förtroende trängde

ytterst få, bland undersåtarna knappast någon mera än möjligen generalen C. G. Löwenhjelm, vid hvilken han var förenad med ynglingaårens och ungdomsupplefvelsernas band. Gamle excellensen Stjerneld var inte den enda af hans officiella rådgifvare, som "puttrade utomkring" (enl. Hartmansdorff), att de höllos i ovetenhet om kungens afsikter och blott hade att med namnet stå för en politik, som leddes bakom deras ryggar. Under Krimkrigets förhandlingar med Frankrike hade baron Knut Bonde, som numera är kändt, spelat en viss privatdiplomatisk roll, hvilken emellertid var åtskilligt mindre afgörande än den ädle friherren själf ansåg. I självfva verket hade konung Oskar för sin yttre politik en hel rad af enskilda medverkande i olika grader af invigdhet; det hände att bland dem funnos äfven ministrar, som vid sidan af sina ämbetsdepescher till kabinettet inberättade det intressantaste direkt till konungen. Det kunde ej gå annorlunda, än att detta i hvarje fall anades och framkallade misstämning, äfven om man med Dardel nödgades erkänna, att "konungen såsom politiker varit djuptänkt, slug och försiktig".

I den mån, som en senare tid kan låta ljuset mera klart, mera ofördunkladt af personliga tyckens dimmor, falla öfver Oskar I:s tid, blir det ock möjligt att bättre uppfatta och förstå hans sträfvanden. Hans privata diplomati kan som företeelse bedömas rättvisare numera, sedan hans yngre son under klar uppfattning af den moderna konstitutionalismens ändrade kraf definitivt röjt upp med denna kvarlefva från

l'ancien regime. Ett tidehvarf, hvilket alla revolutioner och nyskrifna konstitutioner till trots ännu lefde kvar under sjuttonhundratalets politiska traditioner men samtidigt nödgades iföra sig en för demokratisk publik mera passande dräkt, måste ovillkorligen befordra åtskilligt dubbelväsende, särskildt just inom diplomatien. De närmast på februarirevolutionen följande decennierna äro också i eminent grad präglade af monarkernas personliga utrikesledning, samtidigt med att den inre verksamheten lades i nya banor och skapade nya former, hvilka först så småningom kommo att medföra äfven en diplomatiens omdaning. En mer eller mindre skarp differens mellan officiell och privat utrikespolitik skönjes då för tiden runt om i Europa, och det är därför på intet vis förvånande, att samma företeelser möta här. Så allvarsamt som Oskar I tog sina regentplikter, måste han fattat det som en försummelse, därest han ej begagnade samma medel, hvarmed hans samtida litet hvar sökte sin framgång.

Men det är ju framgångens uteblifvande, som fällt domen öfver hans politik! Rättvisligen bör nog det ansvaret något omflyttas. Det under lång tid försämrade förhållandet till Ryssland skrifves vanligen på novembertraktatens räkning. Sant är också, att den ryska regeringen då mycket tydligt lade sitt missnöje i dagen, och motsatsen hade väl snarast varit öfverraskande, t. o. m. mera oroande. Men hvad som lät en inträdd kyla öfvergå i varaktig mistro, det var sextiotalets populära utsväfningar med de rätt måttlösa demonstrationerna för Polen och mot

Ryssland. För den sådden och dess skörd går kung Oskar fri. Hvad man än kan anmärka emot hans politik under Krimkriget — och sedd i dess sammanhang saknar den icke starkt berättigande — ej led den af oförsiktighet och öfvermod.

Redan Karl XIV Johan hade under sitt impulsiva yttre gömt en mycket försiktig spelare, som ängsligt sökte samla riktigt säkra kort, innan han vågade ett afgörande drag. Egenskapen ärfdes i förökadt drag af sonen, hvars hela utrikespolitik har en utpräglad karaktär af sträng metod och noggrann beräkning. Intet nytt steg utan omsorgsfull pröfning, att där fanns säkert fotfäste. Men det kunde hända, att pröfningen blef så långvarig, att steget togs väl sent, och att den chance, som förflyttningen åsyftade, redan var förbi, när denna omsider verkställdes.

En monark af detta slag, hvars hela väsen bar det orubbliga jämnmodets och den lika osvikliga förbehållsamhetens prägel, var icke ägnad att intaga och leda massorna. Den prunkande, medryckande standarbäraren för en folklig skandinavism kunde kung Oskar aldrig bli, därom har han säkert aldrig gjort sig några illusioner. Men knappast gjorde han sig heller någon illusion om hela rörelsens egen bärkraft. Ungdomens flammande entusiasm, pressagitationen och de stora massmötena voro honom rätt och slätt medel att förbereda och understödja en politisk aktion, hvars verkliga resultat han emellertid väntade af sin bepröfvade diplomatiska konst. Sturzen-Becker och Ploug med kolleger här och i Danmark kunde

ju inbilla sig vara initiativtagare och ledare („vor Regiering paa Kiøbmagergade“, C. Molbech), medan de i själfva verket blott figurerade som schackpjäser, och de afgörande meddelandena skedde hvarken genom dem eller intermediären C. L. Dahlfeldt (då hofbibliotekarie, senare generalkonsul i Helsingfors och öfverintendent) utan direkt mellan konungen och hans minister i Köpenhamn C. A. Virgin. Hvad han af skandinaverna väntade, var, att de skulle göra — om ej redan hade gjort, — ledande danska kretsar bättre mottagliga för de planer, af hvilkas realiserande han hoppades allt för Nordens framtid.

Om icke i allt så likväl i mycket var Oskar I rätte mannen att omhändertaga skandinavismens möjligheter. Att dessa så brådt sveko, därför låg skulden på annat håll.

* * *

Därest Oskar I under sina sista borttvinande år förmådde pröfvande blicka tillbaka på sin utrikespolitik, har det nog egentligen varit ett enda oförsiktigt blottställande steg, som han ångrat. Nämligen det handbref till Fredrik VII af Danmark, hvari han den 27 mars 1857 erbjöd denne en defensivallians med garanti för Slesvig. Att detta erbjudande först af konung Fredrik mottogs med telegrafiskt uttryckt tillfredsställelse men därefter genom skrifvelsen den 19 april af honom afböjdes under hänvisning, att Holstein ej inneslötes i alliansen, det hade knappast kunnat så bittert öfverraska och så obotligt såra honom, därest han

då ännu ledt sin politik med vanlig nykter kyla och utan impulsivare inverkan från sin allra närmaste krets. Ty själf måste han ganska väl veta, hurudan konung Fredrik var, och hade nog helst aktat sig att för honom yppa sina innersta tankar.

Det finnes från Fredrik VII:s kronprinstid ett porträtt (af N. T. Holbeck), som egendomligt nog företer en viss likhet med Oskar I:s ungdomsbilder. Större yttre kontraster kan man annars knappt tänka sig än de båda samtida nordiska konungarna: Oskar I lika pretiöst regelrätt och prydlig som Fredrik VII vårdslös och oregelbunden, helst i rökmössa och med sjöskumspipan samt efter hvad skvallret berättade ganska ogärna noggrannare tvagen. Icke mindre var deras väsens olikhet: Oskar I i hvarje tum den slutne diplomaten, uppskattad blott af ett fåtal mest intima; Fredrik VII boren till folkgunstling därför, att han städse för hela världen blottade ett inre, där den stora publiken med belåtenhet igenkände sina egna brister och svagheter, något förgyllda af den kungliga glans, för hvilken demokratien i alla tider varit särskildt svag. Att han efter två brutna ståndsmässiga äktenskap upphöjde sin ungdomsflamma balettflickan Louise Rasmussen under namnet grefvinna Danner till sin morganatiska gemål, det kunde de goda köpenhamnarna, som i Dyrehaven eller vid Frederiksborg fått skymta litet af det höga parets prosaiska familjelycka, finna högst borgerligt och tidsenligt. Och förargelsen, som förbindelsen väckte inom kungafamiljen, vid

andra hof och hos den högdragna danska aristokratien („en mærkelig Situation, at Kongen af Danmark ikke mere hører til det egentlige danske Hof“, C. Molbech), kunde bara öka de sant folkliga sympatierna. Kungen tyckte om god mat och godt vin, framförallt mycket vin och pratade under dess inverkan otroligt bredvid munnen; det senterade det trogna folket, som ännu ej af någon afholdsbevegelse störts vid njutandet af sin snaps och sin Bajer, mycket väl. Hvem ville inte som han helst roa sig och låta morgondagen ha sin egen omsorg? När det nu och då behöfdes, kunde han ju också representera, så att man fick både ögonlust och öronfägnad. Då bar han majestätiskt upp sin väldiga korpulens, imponerade med hufvudets groft skurna profil och kunde låta stämmans åska dundra fram den sortens kraftord, som länge lefva på folkets läppar, alldeles oafsedt om de haft någon innebörd eller ej. Allra sist hade han också turen att dö, innan olyckorna kommo, och så skall han, förevigad genom otaliga stoder och minnesmärken, gå till sen eftervärld som Danmarks sant folkkäre konung.

Sin berömmelse har kung Fredrik i synnerhet fått som den danska grundlagens stiftare och upprätthållare. Otvifvelaktigt en måttligt förtjänad berömmelse, ty förkärleken för de revolutionära årens skapelser var nog inte större hos honom än hos hans furstliga medbröder på kontinenten. Han tyckte bara till en början, att det inte lönade sig att bråka för en självhärskarmakt, hvars utöfvande icke vidare roade honom, och med tiden funno han och särskildt hans kära

grefvinna sig må synnerligen väl af den relativa folkynnest, som deras respekt för konstitutionen kunde garantera. I den fråga, som för Danmark måste vara den viktigaste, den holsteinska, var han lika principfri. Han hade accepterat grundlagens Eidersynpunkter men var också med om de internationella aftalens helstatsprogram. Enligt all sund monarkisk grundsats ville han ju vara rikets upprätthållare och såg väl vägen därhän mest peka på helstatspolitiken, men han kunde inte med sin utsedde arftagare (sedan Kristian IX), då denne krånglade med att visa grefvinnan önskad heder. Därför lånade han — eller rättare sagdt hon och han — emellanåt gärna uppmärksamhet åt de liberala och folkliga kretsar, där Eiderpolitik och skandinavism mer eller mindre omhuldades. Så blef hela hans regeringstid ett experimenterande utan hvarje annan fast princip än att nödtorftigt komma fram dag för dag. Våren 1857 heter det också från Köpenhamn: "her er Stemningen meget uhyggelig, trykket og forvirret i alle Udsigter mod Fremtiden".

På en monark af denna typ kunde intet verkligt vara att bygga vid de skandinaviska ansträngningarna. Ägnade han dem också vid lämplig stämning några lofvande mustfulla fraser, så var detta nästa dag mer än glömdt af honom själf, och de, som tagit löftena för kontanter, fingo se sig om, hur de skulle infrias. Men detta ville inte skandinaverna räkna med. De trodde sig i grefvinnans popularitetsbehof och i de folkdemonstrationer, som kunde sättas i gång, äga tillräckliga medel för att hålla kung Fredrik

på den riktiga sidan. Och så var där Napoleons välvilja, Napoleon, som ju utgjorde det enda säkra stödet mot Tyskland! Huru chimärisk den sist anförda faktorn var, har redan framhållits, och grefvinnan, ja, hon och hennes förtrogne, dåmera kammarherren Berling, de voro i den delen ungefär lika mycket pålitliga som konungen själf.

Här ligger alltså den stora felkalkylen vid dessa års skandinaviska planer. Man trodde själf i Köpenhamn, och man ingaf befryndade Stockholmskretsar en så pass liflig öfvertygelse, att kung Fredriks ärliga medverkan kunde vinnas, så att t. o. m. kung Oskars vanliga försiktighet bragtes att vackla. Danmark vore moget för en nordisk allians, och denna skulle vara det direkta medlet för slutmålet, dynastisk och reell union. Sturzen-Becker och meningsfränder diskuterade, huruvida Fredrik borde adoptera kronprins Karl eller kanske Oskar I själf; att saken skulle komma i gång, så snart Stockholm visade tillräckligt intresse, därom rådde intet tvifvel — vid Kiøbmagergade.

Nå, tillräckligt intresse fanns där i Stockholm. Oafsedt hvad konungen själf tänkte, hade han ju i kronprinsen vid sin sida en så eldig fullblodsskandinav, som Ploug och Sturzen-Becker gärna kunde önska, och knappast mindre öfvertygad var den yngre son, som under Oskar I:s senare år kanske stod honom personligen närmast. Alltnog, vid årsskiftet 1856—57 fick amiralen C. A. Virgin, hvilken redan under Krimkriget nått in i kretsen af konungens mera invigda medhjälpare, gå som

envoyé till Köpenhamn med en ytterst sekret instruktion vid sidan af den officiella: under direkt rapport med kung Oskar själf skulle han ytterst försiktigt bereda sinnena för Eiderpolitik och nordisk union. Afsikten att på detta sätt långsamt framlocka till växt och gripbara förslag, hvad som troddes gro hos danskarna, korsades emellertid genom kung Fredriks insjuknande i slutet af januari. Föll han ifrån, trädde prins Kristian till regeringen, och då var den nu så nära lockande unionstanken skrinlagd. Sturzen-Becker råkade i eld och lågor, att ögonblicket skulle spillas, och förmådde Virgin att i chiffertelegram för Oskar I utlägga situationen. Fredrik tillfrisknade emellertid, och den svenske konungen fick tid att öfverlägga, men dessa öfverläggningar torde starkt influerats af erinringen, att den fara, som häfts, lätt och snart kunde återkomma, hvarför intet vore att förlora. Så förmåddes Oskar I att själf framträda med de anbud, som ej längre kunde afvaktas komma från danskt håll. I ett handbref till kung Fredrik den 25 februari, hvilket Virgin genom Berling öfverbragte i adressatens händer den 4 mars, utvecklade han önskligheten af de nordiska ländernas sammanslutning till ömsesidigt stöd utåt och angaf sig villig till vidare underhandling på hemlig diplomatisk väg. "Nu ger det sig", skref Sturzen-Becker jublande och med kursivering i sin dagbok.

Men det gaf sig inte alls ännu. På vägen mötte kung Oskars bref en depesch, hvilken danske utrikesministern L. N. Schéele den 20

februari som cirkulär utsändt till beskickningarna för att låta de främmande regeringarna veta, att Skandinavismen vore en tom idé, hvilken i hvarje fall det officiella Danmark frånkände allt reellt värde. På hvilka tillskyndelser Schéele, helstatsmannen, handlade, är oklart, men kung Fredrik motsade honom icke. Hvilket emellertid ej hindrade Fredrik att tillmöteskommande besvara det kungliga handbrefvet: "glad öfver anbudet, önskar blott att Oskar måtte formulera huru", antecknar Sturzen-Becker, sannolikt efter Virgins informationer.

Nu tog kung Oskar, som väl låtit intala sig, att till sist äfven hos Fredrik den privat angifna meningen vore den verkliga, sitt afgörande steg genom alliansanbudet för Danmark och Slesvig i det redan citerade brefvet af den 27 mars. Den 1 april inrapporterade Berling enligt St.-B. "bref från Stockholm mottaget; allt förträffligt", och i samma riktning löpte Fredriks telegramsvar, hvarför St.-B. började med Virgin diskutera, hvar traktaten borde slutas, och andra intressanta detaljer. Redan följande dag måste dock St.-B. anteckna, att där torde vara något "men" i alla fall, och när han till sist fick reda på svaret d. 19 april med afböjande under hänvisning till Holstein, noterade han besviken och ursinnig "blott snack och vrövl och undanflykter".

I själfva verket hade det gått, som det måste, när man sökte drifva politik med Fredrik VII. Denne var nog själf en smula besvärad, hvarför han till Dahlfelt, som ju äfven haft ett litet grepp i de hemliga trådarna, utgöt sig med chargerad

bitterhet öfver det svenska konungahuset (St.-B. under den 30 maj 1857), ett samtal för öfrigt hvars detaljer rätt mycket påminna om den audiens några månader senare hos samme monark, som Bismarck med bitande sarkasm skildrat i sina memoarer. Emellertid, Oskar I hade fått korgen vid ett frieri, lika mycket dikteradt af verklig inklination som af kallt resonemang, och fast Fredrik visst inte ville ha saken afbruten, hade Oskar aldrig återkommit till den, äfven om icke sjukdomen, påskyndad af motgångens grämelse, nu med ens hade försatt honom i invaliditet. För öfrigt torde kunna sägas, att kung Fredriks hållningslöshet åtminstone räddat hans svenske broder från den annars säkerligen oundvikliga än djupare besvikelsen, att traktatsmakterna icke hade samtyckt till någon skandinavisk union.

Karl XV:s politik.

Efter Oscar I:s bittra erfarenheter förefaller det dubbelt svårbegripligt, huru Karl XV kunde så lifligt hängifva sig åt skandinaviska förhoppningar, att dessas verkliggörande under lång tid utgjorde centrum — ett hotande stormcentrum för öfrigt — i hans utrikespolitik. Förklaringen måste sökas främst i tidsåskådningarnas inverkan men också i konungens personliga läggning.

Den dåvarande generationen, som hämtat sina politiska och ekonomiska idéer från Englands segerrika liberalism samt tillökat detta lånegods genom oreflekteradt anammande af 48 års revolutionärers nationalitetsideal, var predestinerad att i England och i Napoleon den III:s Frankrike se Europas ledande makter. Från dessa skulle allt godt komma, från dem skulle den utveckling utgå och dirigeras, hvilken borde lyckliggöra vår världsdels folk med vidsträckta konstitutionella friheter inom ramen af nationellt enhetliga stater. I sådan öfvertro på de demokratiskt-nationella rörelsernas styrka underskattade man

alldeles de reella maktfaktorer, som efter omständigheterna bjödo frihetsmännen trots eller togo dem i tjänst för sina speciella syften. Vid den italienska frihetsstriden såg man här uppe i norden främst Garibaldi samt — dock alldeles i skuggan för folkhjältens röda skjorta och bredskyggiga hatt — Napoleon III: att det var Cavour, som med sin skickliga statskonst och stödd på Sardiniens militära resurser dirigerade det hela, det var ett alldeles för reaktionärt påhitt för att förtjäna allvarsamt diskuteras i folkfrihetens unga tid. Och för det splittrade Tysklands räkning kunde nationell pånyttfödelse blott väntas från de kretsar, hvilkas representanter så vältaligt ordat i Frankfurts S:t Paulskyrka: att det "junkerstyrda" militaristiska Preussen, som då (1848—49) så genstörtigt korsat frihetsfolkets visa planer, skulle utan fullkomlig inre omdaning kunna taga det nationella verkets ledning, syntes enbart löjligt.

Sådana åskådningar om läget i Europa och om de populära sträfvandenas oemotståndliga inre styrka behärskade väsentligen de kretsar, som vid 1860-talets början dikterade allmän svensk opinion. Det var ett enkelt korollarium, att den enda brännande nordiska nationalitetsfrågan, Danmarks slesvigholsteinska affär, här i norden upphöjdes till en folkangelägenhet af största räckvidd. Och det kan icke förvåna, att man från sådana utgångspunkter frestades att med denna frågas lösning förknippa vidtutseende förhoppningar om ett enadt Storskandinavien. Naturligtvis generade man sig icke öfverflödigt för ett så

gammalmodigt inkast, som att de europeiska traktaterna lade hinder i vägen för realiserandet af den sortens drömmar.

"En traktat betyder i våra dagar intet" hade prins Napoleon mellan cigarrettblossen utvecklat, där han i kajutan på sitt komfortabla fartyg Reine Hortense gav audiens åt skandinavernas vördnadsfullt lyssnande öfverstepräster, Ploug och Sturzen-Becker (sept. 1856). För dem och deras tidning Fædrelandet var detta som taladt ur Napoleon III:s egen mun. Med honom bakom sig samt det fria Englands sympatier gifna, medan Ryssland bands af jäsning och inre reformsvårigheter, Österrike hade fullt upp med Italiens och Ungerns fiendskap samt Preussen skakades af våldsam författningskonflikt, kunde det icke vara farligt att göra om traktaterna.

Att Karl XV var barn af sin tid, att han anammade dess härskande fördomar och bland dem särskildt tron på nationalitetsprincipens speciella nordiska afläggare, det kan man icke rättvisligen förebrå honom för. Däremot drabbar honom ett mycket befogadt tadel för den obetänksamma optimism, hvarmed han fördjupat sig i dessa spekulationer utan att samtidigt klargöra för sig deras möjligheter och konsekvenser. Låt vara, att det till hans försvar kan sägas, att den kejserliga sfinxens statskonst bedrog äfven skarpare observatörer än honom. Kung Karl hade likväl varit så djupt initierad i sin faders diplomati under Krimkriget, att han icke bort kunna undgå starka varnande intryck i fråga om Napoleons pålitlighet. Ytterst torde man ha att söka an-

ledningen till hans missgrepp i det älskvärda lättsinne, som alltför ofta kom till uttryck ej blott i det personliga umgänget och där helt naturligt förskaffade honom vidsträckt popularitet, utan äfven i handlingar af politisk innebörd.

Det är kändt, huru Karl XV redan tidigt som kronprins visat ett lifligt intresse för yttre folkliga strömningar och tillika så prononcerad kyla i fråga om den sedan 1812 bestående förbindelsen mellan de svenska och ryska dynastierna, att kejsar Nikolaus under Krimkriget fann nödvändigt i samtal med svenske ministern i Petersburg uttrycka sina bekymmer öfver den unge furstens föga vänliga sinnelag. I de kretsar, som med den unge Talis Qualis drömde, att

från bröderna, de kära,
med ett dråpligt hugg vi skära
alla deras remmar af,

var sådant blott ett plus i Karls förtjänster. För tronens innehafvare må det nu väl vara önskligt att hafva ungdomen med sig, men han måste först och sist räkna med de allvarliga realiteter både inom och utom rikets gräns, hvilka icke låta betvinga sig genom ett frankt och folkligt uppträdande. I förgrunden därvidlag stod det alltid grannlaga förhållandet till våra naboer. Det var i längden en ringa tröst, att dessa, som det heter, "visste hvar de hade kung Karl", då de måste räkna med honom såsom ovänligt sinnad.

Mycket hade visserligen inträffat sedan de

vinterdagar 1854, då kejsar Nikolaus gaf uttryck åt sina farhågor vis-à-vis framtida förhållandet till Sverige, men detta hade åtminstone icke förbättrats genom en sådan handling som novembertraktaten. Karl, som på den tiden intog en tronföljares oansvariga ställning, bar nu sedan åtskilliga år den fulla regeringsbördan, men det kan knappast sägas, att han i denna egenskap visat en mera mogen aspekt än som kronprins. Särskildt ter sig hans handläggning af de utrikespolitiska förbindelserna betänklig vid jämförelse med hans faders omtänksamma ledning.

Äfven Karl XV betraktade gärna den yttre politiken som sin speciella domän, äfven han upprätthöll i utsträckt mån personliga förbindelser med åtskilliga främmande suveräner — företrädesvis Frankrikes och Danmarks — samt betjänade sig härvid ganska flitigt af hemliga agenter. Men då Oskar I städse verkligen var sin egen utrikesminister med fullständig öfverblick af ärendena och sålunda i stånd att kontrollera, att dylik privatdiplomati väl samverkade för den officiella politikens syften, ägde Karl XV icke förutsättningarna att gentemot sin utrikesstatsminister Manderströms fackliga auktoritet intaga en motsvarande ledande ställning. Följden blef allenast, att hans hemliga agenter och personliga förbindelser kunde åstadkomma rätt allvarliga obehag för hans rådgifvare utan att likväl ändra den politiska kursen. Härtill kom, att konungens älskvärda oförbehållsamhet mot dem, som vunnit hans förtroende, icke alldeles var förmånlig för behandlingen af delikata angelägenheter. Och till dylika måste utan

fråga räknas de planer han själf knöt vid de danska stridigheterna.

Hvad Karl XV därvidlag ytterst hoppades, kan knappast sägas vara fullt utredt. Än skymta rykten, att han räknade på att adopteras af Fredrik VII, än att afsikten var att placera hans yngre broder på Danmarks tron, hvarvid Kristian af Glücksborg skulle försörjas med hertigdömet Holstein. Säkert är, att dessa rykten, hvilka fingo stöd såväl genom Karls framgångsrika försök att vinna popularitet i Danmark som genom åtskilliga utlåtanden af honom själf, väckte vidsträckt uppseende utomlands och allvarsamt kommenterades af intresserade makter. Detta desto mera, som konungens intima förbindelser med Frankrikes kejsare läto förstå sannolikheten af en samverkan för ernående af båda parternas äregiriga planer.

"Sverige synes mig spela en mycket misstänkt roll i denna sak", skref januari 1862 dåvarande preussiske utrikesministern grefve Bernstorff till ambassadören i Paris prins Henrik af Reuss. "Karl XV vill gifvetvis begagna en eventuell konflikt mellan oss och Danmark till att genom ögonblicklig intervention för Danmark sätta sig i besittning af detta jämte Slesvig samt sedan enas med oss öfver monarkins mening enligt denna *societas leonina*. Det vore högst intressant och viktigt att veta, om och i hvilken grad den franska kejsaren har styrkt eller rent af uppmuntrat honom till sådana planer samt eventuellt vill understödja honom. Öarna, tilläfventyrs äfven Jutland kunde man ju unna honom men aldrig Slesvig — — —."

Reuss svarade: "Att kejsar Napoleon icke är ovillig mot kung Karl XV:s chauvinistiska planer, synes mig ej underkastadt något tvifvel. — — — Under de första

dagarna af december sade mig kejsaren, att, om de svenska planerna komme till utförande, skulle frågan om hertigdömena lättast finna sin lösning, då Sverige, ifall det annekterade hela Danmark, icke torde göra stora svårigheter att enas med Tyskland beträffande Slesvig; att emellertid för en sådan lösning tronskiftet i Danmark måste afvaktas och därpå saken definitivt ordnas antingen på en europeisk kongress eller genom händelsernas gång."

Kejsarens af Reuss citerade yttrande visar i själfva verket orimligheten af den politiska aktion, hvarom här skulle vara fråga. Skandinaviens förenande under Sveriges konung skulle ju vara modern nationalitetspolitik och hafva sin hemul i tidens demokratiska principer, ej minst i det danska folkets väntade lifliga anslutning till en sådan lösning. Men Slesvigs utskiljande och öfverlämnande till Tyskland skulle alldeles utmana de folkliga instinkterna i Danmark, delvis ock kränka just nationalitetsgrundsatsen — det var ren kabinetts- och bytespolitik i 1700-talets anda. Emellertid står tanken mycket väl i samklang med Napoleons aspirationer för sin egen och Frankrikes del.

Franska sändebudet i Berlin De la Tour d'Auvergne till sin chef Thouvenel den 1 april 1862: "Tanken, att vi i fall af den danska monarkins sannolika upplösning och en värdefull territoriell utvidgning af Preussen i Nordtyskland skulle för oss fordra storhertigdömet Luxemburg som kompensation, är tydligen mycket välfunnen och användbar, hvilket emellertid icke precis vill säga, att den också låter sig utföras. I hvarje fall måste man behålla denna tanke i minne och låta den mogna. Det vore farligt att för ofta låta den skymta för personer, hvilka hafva så björnaktiga begrepp om nationalheder, som man sedan någon tid stoltserar med i Berlin. Jag

känner knappt någon annan än herr von Bismarck, som man kanske utan för mycken risk kunde lämna meddelande därom."

Drömmar af angifvet slag må ha varit förlåtliga i en tid, som lefde under intrycket af 1848 års jordskalf, Rysslands nederlag och senast Italiens enande. För deras utförbarhet, om den öfverhufvud var tänkbar, kräfdes i hvarje fall segaste uthållighet under djup diskretion och med skickligt passande på alla tillfälliga möjligheter. Därvid måste i högsta grad räknas med egna resursers kraft men också med förmågan att för syftena vinna intresserade grannar. Den följande framställningen syftar att på några punkter uppvisa, huru dessa regler iakttogos.

* * *

Att Napoleons sneglande på förvärf vid Rhen icke var de öfriga makterna obekant, är från många håll intygadt. Det kunde heller icke råda tvifvelsmål om, med hvilket enhälligt motstånd dylika försök skulle mötas inom Tyskland. Just detta, att motståndet var så själfklart, möjliggjorde emellertid i viss mån, att någon om sin djärfva kraft fullt medveten tysk politiker utan egentlig risk kunde visa kejsaren uppmärksamheten att intresseradt lyssna till hans drömmerier, måhända äfven stimulera dem genom en eller annan paradoxal anmärkning. Det var i alla fall intet annat än lösa kåserier, kanske för att känna sig för, kanske bara för att fylla ut någon ledig

timme vid flanerandet i Fontainebleaus park eller under Biarritz' mondäna badlif; det borde själfmant förbjudit sig att tillmäta dem ens den ringaste vikt. Obegripligt förblir, huru den för sin diplomatiska konst så beundrade kejsaren ett enda ögonblick kunde hängifva sig åt irrbilden, att en äregirigt uppåtsträfvande tysk stat skulle medverka till Frankrikes utvidgning på tyskt territorium. Det är också en af de egendomligaste motsägelserna hos Napoleon III, att han hyste dylika förstoringsplaner i sin store onkels eröfringsstil, samtidigt som han gjorde sig en ära att inför Europa framträda som den besjälade förkämpen för nationaliteternas förut misskända rättigheter.

Det var ett slags motsvarighet till sådana chimäriska förhoppningar, när Karl XV alltfort sökte fullfölja sina skandinaviska planer, trots det motstånd som försvarsförbundet mött vid öfverläggningen på Ulriksdal. Saken var ingalunda så afgjord, som De Geer och Gripenstedt torde tänkt sig, när de vände hem från konferensen. De antydningar om möjligheten af ett ministärskifte, som under dennas skarpa meningsutbyte fällts, voro visserligen icke att för den allra närmaste tiden taga på allvar: därför var reformministärens ställning inom landets liberala kretsar alldeles för stark, och det var naturligtvis orimligt att för danska frågans skull remplacera De Geer och hans kolleger med ett i denna punkt minst lika motsträfvigt konservativt kabinett. Emellertid kunde ju stämningen härhemma på ett eller annat sätt kasta om, speciellt ifall

den yttre politiken komme att erbjuda någon oberäknad chance att i samförstånd med andra makter inskrida till Danmarks favör. Så fick Manderström begynna ett skickligt maskeradt diplomatiskt återtåg från de försäkringar, som gifvits under hand, men det var konungens förhoppning, att det blott skulle vara ett tillfälligt uppskof, ej ett definitivt afbrytande.

Förhoppningen hvilade på en dubbel felkalkylering: man hade alldeles öfverskattat kejsar Napoleon samt lika mycket underskattat den statsman, som då styrde Preussen.

DEN PREUSSISKE REAL-POLITIKERN

Bismarcks regeringstillträde.

Europas politiska historia sedan Wienkongressen har icke att anteckna någon händelse, som i vidsträckt betydelse kan jämföras med Preussens framträngande i makternas första led vid skapandet af det tyska riket. Det var åren 1864—71, som sågo detta märkliga skådespel begynna, fortskrida och fullbordas. Men de mest afgörande åren, förberedelsernas år, lågo före detta tidsskede. Hvad som då timade, förtjänar en kort uppfriskning, ej minst därför, att betydelsen däraf så grundligt misskändes.

Det torde ej vara obekant, att Preussens anseende under 1800-talets förra hälft var föga lysande. Såsom den i befolkningstal och materiella resurser svagaste bland stormakterna utgick det ur den napoleonska tidens oreda. Med allt erkännande åt den preussiska arméns prestationer under befrielsekriget 1813 kunde det öfriga Europa ej dela den hos dess män framträdande uppfattningen, att de ensamma varit de verkligt afgörande. Dylika öfverdrifna anspråk — exempel-

vis framställda i den mot Karl Johan ytterst fientliga Geschichte der Nordarmée — höjde icke den allmänna respekten. 1850-talet hade sett denna i ytterlig grad sjunka, främst då Preussen i Olmütz 1850 accepterade Österrikes fordran om det maktlösa tyska förbundets återställande, alla tyska enhetsdrömmar till trots; vidare under Krimkriget, då Preussen utan spår af självständighet än lät sig släpas med af Österrike, än sökte hålla Ryssland vid godt humör samt slutligen blott genom anhållan hos Napoleon III vann tillträde till den allmänna fredskongressen, dock först sedan alla ärenden af vikt redan afgjorts. "Liebeken, das is sehr schöne, aber es is mir zu theuer", hade Fredrik Wilhelm IV svarat, när oppositionsmannen inom hans diplomati, Otto von Bismarck, yrkade mobilisering af 100—200,000 man för att sätta alla krigförande i respekt.

"För dyrt", det ropet skulle från alla sidor skalla Bismarck till mötes, när han åtta år senare sökte vidmakthålla de rustningsåtgärder, som syntes nödvändiga för att skydda landet mot fortsatt lika nesligt yttre beroende. Det var konung, sedan kejsar Wilhelm, hvilken som Preussens regent år 1859 tog initiativet till dessa åtgärder. Det var hans krigsminister Albrecht von Roon som genomförde dem. Men det var Bismarck, som sörjde för, att verket ej afbröts i sin början utan fullbordades. Honom blef det ock förunnadt att med de nyskapade maktmedlen gifva en helt och hållet ny vändning åt Preussens, Tysklands, hela Europas öden.

I känslan, att Preussens militära svaghet var grunden till dess politiska motgångar, lät prins Wilhelm som regent utarbeta förslag till den årliga utskrifningskontingentens höjande från 40,000 till 63,000 samt till omfattande nydaningar i samband härmed. Den preussiska andra kammaren, som var starkt liberal, ställde sig år 1860 afvisande mot denna nyorganisation men gaf som provisorium och för en gång ett extra anslag af 9 miljoner taler. Regenten tolkade detta som faktiskt bifall till sin allmänt kända plan och började genomföra denna i dess hela omfattning samt varaktigt. Kammaren åter bet sig fast vid ordet "einstweilig" men gaf 1861 ännu en gång motsvarande summa i afvaktan på en tillfredsställande värnpliktslag, hvari man ville ha tjänstetiden sänkt från 3 till 2 år. Till en sådan sänkning var Wilhelm, nu konung, af fackliga skäl absolut motståndare; hvarken hans första liberala rådgifvare eller ett följande blandadt kabinett lyckades emellertid öfvertyga kammaren, som efter upprepade upplösningar för hvarje nyval kom åter med stärkt opposition. Hvartill rustningar? sporde man; regeringen hade ju under sista åren visat, att armén inte kom till användning utåt; sålunda måste det i stället vara några planer mot den inre friheten. För öfrigt var talet om öfveransträngande försvarsbördor då allmänt, med utgångspunkt i England (Cobden och John Bright). T. o. m. en grupp af ministrarna fann sig våren 1862 inför de förestående landtdagsvalen böra betona, att Preussen öfverskridit måttet af sin finansiella förmåga: om icke landets andliga och

materiella krafter skulle hämmas i sin utveckling, och om civilförvaltningens nödiga kraf skulle tillgodoses, måste besparingar göras inom krigsstaten.

Konflikten syntes olöslig. Till kynne och genom sin omgifnings inverkan var konung Wilhelm strängt konstitutionell, fjärran från alla statskuppsplaner. Men som soldat var han lika fjärran för hvarje tanke att offra något af det mått, han ansåg oundgängligen nödvändigt för härens tillfredsställande styrka och utbildning. Vidhöll kammaren sin opposition och genomdref afprutningar, återstod för honom allenast att abdikera och låta sin liberalt sympatiserande son söka en uppgörelse genom eftergifter. Att detta skulle bli slutet, syntes honom tydligt, när i september 1862 kammardebatterna om krigsbudgeten begynte utan hvarje utsikt till tillmöteskommande från någondera sidan. Den 23 september strök också kammaren med 270 röster mot 68 alla utgifter för härreformen.

Den krets af mer eller mindre konservativt lagda män, främst krigsministern von Roon, som utgjort konungens egentliga stöd, räknade med ännu en möjlighet att utan abdikation eller kapitulering komma ur konflikten. Det var att i spetsen för regeringen sätta Bismarck, hvars okufliga mod och rådsnarhet vännerna lika mycket beundrade, som motståndarna retats af hans hånfulla kritik och franka junkerhumör. Men Bismarck var borta såsom sändebud i Paris, och konungen ville icke ha honom. Han visste väl, att Bismarck passade lika litet för regelrätt

byråkrati som för demagogisk folkfrihet, och de statskuppsplaner, som de liberala oupphörligt sammanknöto med Bismarcks namn, voro konungen och hans öfvertygadt konstitutionella familjekrets fullkomligt motbjudande.

Roon tog på sig att åtminstone skaffa Bismarck tillstädes. Med fem telegrafiska ord — "Periculum in mora. Dépêchez-vous" — kallade han honom den 18 september från Paris; två dagar senare var Bismarck i Berlin, och efter ännu två dagar hade han på Babelsberg med konung Wilhelm det långa förtroliga samtal, som blef vändningen i konungens och landets öden. Det är af allt tydligt, att Bismarck icke kom med något fullfärdigt program: i värnpliktsfrågan betraktade han icke den 3-åriga tjänsten som ovillkorligen nödvändig, och än mindre erbjöd han nu, som då han under marsdagarna 1848 skyndade till Berlin från sitt Schönhausen, hjälp till någon rojalistisk statskupp. Men för hans skarpa realsinne syntes klart, att den härskande demokratien saknade ryggrad, och att blott kring den institution, som varit och alltfort var preussiska statens bärande axel, kungadömet, kunde landets framtid tryggt uppbyggas — gärna med demokratien, om så lyckades, men annars mot och trots densamma. Därför gaf han utan betänkande konungen sitt löfte att upprätthålla arméorganisationen med den 3-åriga tjänstetiden och att regera t. o. m. mot andra kammarens fortsatta opposition. Konungen lät sin redan i koncept färdiga abdikationsskrift ligga, och följande dag meddelades officiellt Bismarcks utnäm-

ning till ministerpresident. Det var samma dag, som kammaren strök de nya härutgifterna.

Statskupp eller revolution, det syntes nu vara frågan. Intetdera inträffade emellertid. Oppositionen menade visserligen, att Bismarck studerat statskuppens teori hos en så sakkunnig mästare som Napoleon III själf för att nu omsätta den i praktiken, men för egen del tänkte den nye ministerpresidenten intet ögonblick på att genom våldsåtgärder ge sina angripare verklig grund för anfallen. Mest var han böjd att söka genom sakskäl öfvertyga oppositionen och att så komma till ett samförstånd, men lyckades icke detta, finge man tänka på andra utvägar. I och för sig, det visste han, voro de mångordiga parlamentarikerna — mest "professorer och tråkiga pedanter" — icke i stånd att arrangera ens ett anständigt revolutionsförsök, så länge regeringen stramt höll i tyglarna. Själf häfdade han kort och godt, att författningens budgetsbestämmelser satts ur kraft, sedan herrehuset ställt sig på regeringens sida mot kammaren; det blef då kungamaktens sak att hålla staten vid funktion utan laglig budget, tills någon öfverenskommelse kunde komma till stånd.

Men i utlandet, åtminstone i den liberala pressen, väntade man på revolutionen, ty det gick naturligtvis icke an, att en minister så trotsade folkviljan. Så skarpa angrepp på regeringen, som det af Virchow i januari 1863 framställda adressförslaget innehöll, skulle man knappast uppleta maken till i Europas parlamentariska annaler, skref den svenske envoyén hem: annor-

städes skulle dylika yttranden antingen vållat kammarupplösning eller regeringsdemission "ici, probablement, ni l'une ni l'autre de ces mesures ne sera adoptée". När ett regeringspåbud juni 1863 inskränkte pressfriheten, måste måttet vara rågadt:

»Då man läser om denna otroliga förblindelse, känner man sig starkt böjd att antingen tvifla på huruvida de personer som begå sådana stupiditeter verkligen ha sina hjärnor i behåll, eller om det är något verkligt bevändt med historiens så mycket omtalade förmåga att af det förflutna gifva lärdomar för det kommande.» (Illustrerad Tidning d. 13 juni 1863.)

Det blef ock i samma vefva några pöbelupplopp i Berlins fattigkvarter, där en husägares tilltag att vräka sin hyresgäst satt solidaritetskänslorna i rörelse. Polisens hårdhändta påpasslighet gjorde emellertid denna med förhoppningar hälsade början till en ny julirevolution om intet. Och sedan såg världen med förvåning, huru ron inom Preussen ej nämnvärdt stördes, fastän regeringen i fyra år styrde utan laglig budget samt hela denna tid af den städse stärkta kammarmajoriteten trakterades som författningsbrytare.

Det var obegripligt, det var rakt inte, som man befunne sig på denna sidan om det epokgörande år 48. En af de preussiska liberalernas främste, den frejdade statsrättsläraren och specialisten på engelsk parlamentarism Rudolf Gneist klagade också för meningsfränden Th. von Bernhardi sin bittra förstämning: han såg rakt ingen utsikt, att det på något håll kunde gå så, som

det egentligen borde. Utlandets liberaler hade ju i alla fall den trösten att en sådan regering icke var att räkna med, när Europas öden afgjordes. Ingenstädes anammades den trösten mera tillitsfullt än här uppe i norden, där man just lagade sig till att göra storpolitik i all bekvämlighet och utan den besvärliga, otidsenliga, illiberala rustningsapparat, som den preussiske junkern till sitt ögonskenliga snara fördärf envisades att upprätthålla.

* * *

Att vanliga tidningsläsare, som till god del hämtade sin utrikespolitiska visdom ur Punschs och Kladderadatschs hos oss emellanåt reproducerade karikatyrer, dömde så om Preussens nye ministerpresident, var väl mindre underligt. Här i landet funnos emellertid åtskilliga kretsar, som ej saknade ganska nära bekantskap med den nye mannen. Hans personlige vän af gammalt var baron Carl Fredrik v. Blixen-Finecke, hvilken själf torde få betecknas som den mest upplyste och framsynte bland de aktiva skandinaverna, ehuru hans program af dem bedömdes som ytterst kätterskt; i parentes, det kunde måhända förtjäna en liten undersökning, i hvilken mån Blixens experiment med Bondevennernes parti i Danmark påverkat hans skånske ståndsbroder Arvid Posse till landtmannapartiets organiserande. Hos Blixen-Finecke gästade Bismarck i augusti 1857 och deltog i jakter dels på Näsbyholm, dels vid Tannsjönäs (Småland, Sunnerbo); det var för resten vid denna sista utflykt, som den ifrige

jägaren råkade ådraga sig en benskada, hvilken sedan i följd af en okunnig plåstermakares manipulationer en tid framåt betydligt besvärade honom. Att den i flera hänseenden märklige öfverhofstallmästaren Rudolf Victor Tornérhjelm då hörde till jaktsällskapet, är bekant från Sturzen-Becker; sannolikt voro väl ock med några af de danska herrar, grefve Frijs-Frijsenborg, kammarherre Haffner o. a., som deltogo i arrendet af de småländska vidderna. Under de långa åkturerna i vagn och vid augustiaftnarnas gemytliga kollationer har naturligtvis politik varit på tapeten; man påstod rent af, att Bismarck mest kommit för att se skandinavismen litet på nära håll, i hvarje fall skall han oförbehållsamt sagt ifrån, att den "vore intet bevändt med".

Som bekant har Bismarck senare handlat i öfverensstämmelse med sin då personligen vunna uppfattning. Huruvidt han påverkat sin omgifning af muntra ståndskamrater och Hubertusbröder är icke kändt. Kanske dömde de om hans franka språk på samma sätt, som han själf en gång senare förebrådde sina preussiska konservativa vänner, när de ej ville tro riktigt på hans reformafsikter. I Österrike, sade han, lugnade man sig före kriget 1866 alltid därmed: "Schiessen wird er doch nicht"; så med en bister blick på åhörarna: "nun hab' ich geschossen?" Emellertid, hur nu möjligen de förtroliga jaktvännerna från Näsbyholm kunde tänka, inför Europas allmänna opinion presenterades Bismarck som en stortalig äfventyrare, hvilken ofelbart med det snaraste måste komma till korta.

Svenska röster om Bismarck.

Självklart har det sitt synnerligen stora intresse att studera, hvad man i Frankrike plägar nämna *l'avènement d'un grand homme*. De förutsättningar, från hvilka han utgått; raden af växlande omständigheter, som mognat honom; den situation, som förde honom fram till lifsarbetet, och de trefvande försöken att få rätt grepp på detta — allt sådant tedde sig i verkligheten helt annorlunda än för eftervärlden, hvilken utgår från de färdiga resultaten och lätt skjuter in en långt på förhand genomtänkt och segt fullföljd planmässighet i de mått och steg, hvilka först så småningom ordnade sig till systematisk och behärskande handling. En ej alldeles oväsentlig sida af ett sådant studium är att följa, hvad samtiden tänkte om den kommande mannen. Dess gifvetvis mycket osäkra omdömen och försök till horoskop belysa alltid utgångslägets förhoppningar eller farhågor; de karakterisera dem, han hade att göra med, mera än honom själf.

Man skall inte i svenska tidningar från år

1862 finna många upplysningar om den statsman, hvars öfvertagande af regeringsmakten i Preussen faktiskt bildat epok i hela vår världsdels öden. Vi hade mycket viktigare och intressantare storpolitiska saker att syssla med. Det var den 23 september, som Bismarck inträdde i preussiska ministären. Aftonbladet för följande dag har mycket riktigt ett telegram, som omnämner faktum, — "Bismarck-Schönhausen har blifvit utnämnd till ministerpresident och utrikesminister" — samt några dagar senare (den 27) en korrespondens från Berlin öfver läget där, omedelbart före utnämningen, men dylikt sköts alldeles i bakgrunden för det stora opinionsmötet å börssalen just samma 23 september, då Blanche (under tårar), August Sohlman och P. R. Tersmeden hyllade nationens dyrkade älskling, den vid Aspromonte sårade och fångne Garibaldi. Under all sympati, man ägnade åt frihetshjältens från politisk ansvarskänsla kemiskt rena tilltag att attackera Kyrkostaten, under bekymren för hans öde och spändt intresse för bulletinerna om hans blessyr, hade publiken självklart icke mycket öfver för hans preussiska majestäts gammalmodiga tilltag att söka regera mot sin folkvalda kammare.

Hur det försöket skulle sluta, därom fanns knappast någon meningsskiljaktighet. Aftonbladets nämnda Berlinkorrespondens, som nog förråder åtskillig bekantskap med den osäkerhet man ännu med allt skäl hade om den nye ministerpresidentens afsikter, samlar sig till sist i en energisk förklaring:

»Hela kammaren, minoriteten och den konstitutionella högern såväl som framåtskridande partiets minoritet, fordrar laglig regering och tvåårig tjänstetid; detta förutan skall ingen ministär komma på klar fot med kammaren, och herr von Bismarck, han må nu värfva liberala ministrar eller, följande sin böjelse, sälla sig till junkrarna, skulle ganska snart göra ett lysande fiasko med sina puffar i utrikes politik.»

Dessa omdömen varieras sedan genom pressen år framåt, det kunde endast vara fråga om, huru snart den oundgängliga katastrofen skulle inbryta. Som en originell profetia, delvis fast i helt annan riktning uppfylld vida mer än den ironiske siaren menade, förtjänar anföras Illustrerad Tidnings kommentar till ett porträtt af 4-åringen prins Wilhelm af Preussen i sjömansdräkt (I. T. 1862 n:o 51). Där under rubriken "En blifvande storamiral" läser man bl. a. följande:

»Den pilt i sjömanskläder, hvaraf vi här ur en tysk illustrerad tidning framställa en bild, är sonson till nuvarande konungen af Preussen, korporalsjälen med Guds nåde. Den lille prinsen kommer att växa upp samtidigt med den tyska flottan, alla rättrogna tyskars hopp, och får han lefva, torde han nog presentera sig som storamiral i himlen vete hvilket farvatten, förutsatt likväl därjämte att Hohenzollerska dynastien bibehåller den tron, den nu innehar, men hvarpå flera än en förnuftig tvifla.»

Den s. k. allmänna opinionen var sålunda fullt färdig med Bismarck-Schönhausen och den politik han företrädde. Glädjande nog var vår officiella representation i Berlin inte alldeles lika tvärsäker. När ministerskiftet timade, var envoyén Carl August Järta borta. Hans ställföreträdare

legationssekreteraren Thom von Koch skref (den 6 oktober):

»De yttranden, som den nye konseljpresidenten nyligen hade i kammaren[1], voro ingen framgång — långt därifrån. Medan ingen förnekar den nya ministerns begåfning, har man icke lika gynnsam mening om hans omdöme, man anför vissa uttryck i hans tal, särskildt det om *Eisen und Blut*, och man synes ense 'que le nouveau sauveur de l'état n'est pas un prophète'.»

Regeringen skulle nödgas böja sig för kamrarne eller riskera en statskupp, det var v. Kochs slutomdöme. Fyra dagar senare utlät sig beskickningschefen, som under tiden återvändt, öfver samma tema:

»Den nye regeringschefen, som länge räknats som en af feodalpartiets ledare, anses förena stor begåfning och betydande talarförmåga med mycken äregirighet och karaktärsstyrka. Ytterst ifrig för Preussens storhet, för att icke säga dess förstorande, hatar han Österrike och riktar alla sina politiska sympatier åt Frankrike och Ryssland — —.»

Strängt taget ganska riktigt jugeradt af Järta, för de närmaste 4—5 åren nämligen. Däremot kunde Järtas konstitutionella läggning inte finna sig till rätta med författningskonflikten, hvilken han gång efter annan betecknade som en för dynastien vådlig olaglighet. En betecknande episod föreföll, när konung Wilhelm strax på nyåret 1863 gaf cour för de utländska sändebuden. Kungen vände sig då till Järta med anmärkningen: "Man förbereder stora förändringar i edert land" — det

[1] Ett litet misstag! Yttrandet fälldes i en sluten förberedande kommission och var icke afsedt för offentligheten.

var den bebådade representationsreformen som åsyftades. Järta skyndade att möta denna yttring af misstro mot den därhemma så jublande hälsade åtgärden med några varma ord om förtroendet mellan regering och folk, hvartill den gamle konungen med sina bittra erfarenheter blott svarade ett tviflande: "Ja, vi få väl se". Det suveräna yttre lugn, som regeringsmedlemmarna visade under en opinionsstorm, hvilken efter kända franska och sydeuropeiska samt till och med tyska mönster från 1848 borde hotat med total omstörtning, förfelade dock ej att imponera på Järta, men hela den umgängeskrets, där han rörde sig och mottog sina starkaste intryck, synes varit öfvertygad, att här blott var ett förtvifladt spel. Strax före årsskiftet hade han också sändt sin regering en exposé af läget i Preussen, hållen i mörka färger.

»Berlin den 22. December 1862.

Ew. Ex. habe ich mir bereits wiederholt erlaubt meinen Unglauben an eine sogenannte grosse Action des Herrn v. Bismarck nach aussen auszudrucken. An diesem Zweifel halte ich noch heute fest, wo die officiösen Organe das Minoritätsvotum Preussens am Bunde in der Delegirtenfrage mit Drohungen begleiten, welche auf die Absicht eines Coups gegen das grossdeutsche Lager schliessen lassen. Ich glaube deshalb nicht an eine energische Auswärtige Politik des Herrn v. Bismarck, weil ihm die Voraussetzungen dafür fehlen. — — — — —

Der König ist ein Mann im vorgerückten Alter, der sehr fest hält an dem persönlichen Regiment, daher zwar besonders eingenommen ist gegen die parlamentarische Regierung, aber ebenso wenig geneigt bleibt, sich den Absichten eines Ministers unterzuordnen. Seine Umgebung besteht nicht sowohl aus Generalen als militärischen

Höflingen, welche durchaus nicht wünschen ihre usurpirte Reputation einer unwillkommenen practischen Probe auszusetzen. Die Partei endlich durch die v. Bismarck ans Ruder gekommen, dürstet keineswegs nach auswärtigen Erfolgen des Preussischen Staates, sondern allein nach Befestigung ihrer Macht im Innern; sie würde bereitwillig den Staat einem neuen Olmütz unterwerfen, wenn durch solche Demüthigung ein ständisches Wahlgesetz zuerlangen wäre. Ebenso ist es eine Tauschung des Herrn v. Bismarck wenn er glaubt die compacte Opposition des Abgeordnetenhauses durch eine energische Politik nach aussen zu gewinnen; er würde für den populärsten Krieg kein Geld erhalten; endlich steht er ohne irgend einen Verbündeten in Deutschland und Europa da. Mit solchen Elementen lässt sich keine Action improvisieren, der Minister mag im Stande sein einige herausfordernde Schritte durchzusetzen, die officiöse Federn mögen drohende Worte in die Welt senden, aber wenn es schliesslich auf consequentes Vorgehen ankommt, so werden seine Mittel versagen und er selbst wird den Hass und Schimpf tragen müssen, der jeden trifft, welcher hochfahrend etwas unternimmt, was er nicht durchzuführen vermag. Dies wird auch der Fall sein, wenn Herr v. Bismarck bei Gelegenheit der Delegirtenversamlung auf eine Sprengung des Bundes ausgehen will. — — — — — — — — — — — — — — wollte man mit Gewalt Bundesgenossen werben, so würde der König sicher im letzten Augenblick vor den Consequenzen zurücktreten, welche gegen Preussen die gesambte Macht Oesterreichs wie der Mittelstaaten ins Feld brächten und dem Auslande die günstigste Gelegenheit zur Einmischung gäben. Ich glaube deshalb meine Ansicht festhalten zu dürfen, die ich beim Eintritt des gegenwärtigen Ministeriums aussprach, die grosse Action des Herrn v. Bismarck ist ein Roman.»

Det bör lända svenskar till någon tillfredsställelse, att Järta ej var författaren utan blott öfverbringaren af dessa inom kort så förintande vederlagda funderingar. De hade satts i hans hand af en bland

hans tyska kolleger — "homme d'èsprit" försäkrar han — hvilken tydligtvis ej velat undanhålla en något större krets än sitt eget lilla hof sin djupa vishet och säkra framtidssyn. Om icke vissa formella uttryck talade däremot, skulle man kunnat gissa på Bismarcks senare specielle vän Geffcken som författare; han var den tiden hanseatisk ministerresident i Berlin och kan till äfventyrs ha maskerat sin framställning. Annars ville man nästan hoppas, att författaren slapp att öfverlefva 1866.

Dessa i diplomatiska kretsar utbredda åskådningar ha sitt gifna intresse vid bedömandet i det följande af regeringarnas hållning visavi Preussen. De undgingo för öfrigt ingalunda den skarpe observatör, kring hvars person och handlingar de kretsade. Hur han fattade och mötte dem, kom snart till synes i presskommunikén om Prokesch-Ostens lönlåda.

Oppositionen inom hof och diplomati.

De illusioner, som Bismarck vid sitt regeringstillträde ännu gjorde sig om något slags försoning med oppositionen, blefvo snart skingrade. Hans försök att i en utskottsförhandling framställa Preussens försvarsrustning som en allmän tysk angelägenhet möttes med iskyla, och hans därvid fällda ord, att tidens stora frågor blott kunna lösas med blod och järn men ej genom majoritetsbeslut, grepos, spriddes och utlades af oppositionspressen som en cynisk utmaning — alldeles samma taktik för öfrigt som en gång senare hos oss med frih. Åkerhielms "tala' svenska". Verkan häraf i alla konstitutionellt sinnade kretsar var så stark, att Bismarck hade all möda att lugna sin herre, som just i de dagarna vid ett besök hos sin gemål i Baden mottagit skräckinjagande skildringar om en framtid lik Karl I:s och Straffords. Med liffull åskådlighet har B. skildrat, hur svårigheterna från det hållet öfvervunnos under hans samtal med konung Wilhelm i järnvägskupén mellan Jüterbogk och Ber-

lin. Tryggad, åtminstone för tillfället, om konungens stöd, skred han nu till en energisk kamp mot landtdagsoppositionen, hvarvid han icke sparade på utmanande steg, just för att omöjliggöra hvarje försoning. Med samma hänsynslöshet mötte han ock den ovänliga kritik, som han visste sig röna inom Berlins diplomatiska kretsar.

"Corps diplomatique härstädes", skref Järta den 26 november 1862, "har satts i svallning genom en artikel, som i morgse publicerades i den officiösa eller ministeriella tidningen och som bär alla tecken att ha utgått från någon regeringsbyrå". Artikeln, till omfånget närmast hvad numera kallas en mellansticksbit, hade stått i "Stern-Zeitung" och berättade först en för omkring 10 år sedan timad händelse. En utländsk diplomat hade vid sin afflyttning från Berlin sålt sitt skrifbord utan att försiktigtvis tömma dess lönlåda. Där påträffades en del papper, som hamnade i regeringens händer och utvisade, att den afflyttade ministern under sin verksamhet i Berlin stått i intim förbindelse med oppositionen mot preussiska regeringen samt flitigt eggat pressen vid dess angrepp. Man gjorde intet bruk af det funna materialet, men om upptäckten skett före rapellen, hade säkert "hvarje regering med något själfmedvetande" fordrat sändebudets återkallande. "Vi äro af den meningen", slutade artikeln, "att då likaväl som nu alla auktoriteter voro ense om uppfattningen, att ett sändebuds ställning är oförenlig med delaktighet i opposi-

tionsföretag mot den regering, hos hvilken vederbörande är ackrediterad."

Artikeln angaf intet namn, men det vardt genast bekant, att den oförsiktige diplomaten varit Österrikes sändebud friherre Prokesch-Osten, som från Aten kommit till Berlin, sedan kejsar Nikolaus, retad af hans antiryska verksamhet på Balkanhalfön, förhindrat hans förflyttning till Konstantinopel. Prokesch-Osten var en skicklig och flitig skriftställare, som med verklig lärdom behandlade Orientens historia, för öfrigt diplomat af Metternichs och Gentz' skola, opålitlig och ränkfull efter hvad man ansåg, ett rykte som dock kanske mest kom från den betänkliga bristen, att "han ljög illa". Från Berlin hade han gått till förbundsdagen i Frankfurt a. M., hvarest Bismarck haft rikt tillfälle att i stort och smått slåss med honom om Preussens likställighet med Österrike. Det var icke han utan hans företrädare grefve Thun, som gjorde anspråk på rätten att ensam njuta af en cigarr under sessionerna, hvilket företräde emellertid Bismarck, väl lika mycket af personlig smak för tobaken som af patriotisk hederskänsla, genast verksamt bestred. Konflikterna med Prokesch hade åtminstone delvis gällt allvarsammare saker. I hvarje fall kvarlämnade de tillräckligt gallblandad smak, för att Bismarck rätt gärna skulle unna sin forne kollega och antagonist denna skarpa erinran om både oförsiktighet och oskickligt beteende.

Men det kunde inte vara för att brännmärka Prokesch, som artikeln var skrifven. Slutorden innehöllo en vink, att liknande verksamhet nog

ännu kunde drifvas från någon främmande diplomats sida, och oförtydbart gafs tillkänna, att den nuvarande preussiska regeringen, om hvars "Selbstbewusstsein" ju inga tvifvelsmål rådde, icke ämnade i längden tåla något sådant. Pressen grep också genast insinuationen och sökte ifrigt gissa, hvem den pekade på. Gissarne tvekade mellan Würtembergs, Österrikes, Italiens och Belgiens sändebud med öfvervikt mot den sistnämnde, baron Nothcomb, som ansågs djupt lierad med Independance Belge. Kanske får ock hans ifver i det följande att få saken beifrad anses tala för, att gissningen ej helt var på villospår. Emellertid om också någon enskild kände sig träffad och tilläfventyrs skrämd, var kåren som helhet uppretad öfver insinuationen, och dess doyen, hr Schimmelpenninck, Nederländernas sändebud, fick uppdrag att i samtligas namn begära artikelns återkallande eller formliga dementering. Man skref t. o. m. hem till regeringarna om förhållningsorder, ifall icke tillräcklig "reparation" gåfves, sålunda beredande en stark politisk pression. Men därmed slog det illa ut.

När nederländaren sålunda dagen efter kom upp till Bismarck, afslog denne kategoriskt att officiellt diskutera, hvad som stått i en icke officiell tidning: önskade han däremot tala förtroligt, så ville B. lika förtroligt säga, att artikeln inte gällde honom. Schimmelpenninck, som alldeles tappade bort sitt kollektiva uppdrag, nöjde sig med den förklaringen för egen del och aftågade. Men efter den afvisande utrikesministern mötte S. de retade kollegerna, som inte alls ville nöja

sig med så snöpligt slut utan, särskildt genom belgarens påtryckning, nödgade honom att nästa dag återvända till utrikesministeriet. Resultatet blef detsamma men mera prononceradt: Bismarck afslår allt meningsutbyte med förklaring, att han icke kunde diskutera detta ämne med honom såsom kårens doyen; ville någon göra officiell framställning, skulle han referera saken för konungen.

Nå, en officiell framställning var nog ingen vidare hågad för. Enskilda ministrar konverserade för sin egen del med Bismarck i ämnet, bland dem också Järta. Han fann emellertid lämpligast inskränka sitt steg till att begära upplysning om Stern-Zeitungs karaktär för att ge sin regering möjlighet att bedöma saken "portée", men äfven denna höfliga antydning mötte samma resoluta behandling. Preussiska regeringen bestrede hvarje främmande diplomat rättigheten att begära explikationer om den icke officiella pressen och om dess förbindelser med denna. För öfrigt vore det obegripligt, hvad man klagade öfver, då artikeln icke nämnde någon. Just detta, genmälte Järta, var det obehagliga, ty därigenom blefve alla i viss mån träffade. — Det var visserligen ej fritt, att icke Järta tyckte sig skönja något bryderi under Bismarcks argumentering, men ståndpunkten hölls orubbligt. För egen del skyndade sig svensken att taga sin hatt och afbryta samtalet för att icke föranleda några förtroliga försäkringar, att han själf ej vore åsyftad, ty yttranden om sin conduite ansåg han sig med fog icke ha att mottaga från främmande sida.

Det föreföll honom, som om detta uttryck af själfmedvetande icke förfelat en viss förmånlig verkan, ty redan samma dag lät Bismarck hos honom aflämna sina kort, en artighetsbetygelse som den nye utrikesministern trots sina två månader i ämbetet förut blott visat stormakternas representanter.

Den kollektiva pressionen skulle ju gjort Stern-Zeitungs artikel till en dekonfityr för den nye ministerpresidenten, denne landtjunkare, som ville i diplomatien införa sina rustika manerer. "Le hobereau prussien" hade likväl ej låtit skrämma sig, och om verkligen någon regering gaf speciella instruktioner, huru upprättelse för insinuationerna skulle utkräfvas, fann nog knappast vederbörande sändebud skäligt att göra bruk af dem. Lät den åsyftade också skrämma sig från sina oppositionella stämplingar? Måhända, åtminstone för tillfället; den saken hör emellertid ej hit. I alla fall var det tydligt, att den nye ministerpresidenten icke var bara en "radoteur" utan en resolut karl, som hvarken fruktade sina diplomatiska kollegers missnöje eller sin deputeradekammares stegrade opposition.

Det får nog erkännas, att åtskilligt i Bismarcks sätt att umgås med de främmande diplomaterna kunde ge anledning till förargelse, fast han, när han ville, var den behagligaste kåsör. Bl. a. var det icke alls lätt att öfver hufvud komma till tals med honom. Genom att under dessa kritiska tider i sin hand förena ledningen af både den yttre och inre politiken blef han öfverlupen med viktiga ärenden och hade ingen tid öfver för de långa

förtroliga samtalen om diverse likgiltiga saker. Manderström ville gärna lära känna hans tankar om Slesvig-Holstein och gaf Järta anvisning att söka komma in på denna fråga, när han meddelade Bismarck prins Oskars afböjande af hvarje tanke på Greklands tron (nov. 1862). Själfva anknytningen skulle väl legat däri, att prinsen kunde tänkas ha mera lockande utsikter på annat och närmare håll. Bismarck svarade emellertid helt legert, att han visserligen i en fransk tidning sett prinsens namn lanceras men intet ögonblick kunnat tvifla om hans beslut, hvilket han därför fullständigt gillade. Det var allt. Järta fick ingen anknytningspunkt för att diskutera nordiska möjligheter men däremot kanske en vink, att det var många väntande i förrummet, och måste gå med hufvudärendet oförrättadt. Mer än en gång var det omöjligt att ens få råka Bismarck, under det denne hade timslånga öfverläggningar med sådana icke-officiella personligheter som "un des grands faiseurs politiques du Danemarc, le Baron de Blixen-Finecke", skrifver Järta missbelåten. Det blef t. o. m. regel, att ministerpresidenten personligen underhandlade blott med stormakternas representanter, medan alla öfriga hänvisades till understatssekreteraren, en svår sidvördnad mot de smärre staterna.

* * *

Det farligaste motståndet hade nog Bismarck att räkna med från hofkretsarnas sida. Men äfven öfver detta fick han tillfälle att triumfera, just

i det ögonblick då spåmännen som mest förutsade hans undergång, nämligen sedan han den 1 juni 1863 energiskt inskridit mot pressfriheten. Fem dagar förut (den 27 maj) hade han midt under brinnande session hemskickat kammaren, nu utfärdade han en provisorisk pressförordning, som hotade alla oppositionella pressorgan med godtycklig indragning. "Juliordonnanserna!" ljöd det från alla håll, och man såg sig blott om efter den nu naturligtvis oundgängliga revolutionen. Kyliga iakttagare konstaterade dock genast, att därtill ej var mycken utsikt; pressen inskränkte sig till en skarp protest, och sedan gick allt sin gilla gång igen, som om just ingenting händt. Ty Bismarcks Preussen var inte alls Polignacs Frankrike. Men i hofkretsarna kände man sig osäker.

Kronprins Fredrik Wilhelm (sedan kejsar Fredrik III) var ännu mer konstitutionellt lagd än fadern samt särskildt efter sitt engelska gifte rätt böjd att tro på parlamentarismens obetingade välsignelser. Bismarcks politik hade därför vid denna tid i honom en bestämd motståndare. När pressförordningen utfärdades, var han på inspektionsresa österut och hade sålunda icke deltagit i ministerrådets öfverläggningar. Han ogillade åtgärden, och hans omgifnings fantasi utmålade läget i svartaste färger. Så begaf sig, att han den 5 juni hälsades af stadsmyndigheterna i Danzig, hvarvid borgmästaren beklagade, att de politiska förhållandena hindrade att så, som man gärna velat, gifva uttryck åt folkets glädje öfver hans besök. Kronprinsen genmälde med ett beklagande å sin

sida af söndringen mellan regering och folk: "Jag har intet känt om de anordningar, som hafva fört därtill. Jag var frånvarande. Jag har icke haft någon del i dessa rådslag". En formlig reservation sålunda, hvilken inom och utom Preussen måste väcka starkaste uppmärksamhet och särskildt utomlands kommenteras som tecken af skarp meningsskiljaktighet inom kungahuset.

Järta anmärkte genast, att orden gjort ett dåligt intryck till och med i liberala kretsar, samt tillade urskuldande, att kronprinsen "sannolikt icke var förberedd" på hälsningstalets innehåll. Nästan ordagrant detsamma nedskref den berömde historikern Theodor von Bernhardi, en man af tryggadt liberalt anseende, i sin dagbok. Annat omdöme var knappast heller möjligt. Direkt opposition mot ministerpresidenten hade kunnat väcka förargelse men ock anslutning, som hvarje manhaftig gärning, medan reservationen undan ansvaret verkade pinsam ängslighet. Därför blef det ock för den angripne, för Bismarck, lätt att vända felgreppet till sin fördel. Hos kung Wilhelm, som allvarsamt upprörts öfver sonens indisciplin, inskred han lifligt till afvärjande af hvarje bestraffningsåtgärd, citerande Skriftens ord: "Faren mig varligen fram med pilten Absalom"; all världen hade ju då och sedan tagit den unge Fredrik II:s parti mot hans far, hvarför skulle man under dessa bryska tider skapa en ny furstlig martyr? Så gjordes saken upp i tysthet, och fastän motsättningen mellan kronprinsen och Bismarck skulle räcka länge, hade den senare för till-

fället vunnit ett ej obetydligt öfvertag öfver sina då mest hotande antagonister, medlemmarne af hofoppositionen.

Eftervärlden toge fel, om dessa skilda episoder betraktades som afsiktliga led i ett politiskt system. Men omisskännbart talade deras förlopp om en mindre vanlig förening af handlingskraft och praktiskt omdöme hos den man, som var händelsernas medelpunkt. Samtiden dömde därför grundfalskt, när just dylika smådrag fattades som bevis för Bismarcks bristande statsmannabegåfning och den påstådda svagheten i hans position.

VÅRA POLSKA SYMPATIER

Den polska emigrationen och resningen 1863.

Onekligen voro de regeringsmetoder, som Bismarck praktiserade i Preussen, tämligen hårdhändta och det får inte förvåna, att de föreföllo svensk liberal tankegång både föråldrade och obegripliga. Sitt enda försvar hade de i Preussens och Tysklands extraordinära läge vid denna tid, men de skulle snart visa sig ha fullt motsvarat detta läges kraf och sålunda i själfva verket ha varit så tidsenliga som gärna möjligt. Att våra politici, med och utan ansvar, voro i talrikt sällskap, när de förbisågo denna lilla men afgörande realitet, är redan betonadt. Likväl borde man af så pass nära samt i det hela opartiskt ställda grannar kunnat vänta bättre insikt och kyligare blick. Preussens hastiga rekonvalescens från den revolutionära febern i mars 1848, dess betydande militära maktstegring och dess äfven under Bismarcksregementet ostörda inre lugn, så skarpt kontrasterande mot de våldsamma deklamationerna i pressen och deputeradekammaren, allt detta hade rätteligen måst bi-

bringa den svenska publiken en viss tvekan, om den södra grannen verkligen var en *quantité negligeable*, och om dess nye ministerpresident var slutgiltigt karakteriserad genom det stående omdömet: en reaktionär Don Quixote.

Hvad hade ändrats för oss, frågar man kanske, om uppfattningen i dessa stycken då varit annorlunda? I slutresultat säkerligen icke mycket. Men lika paralyserande det nu blef oss att så försmädligen ha tagit fel om den europeiska storpolitikens utvecklingsbanor, lika stimulerande, lika nationellt uppfriskande hade det varit, om svenska sinnen åtminstone i någon mån förstått och sympatiserat med, hvad som skedde på kontinenten. Å kapplöpningsbanan är det egentligen en plånboksfråga, om man håller på vilse häst, men inom den europeiska politiken kan ingen stat åtnjuta den trygga förmånen att helt och hållet vara åskådare. På något vis tvingas man alltid att snudda vid täflingskampen: det är då ledsamt att finna sig på den besegrade sidan, det blir rent förkrossande, om man måste säga sig, att inga reella intressen utan rätt och slätt luftiga drömmar och förakt för all kylig kalkyl bragt en öfver dit.

Här ägde rum strax söder om vårt landamäre en kraftkoncentrering af allra största omfång. Intet hade legat närmare till hands, än att detta noga uppmärksammats hos oss, och att vi i våra politiska mått och steg men framförallt i våra framtidsförhoppningar tagit hänsyn till den förändringen. I oskyldighetens tillstånd, där inga vapen dragas och intet köpes eller säljes, kan

man fritt slumpa med sina känslor och sympatibevis. Men i verklighetens värld fås intet för intet, och där blir det bäst att hushålla äfven med så immateriella värden. Detta förbisågs emellertid af en stor hop svenskar, som trodde sig kunna datera en ny era från år 1848. Följden blef, att vi skäligen opåkallade gåfvo oss ut i äfventyrligheter, som rätt allvarsamt satte ömtålig grannsämja på spel.

* *
*

Två storpolitiska äfventyr under Karl XV:s regering påkalla grundligare uppmärksamhet: det ena är våra opinionsutsväfningar under polska upproret, det andra de skandinaviska alliansplanerna och hvad därmed stod i sammanhang. Det senare var det mest vidtutseende, det i alla hänseenden allvarligaste, ty det hotade att föra oss till brädden af ett stort krig. Det förra var, bevars väl, bara oskyldiga demonstrationer, rättast ett instämmande i den stora europeiska sympatikören till Polens tröstande — men som Sverige råkade stå ytterst på flygeln åt den, som demonstrationerna åsyftade, kunde det inte hjälpas, att vår svaga röst skrek alldeles särskildt gällt i ömtåliga öron, och att detta faktum sedan blef till vår misskredit ihågkommet. De beskedliga meningsyttringarna blefvo därför inte så alldeles oskyldiga till sina verkningar, och under dansk-tyska kriget kände många med rätta, att vi under vintern 1863 väckt en misstämning österut, hvilken lätt kunde bli hindersam vid åsyftade före-

tag åt annat håll. Så äger ett bestämdt sammanhang rum mellan vår hållning visàvi Polen-Ryssland och vår ställning till de om Holstein och Slesvig stridande makterna. Detta sammanhang mellan polska och holsteinska frågorna är för öfrigt ingen till Sverige begränsad tillfällighet: vi mötte både Polens revolutionärer och Europas politiske mångsysslare kejsar Napoleon i samma uppfattning, ehuru synpunkterna på problemen nog voro olika för samtliga.

Sympatier för Polen voro här i landet en naturlig sak. Våra gamla och mångåriga sammanstötningar med polackerna hade aldrig skapat den motsättning, som alstrar nationalhat. Polens undergång gentemot Ryssland, Preussen och Österrike, hvilka samtliga och särskildt de båda första då på helt annat sätt än jagellonernas gamla rike voro oss hotfulla politiska realiteter, födde en medkänsla, som starkt stegrades genom hjälteglorian kring Kosciuszko och kring de polska legionerna under revolutionskrigen. När Alexander I:s skapelse Kongress-Polen stred sin fåfänga frigörelsekamp 1831, öfvervakade Karl XIV Johans på samma gång kraftiga och försiktiga regering noga, att inga högljudda manifestationer fingo genera den mäktige östra grannen. Vår demokratiska oppositionspress låg för öfrigt nätt och jämt i vaggan och kunde knappast åstadkomma någon förargelse. Men att intresset för Polen var starkt, därom vittnade det ej så obetydliga antal svenska frivilliga, som trots styrelsens ovilja och trots svårigheterna att nå sitt mål letade sig dit bort för att strida i de polska härarne.

Den polska emigrationen efter 1831 blef för hela Europa en faktor af största betydelse. Därigenom skapades en landsflyktig revolutionär kärntrupp, som obunden af nationella och politiska hänsyn var beredd att låna sin medfödda konspirationstalang, sina pennor och ibland äfven sina armar åt hvarje omstörtningsföretag, hvarigenom bestående ordning hotades. Fyrtiotalet, som blef yrkesrevolutionärernas hausseperiod, var tillika hos oss det demokratiska genombrottets dagar. Det var inte mer än naturligt, att våra ungdomligt oerfarna frihetsvänner såsom meningsfränder och glänsande förebilder hyllade omstörtningens heroer utan åtskillnad, huruvida deras sträfvanden ägde något positivt uppbyggande eller blott dikterades af ett universellt "écrasez". I det frihetshjältarnas galleri, där Mazzini, Ledru-Rollin och Kossuth intogo hedersplatserna, skymtade på hvarje vägg polska porträtt: där funnos för Tyskland Mierosławski, för Ungern Dembinski och Bem, för Italien Chrzanowski, att nu blott anföra några mera bemärkta. Kan någon undra, att vår liberalism med sitt platoniska revolutionssvärmeri fylldes af en alldeles särskildt djup vördnad för den nation, som så öfverflödande rekryterade den aktiva frihetsarméns leder? Kan någon undra, att svärmisk dyrkan ägnades deras fosterland, som nedtrycktes af all frihets oblidkelige bekämpare, den fruktansvärde kejsar Nikolaus?

Krimkriget hade gifvit svenskarne nya och direktare anledningar att ägna uppmärksamhet åt Polen.

När Napoleon letade efter bundsförvanter, som kunde bringa det besvärliga kriget till snart och hedrande slut, förbisåg han icke polackerna, och det saknades ej hotfulla antydningar till det motsträfviga Österrike, att Italiens och Polens, väl äfven Ungerns förgrymmade patrioter kunde släppas lösa under kejserlig fransk tillskyndelse. Det blef heller icke obemärkt, att de polska emigranternas främste man furst Adam Czartoryski och den kring hans Hotel Lambert i Paris samlade kretsen stodo i lifligaste rapport med kejsaren: valet af Walewski till fransk utrikesminister var en vink, som knappt kunde missförstås. Åtskilliga af de mer eller mindre själfgjorda diplomater, som arbetade i Oskar I:s hemliga tjänst, trampade då också vägen till Hotel Lambert; en bland dem, som visserligen icke hörde till de mera omdömesgilla — det var Ludvig Lilliehöök — gjorde till och med upp en fantastisk giftermålsplan: "Skulle det convenera gifta Prins O. men en liten Prinsessa, som har 2 millioner i dot? Ganska vacker och distinguerad dessutom." Af sammanhanget att döma måste det varit en polska, antagligen en Czartoryska, som här påtänktes för dåvarande hertigen af Östergötland; fast den förflugna planen säkerligen inte kom längre än till brefvets adressat baron Knut Bonde, är den för betecknande för vissa stämningar för att helt böra glömmas.

A propos Parisfreden skref J. A. Hazelius till Manderström: "Det var bra slugt af Ryssland, som narrade hela Europa, t. o. m. en viss annars ganska fin näsa . . ." Kung Oskar, som anmärkningen gällde, var dock säkerligen mera narrad af Na-

poleon än af Ryssland, därvidlag likställd med sina tilltänkta medagerande af den polska nationen. Men dessa voro nu en gång hänvisade, eller trodde sig åtminstone så vara, att söka sitt lands framtid under hägnet af den nationalitetsprincip, som Napoleon proklamerat, och sökte därför bevara den intima förbindelsen med hans växlande rådgifvare. När den afsvalning i franska vänskapen, som skönjes under Oskar I:s senare år, i och med Karl XV:s öfvertagande af regeringen vikit för en så mycket mer glödande förtrolighet — n. b. från den svenska sidan — kunde sålunda åter Sverige rangeras vid sidan af Polen i den stora hop af hjälptrupper, hvilka Napoleon höll konsignerade för sitt invecklade diplomatiska spel. Men däraf vardt följden, att de polska sympatier, som förut öfvervägande varit en relativt oskyldig yttring af naiv liberal trosöfvertygelse, blefvo något mera, blefvo ett uttryck för verkliga politiska önskemål. Så kom Sverige att få sin rätt väsentliga anpart af den oro, som polska resningen 1863 framkallade på så många håll i Europa.

* *
*

Den polska resningens orsaker och brist på möjligheter för framgång hafva med självfanklagande skärpa dissikerats af Stanislas von Kozmian (*Das Jahr 1863. Polen und die europäische Diplomatie.* Tysk öfvers. Wien 1896). K. var under upproret en af redaktörerna för den inflytelserika i Krakau utkommande tidningen Czas

(Tiden), senare blef han hufvudmedarbetare i sträfvandet att trots yttre olyckor inifrån omskapa och stärka den polska nationaliteten. Som ett led i detta uppfostringsverk blottar han hänsynslöst och utan skoning af egna felgrepp de illusioner, hvarpå hela resningen hvilade, och hvarigenom en från början hopplös strid utdrogs till oändligt självförstörelsearbete. Lägger man vid sidan häraf, hvad TH. VON TROTHA skrifvit om resningens rent militära förlopp *(Der Polnische Aufstand im Jahre 1863.* Berlin 1895), får man ett rent af fruktansvärdt intryck af den fullkomliga meningslösheten i den kamp, som Europas opinion likväl lät inbilla sig ha utsikter att lyckas.

Det fanns två polska operationsbaser, hemlandet och emigrationskretsarne därute. På bägge hållen rådde ungefär samma söndring mellan ett konservativt-aristokratiskt parti och ett revolutionärt: "hvita" och "röda", som de nämndes hemma i Polen. Bägge riktningarna voro lika glödande för Polens återställelse, bägge väntade en sådan endast i och med frigörelse från Rysslands välde, och bägge voro sålunda bestämdt fientliga mot markis Alexander Wielopolskis försök att utnyttja kejsar Alexanders reformvänliga stämning för att åt nationen trygga en förmånlig position inom det ryska riket. Men de hvita, godsägarepartiet med grefve Andreas Zamoyski i spetsen, ville inga omstörtande åtgärder utan väntade framtiden af den europeiska intervention, som efter Napoleons löften under och efter Krimkriget ej länge kunde uteblifva. De rödas parti rekryterades ur

stadsdemokratien: litteratörer och studenter, småborgare, handtverkare och arbetare — ledarna voro revolutionärer af renaste vatten, som intet ögonblick tvekade att tillgripa de våldsammaste medel eller att träda i aktiv samverkan med de internationella omstörtningsmännen. Sitt extremaste uttryck fick väl denna riktning i den med äkta revolutionär nimbus omgifne Mieroslawski, som förmenade, att Polen endast kunde räddas genom ständiga uppror, oafsedt om dessa hade några utsikter att lyckas: den konstanta insurrektionen skulle ständigt hålla nationalkänslan vid lif samt slutligen tvinga utlandet att ingripa. De i förskingringen stadda polackerna separerade sig efter ungefär liknande grunder. Hotel Lambert, med huset Czartoryskis aristokratiska traditioner och lifliga förbindelser inom den högre diplomatien, stod naturligtvis de hvita nära, medan de öfriga landsflyktiga i Paris, London, Schweiz och Italien öfvervägande grupperade sig på den demokratiska röda sidan. Polackerna i London höllo särskildt intim kontakt med därvarande ryska revolutionärer, Alexander Herzen och Mikael Bakunin. I Italien grundades, tydligen på Mieroslawskis tillskyndelse samt med understöd af prins Napoleon (röde prinsen), en polsk krigsskola (i Cuneo) med uppgift att utbilda officerare för den blifvande revolutionsarmén.

De rödas förbindelser med utländska revolutionära riktningar och deras härigenom närda förhoppningar kräfde helt naturligt en motsvarande organisation i Polen. Åtminstone sedan 1861 existerade en sådan, tidvis något förändrad, med

uppdelning i tiotal, hundratal och vojvodskap samt såsom enhetspunkt den med djupaste hemlighetsfullhet omgifna röda kommittén, centralkommittén, senare polska nationalregeringen. Medlemmarna i denna hemliga, med yttersta maktfullkomlighet öfver alla sammansvurne utrustade centralstyrelse växlade både till personer och antal; deras namn — Frankowski, Chmielenski, Dombrowski, Agathon Hiller o. a. — äro knappast af större intresse för eftervärlden. Ty betydelsefulla voro icke de åtgärder, som de vidtogo, utan egentligen rätt och slätt deras tillvaro som en fruktansvärd mystisk makt, hvilken ingen trotsade ostraffad. Från dem utgingo de många mordanslagen mot misshagliga ryssar och landsmän. Af dem gafs signalen till de massdemonstrationer, hvarigenom de härskande skulle retas till diskrediterande öfvergrepp: så anordnade de firandet af de äldre frihetskrigens märkesdagar, påbjödo den allmänna polska nationalsorgen o. dyl. De hvita skrämdes, myndigheterna irriterades, både in- och utlandet bibragtes intrycket af en storartad oåtkomlig organisation, hvilken när som helst mäktade skaka det ryska väldet öfver Polen i dess grundvalar. När så den ryska styrelsen på Wielopolskis inrådan i november 1862 påbjöd en utskrifning till krigstjänst af 10,000 polacker, hvarigenom sammansvärjningens befarade militära resurser skulle sprängas, svarade centralkommittén med högtidligt löfte, att utskrifningen ej skulle äga rum. Då denna i alla fall verkställdes natten d. 15—16 januari 1863, bröt upproret ut, utan ledning, utan plan, utan verkliga förberedelser.

Något tvifvelsmål om utgången kunde icke finnas. De band, mest af stadsarbetare, som uppsökte skogarna och tämligen på måfå öfverföllo smärre ryska besättningar och transporter, voro för fåtaliga, för oöfvade och framförallt för illa beväpnade. En del vapen inskaffades visserligen så småningom, särskildt öfver Galizien, där den österrikiska regeringen afsiktligt blundade för litet af hvarje, men vid utbrottet saknades de, och hur vackert än poeterna sjöngo om de liebeväpnade legionernas ädla offervillighet, så var med improviserade vapen i sammanrafsade hopars händer ej mycket att uträtta mot reguljära trupper. Känslan häraf gjorde de hvita reserverade: vågade man taga på sig ansvaret att genom sin anslutning uppmuntra en rörelse, som ovillkorligen i sig själf var dödsdömd? Då kom via Hotel Lambert från Napoleon maning att hålla ut, hålla ut så länge och så hårdnackadt som möjligt, så att den europeiska politiken kunde energiskt inskrida till Polens fromma. Detta gaf utslaget — nu visste man sig ha ryggstöd hos Europas störste och mäktigaste statsman, med hans hjälp skulle de tillfälliga olyckorna slutligen vändas till hela nationens evärdliga båtnad, och därför måste alla offer göras, alla svårigheter fördragas. I flammande patriotism och med blind tillit till hjälpen utifrån slöto sig nu äfven de tveksamma till rörelsen, och så hölls insurrektionen, som annars varit dämpad efter en eller annan vecka, vid lif genom månader, ja ett helt år, temporärt uppblossande nu här, nu där, men allestädes inom kort underkufvad. Det var

egentligen först, när Österrike februari 1864 satte Galizien i belägringstillstånd och sålunda omöjliggjorde allt vidare understöd från det hållet, som de revolutionära ryckningarna småningom afstannade.

Den enda verkliga förhoppningen hade varit Europas intervention. För att vinna den behöfde man icke stimulera västerlandets sympatier, ty de voro i sig tillräckligt starka. Men man måste ingifva uppfattningen, att rörelsen själf var nog mäktig att hota de härskande på allvar. Därför gällde det att utifrån organisera undsättningsexpeditioner, som oupphörligen gåfvo ny näring åt resningen. Därför gällde det att gifva de egna resurserna ett förstoradt sken. Hade någon friskarechef en liten tillfällig framgång, som Mielinski vid Goslawicze eller Langiewicz vid Heliga korsets kloster i Lysa Gora, blef detta med telegrafens och den välvilliga pressens förmedling till betydelsefulla vunna fältslag, medan de ständiga motgångarna hemlighöllos eller bagatelliserades. I verkligheten var det hela en jakt på friskaror, som blott någon sällsynt gång vågade göra resolut motstånd och i längden fullständigt upprefvos. Inför Europa däremot tedde det sig som ett reguljärt krig, däri polackerna visserligen alltmera dukade under för öfvermakten men likväl tillfogade denna de allvarsammaste stötar. Bismarck förklarade redan i slutet af mars, att upproret faktiskt var slut, och att de flesta slag och träffningar, som tidningarna visste omtala, fabricerades genom telegram, än underteckmade Stanislas och än Kozmian. Sanningen

häraf har telegramförfattaren själf efteråt vitsordat, men den europeiska opinionen då ansåg sig naturligtvis känna saken vida bättre än Rysslands förhatade handtlangare, den preussiske junkern.

En dubbel illusion sålunda: Polens om Europas säkra understöd, Europas om Polens egen styrka! Alldeles uteblef icke understödet, men det kom som maktlösa menighetsdemonstrationer eller som tafatta diplomatiska framställningar, blottade på hvarje inre allvar. Under allt förblödde Polen långsamt. Och därunder vållade den medkänsla, som alltid rättvisligen ägnas åt olyckan, på sina håll opinionsuttryck, hvilka icke rätt öfverensstämde med politisk klokhet.

Opinionsyttringar för Polen.

Det är icke meningen att här skildra den svenska rörelsen till Polens förmån under år 1863 och tidigare. En sådan skildring skulle bli en ytterst vidlyftig krönika med många ortnamn men för de olika orterna tämligen likartadt innehåll. Det fanns väl knappast någon stad med självfaktning, som icke hade sin polska understödskommitté. Verksamheten var liflig nog: insamlingar, välgörenhetskonserter, här och där ett opinionsmöte; i familjernas aftonsamkväm repade damerna charpi — kanske ej alldeles utan herrarnas medverkan, själfve kejsar Nikolaus hade ju på sin tid gifvit exemplet — betydande sändningar af förbandsartiklar kunde afsändas till polackerna på den långa omvägen öfver Krakau, och ganska afsevärda penningbelopp hopsamlades för insurrektionens understödjande. Åtskilliga intressanta person- och tidsdrag skulle nog en sådan krönika kunna meddela, exempelvis om Fredrika Bremers brinnande nitälskan, hennes ifver att få utsåldt hus till den stora konserten

för Polen i Katarina kyrka d. 5 maj, och de bekymmer, som charpi- och penningsändningarna vållade henne. Men det hela blir likformigt, det är nog att konstatera, att Polens vänner snart sagdt allestädes här i landet funno genklang för sina maningar, sympatiska sinnen och offervilliga händer.

Barmhärtighetsverk och skäliga sympatiyttringar få ej förarga någon, ej ens fiender till deras föremål. Det föreföll emellertid här under vintern 1863 åtskilligt, som gick utanför den naturliga människokärlekens gränser. Allvarsamma ansträngningar gjordes att draga oss in som medagerande i den europeiska påtryckningen på Ryssland. Och man försökte jämväl taga svenskt område till utgångspunkt för hjälpsändningar till insurgenterna af det slag, som annars öfver Galizien i så rik grad kommo dem till del. Det är dessa mindre oskyldiga försök, som förtjäna något uppfriskas i minnet — desto mera som deras verkningar skulle bli på åtskilliga sätt märkbara senare.

* * *

Enligt Kozmians skildring var Hotel Lambert (furst Ladislas Czartoryski och hans krets) från början bestämdt emot upproret samt fullkomligt på det klara med, att från Napoleons sida ingen hjälp kunde väntas. Då kom budskapet, att Preussen genom general v. Alvensleben d. 8 februari i Petersburg afslutat en konvention med Ryssland om viss preussisk medverkan

till upprorets begränsande. Nu förklarade med ens de franska regeringstidningarna, att Preussens inblandning gjort den förut helt inre ryska rörelsen till en allmäneuropeisk fråga, däri alla makter, som på Wienkongressen medverkat till det ryska Polens upprättande, måste ha sitt ord med. Så trädde utsikten för en europeisk intervention nära, och med anledning häraf gaf Hotel Lambert sina polska vänner den 16 februari telegrafisk anvisning att ansluta sig till insurrektionen. Det var nu, som programmet "håll ut i det längsta" fixerades. Från de dagarna var det också, som de ifriga bearbetningarna hos Wienkongressmakterna begynte att få deras medverkan mot Ryssland. Hvad Sverige beträffar skedde dessa bearbetningar särskildt genom furst Konstantin Czartoryskis mycket uppmärksammade besök i Stockholm under mars, april och maj månader.

Emellertid var den privata polska diplomatien i farten på samma stigar redan före den som vändpunkt betecknade 16 febr. Vid husundersökning hos grefve Jan Dzialynski, hvilken i Posen fungerade som revolutionärernas intermediär, påträffade de preussiska regeringsmyndigheterna bl. a. några skrifvelser, som genom Preussens minister i Stockholm baron von Rosenberg bragtes till den svenska regeringens kännedom. En af dem var tysk öfversättning af ett bref, dateradt Köpenhamn d. 2 februari 1863 och sändt från en Magnus B . . . . . . till Alexander Guttry — namnen hafva i öfversättningen emellanåt blott antydts.

Brefskrifvaren betygar först sin brinnande önskan att begifva sig till Polen, men ännu vore ej tiden därför inne. Nu reste han till Stockholm för att bida bättre underrättelser och för att sätta in alla krafter att åstadkomma den rörelse i Finland, som äfven »våra vänner» i Petersburg åstundade. Härefter fortsätter han: »Om blott den polska rörelsen räcker ännu en eller två månader, så anser jag allt vunnet. Tillåt mig vara öppen och efter de underrättelser, vi erhållit i London, säga, att storhertigdömet Posens diplomater synas sätta mycket mera förtroende till diplomatien och den yttre insurrektionen inom de stora västliga makterna än till den polska revolutionens egna ansträngningar". Men om blott polska folket visade sig *quasi-einstimmig* »är jag öfvertygad att allt vinnes. Ty ryska regeringen är i sitt inre undergräfd, hon är *stupide*, hon tviflar på sig själf men markerar självförtroende. Därför är jag alls icke missbelåten att hafva en eller två veckor på mig för en resa till Stockholm. Lyckas det mig bara att uppagitera Sveriges äregiriga patrioter och att sätta den finska rörelsen i gång, så är jag alldeles nöjd och lycklig. Den verkan, som en sådan diversion skulle utöfva på ryska regeringen, på Europa och på hela Ryssland blefve oerhörd». Det vore nödvändigt att utbreda den revolutionära andan i Ryssland och skapa *eine Russische revolutionaire Legion.* »För att åstadkomma detta måste jag vara försäkrad om öppen och full sympati samt medverkan från någon polsk chef, som både har vilja och makt att hjälpa mig. Därför skrifver jag till Langiewicz, som jag känner. — — — Min adress i Stockholm, där jag stannar intill nya ordres, är H. Emil von .... ledamot af adelskammaren, att lämnas till H. Magnus B...... — — — Så ofta datum och adress öfverst i brefvet äro ...., skrifver jag med sympatiskt bläck, hvars recept Ni måste ha — det är från Joseph C(?.)" Brefvet, som för öfrigt innehåller några ord till försvar för en af meningsfränderna, Zebrowski, slutar med utropet »Es lebe die Revolution!»

Alexander Guttry förekommer ofta som adressat och korrespondensförmedlare i de polska revolutionärernas bref. Afsändaren är okänd. De omtalade vännerna i Petersburg voro tydligen den sedan så kända sammanslutningen "Jord och frihet", hvilken vid denna tidpunkt nyss börjat sin verksamhet; genom Herzen och Bakunin hade polackerna fått anknytning åt detta håll, och upprorets förste synlige ledare, Padlewski, besökte dem hösten 1862, hvarvid han i deras krets infördes af en inflytelserik medlem, hemlighetsfullt betecknad som "herrn med lornjetten". Brefförmedlaren i Stockholm slutligen kan icke vara någon annan än Emil von Qvanten, hvars lifliga intresse för Polens affärer ju är från åtskilliga tillfällen granneligen kändt.

Efter all anledning kom färden till Stockholm verkligen till stånd, ty den starka rörelse, som utvecklades här några veckor senare, förutsätter ovillkorligen en kraftigare och snabbare personlig bearbetning än den, som kunde ske genom bref från Paris, London och Krakau. Särskildt förtjäna noteras det stora mötet å Börssalen d. 2 mars samt de å riddarhuset och i borgarståndet d. 14 samma månad väckta motionerna om diplomatiskt understöd åt Polen. På nedre stora Börssalen presiderade friherre A. C. Raab, och mötet öppnades af August Blanche, som utvecklade sin sentimentala vältalighet: man hade samlats "med bedröfvelse, med harm men ock med full föresats att göra åtminstone något för den olyckligaste bland nationer, detta Polen, för hvilket vi i dag liksom förr ropa lefve, sjufaldt

lefve" (enhälliga lefverop, enligt Aftonbladet). Annars talade August Sohlman och häradshöfding R. Carlén, den fredlige kungahatarens broder, bondeståndsrepresentanterna A. W. Uhr och Per Nilsson i Espö samt P. R. Tersmeden, friherre H. Hamilton och Emil von Qvanten. Resolutionen med dess känslofyllda vändningar har väl sannolikt flutit ur Blanches penna:

Församlingen vill, för att i hvad på den kan bero, uttrycka sitt varma deltagande för det lika ädla som olyckliga polska folkets oförtjänta lidanden, förklara såsom sin åsikt:

1. Att Polens folk blef *emot all folkrätt behandladt*, då det svekfullt öfverfölls af sina mäktiga grannar och dess land delades mellan dem.

2. Att detta folks nu snart hundraåra protest emot detta våld och dess upprepade försök att återvinna sitt nationella oberoende, ej kunna *med skäl* af någon förblandas med vanliga upprorsförsök, utan äro inför Gud och människor *till fullo berättigade.*

3. Att därför äfven den nu började polska frihetsstriden, enligt vår förmening, är fullt berättigad, synnerligast genom det sätt, på hvilket den senast anbefallda rekryteringen utfördes, då den begagnades som ett medel att gripa och ur landet bortrycka den bästa delen af dess ungdom, för hvilken ej lämnades något annat val än att fegt underkasta sig denna våldsåtgärd eller modigt stupa på ärans fält.

4. Att vi ej nog kunna beklaga, att Europas öfriga folk ej längesedan bidragit till återställandet af det polska folkets nationalitet, samt att vi ej kunna annat än uttala den allvarligaste förkastelsedom öfver hvarje försök af en främmande regering, att i den nu påbegynta frihetsstriden understödja Polens förut öfvermäktiga fiende.

Af dessa skäl tillönska vi det för sitt fosterlands oberoende nu åter kämpande polska folket den Högstes bistånd under striden, en *slutlig* seger samt ernående af

den nationella frihetens och själfständighetens välsignelse.

Börsmötet var ett förspel, sedan kunde det vara tid "die ehrgeizigen Patrioten Schwedens aufzureizen". Lördagen den 14 mars väckte friherre Fabian Staël von Holstein å riddarhuset samt Göteborgsrepresentanten rådman A. W. Björck i borgarståndet identiska motioner om underdånig anhållan hos K. M:t, "att dess regering måtte i samverkan med andra stater, som garanterat 1815 års Wienertraktat, å diplomatisk väg påyrka konungariket Polens återupprättande". I vårt forna grannrike, hette det bl. a. i motiveringen, pågingе nu en kamp "emellan ett ädelt hjältefolk och dess främmande förtryckare; en kamp för de heligaste, oförytterligaste rättigheter, för hvilkas tillgodonjutande åtta Europas makter — däribland äfven Sverige — gått i borgen". Remissen till Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottet föranledde i båda stånden rätt lifliga debatter, hvarvid utrikesstatsministern, Manderström, sökte afkyla stämningen och lät förstå, att en angelägenhet af detta slag borde riksdagen med fullt förtroende kunna lämna till K. M:ts ompröfning; att den gamle oppositionsmannen K. H. Anckarsvärd energiskt talade i samma riktning, vållade stor konsternation hos hans yngre meningsfränder. I sinom tid skulle motionerna befinnas till ingen riksdagens åtgärd föranleda, men medan de hvilade på utskottets rymliga arbetsbord, föreföllo allvarligare saker.

När ångaren Bore den 19 mars vid 1/2 11-tiden f. m. kom upp på strömmen, medförde

den som passagerare furst Konstantin Czartoryski samt dennes följeslagare och sekreterare "en polsk emigrant Kalinka". De mottogos på kajen af hufvudstadens polska kommitté samt hälsades, när de begåfvo sig till sin å Hotel Rydberg beställda våning, med lifliga hurrarop af den tillströmmande mängden. Furst Konstantins far var yngre bror till polackernas store emigrant, Alexander I:s forne vän och förtrogne Adam Czartoryski, han själf sålunda kusin till den hvita emigrationens, specielt Hotel Lamberts, dåvarande ledare, furst Ladislas C. Att en så framskjuten man sändes hit, visade bättre än ord, hvilken vikt man i hans kretsar lade på förbindelsen med Sverige. Hans emottagande och den uppmärksamhet pressen ägnade honom hade ock mera karaktär att gälla en resande suverän eller en allierad makts officiella sändebud än en enskild person. Hans besök å slottet; hans visit på Ulriksdal, där konungen själf visade den konstintresserade gästen sina samlingar; huru han deltog i öfverståthållarens (Bildt) lysande bal, och huru han besökte Södra teaterns föreställning af Runstafven, allt dylikt antecknades flitigt i dagspressen, och Illustrerad Tidning presenterade med varmaste tonfall för sina läsare "bilden af den ädle främling, som för närvarande gästar Sveriges hufvudstad, åtföljd af sin landsman och vän, den berömde patrioten och historieskrifvaren Kalinka". Sitt kulmen fick hufvudstadens uppmärksamhet genom den stora banketten för furst Czartoryski å börssalen den 27 mars.

Af biljetter bland Harald Wieselgrens papper ser

man, hvilka bekymmer denna tillställning beredde W., polska kommittéens entusiastiske sekreterare, samt kommittéens ordförande friherre Raab. Det måste bli en storslagen demonstration, ett framvisande af Sveriges främsta män inom politik, affärslif och kulturell verksamhet, imponerande på gästerna liksom på utlandet samt effektfull på de kyliga och tveksamma här hemma. Just under förberedelserna kommo "smärtsamma telegram" — antagligen om Langiewicz' motgångar och flykt till Galizien den 18—19 mars — hvarför man funderade på att uppskjuta tillställningen. Så voro börsens män svårarbetade, men det ändrades, sedan man (väl genom Gustaf Lallerstedt) fått de både matadorerna Frans Schartau och Samuel Godenius antecknade. Trögast var prästeståndet: af referaten framgår, att det företräddes af en enda medlem, upplysningen, att denne icke var präst, utpekar riksarkivarien J. J. Nordström. Från riddarhuset kommo näppeligen några andra mera kända än de redan nämnda polskvänliga liberalerna. Ur kretsarna utanför riksdagspolitiken nämnas general J. A. Hazelius, A. E. Nordenskjöld och Axel Key, lektor Herman Bjursten, Sohlman och S. A. Hedlund. I allt öfver 200 personer och af tal nära tjoget fullt. Tidningarna hade knappast ord att karaktärisera den nationella hänförelsekraft, den inspirationens glöd, hvarmed hedersgästen talade för Sverige. Festen var briljant utan fråga, och den gaf signal till en hel rad af liknande ovationer för Czartoryski under hans ända in i maj förlängda vistelse härstädes.

Den polske furstens mottagande blef ett formligt triumftåg, men med hänsyn till sin resas uppgifter klagade han för Wieselgren, med superlativt smicker nämnd "Mon cher collegue en diplomatie", att han blott gjort "des mauvaises affaires". Uppgifterna torde varit flera. Först skulle naturligtvis den svenska opinionen stimuleras. Som synes en rätt onödig omsorg; för det ändamålet hade han emellertid en förträfflig medhjälpare i Valerian Kalinka, förr redaktör för Czas, för tillfället mest verksam som historisk och politisk författare, senare hög funktionär inom Uppståndelseorden (Congregatio Resurrectionis). Vägen till pressen var ju för öfrigt så banad som möjligt, när i polska kommittén för Stockholm sutto Lars Hierta, Sohlman, Julius Mankell, Blanche och Harald Wieselgren. "Mit einem solchen Kämpfer wie Sie, geehrter Herr Sohlman, können wir für die Vertretung unsrer Sache ganz ruhig sein", skref fursten själf till Aftonbladets redaktör. För dennes tidning har Kalinka dels besörjt nyheter, dels äfven affattat lämpliga artiklar om Polens angelägenheter. Af Stockholmstidningarna trädde äfven Nya Dagligt Allehanda under K. A. Lindström nitiskt in för Polen, och i samma saks tjänst grep gamle Crusenstolpe till sin fordom så fruktade och bemärkta penna, medan W. F. Dalman i Stockholms Dagblad pläderade för en sympatifylld neutralitet från allmänhetens och regeringens sida.

Czartoryskis hufvuduppgift var naturligtvis en annan och viktigare. Huruvida han haft någon direkt befattning med planerna att öfver Sverige

på ena eller andra viset räcka upproret en stödjande hand, kan ju lämnas därhän: Kalinkas förtroliga öfverläggningar med den gamle specialisten på frihetskrig major M. A. Myhrberg se rätt menande ut, i hvarje fall har nog fursten själf på allerhögsta håll manat godt för de ansträngningar, som gjorts eller vidare skulle göras. Hans eget fält var emellertid diplomatien och målet att draga Sverige med i den europeiska interventionen för Polen och dess folk.

Den diplomatiska interventionen.

När vi med en viss häpenhet läsa om det ifriga partitagande för Polen, som vid alla möjliga tillfällen skedde här i landet, kan det alltid bereda något nöje att veta, att våra opinanter åtminstone befunno sig i talrikt sällskap. Från nästan alla håll — England, Frankrike, Preussen, Danmark, Portugal — inberättades om parlamentariska manifestationer och privata än mer energiska meningsyttringar. Sympativågen gick öfver så godt som hela Europa, ehuru naturligtvis med något växlande styrka på olika håll. Det kunde nog med ett visst fog väntas, att denna synbart enhälliga upplysta opinion skulle utöfva en betydande inverkan på den känslige och för milda åtgärder böjde kejsar Alexander II liksom ock på hans främste statsman, vicekanslern furst Gortschakoff, hvilken aldrig försummade att posera sig som vän af sant frisinnad politik. Intrycket blef emellertid fullständigt förfeladt, ty man hade här icke tagit med i

räkningen en annan faktor, som gifvetvis måste gifva utslag i motsatt riktning, den nationella ryska opinionen. Dennas ingrodda ovilja mot polackerna minskades icke det ringaste genom en del ryska revolutionärers polska förbindelser. Tvärtom retades alla goda ryssar, t. o. m. inom det extrema lägret, när polackerna ville utsträcka insurrektionen utanför Kongress-Polen till Littauen, Wolhynien och Ukraina. Alexander Herzen mistade en god del af sin popularitet hos landsmännen genom att plädera Polens sak. Desto kraftigare reagerade naturligtvis alla tsarens lojala undersåtar mot polackerna och deras europeiska vänners tilltag. Nationalkänsla ställdes mot nationalkänsla, ju mera man bullrade i Västeuropa, desto intensivare fordrade ryssarna, att ingen hänsyn skulle tagas till polackerna. Långt ifrån att mildra Polens öde, kommo sålunda dess hängifna beundrare att försämra det: först genom att med ihåliga förhoppningar draga ut på upproret, så särskildt genom en diplomatisk intervention, som blott retade utan att imponera.

Planen om diplomatiskt inskridande till Polens förmån synes tämligen oberoende af hvartannat ha uppstått både i England och i Frankrike. För Palmerston-Russels liberala kabinett, som öfverallt ville föra folklighetens och frihetens talan, låg tanken ytterst nära. Genast efter resningens utbrott skref Palmerston följande rader till ryske ambassadören, Brunnow:

»— — je considère ces insurrections comme une juste punition du Ciel pour les menées dont ce Gouvernement a été coupable, pour préparer pour le printemps

des revoltes et des insurrections dans la Moldo-Wallachie, en Servie et en Bosnie, contre le Sultan. — — — — Pour le moment, la Russie souffre dans son intérieur le mal qu'elle a l'intention d'infliger à un voisin inoffensif. Vous concevez bien que je parle maintenant des cent mille et plus de fusils que le Gouvernement russe a envoyé en Servie et en Bosnie par des chemins détournés, et avec toutes les précautions pour cacher, autant que possible, ce que l'on faisait, et je fais allusion aussi à cette nuée d'agents provocateurs qui, vénant de la Russie, abondent et travaillent dans les provinces Européennes de la Turquie. Si le Prince Gortschakoff était ami autant à moi comme vous l'êtes, je me serais adressé à lui au lieu de vous écrire, mais j'aimerais beaucoup qu'il sût l'impression que sa politique a faite sur nous.»

Detta var ju under det förtroliga umgängets form så nära som möjligt en skarp officiell föreställning, och det behöfdes nog all vana vid gamle Pams ogenerade metoder, för att icke den sortens erinringar skulle framkalla misstämning. Men just Englands och den engelska opinionens vana att tämligen opåkallade gifva råd och anvisningar betog naturligtvis dylika yttringar åtskilligt af deras afsedda eftertrycklighet.

För Napoleon förefalla motiven till inskridande ha varit invecklade. I hela hans politik möter en egendomlig blandning af välberäknade, segt fasthållna planer och tillfälliga öfverraskande schackdrag i rakt motsatta riktningar, vanligtvis gärder åt någon politisk stämning, som han ville hålla mobiliserad för sitt invecklade spel. Allt sedan Krimkriget — och för öfrigt i viss mån äfven dessförinnan — hade han lagt vikt på ett godt förhållande till Ryssland, och tack vare hans ambassadörer Mornys och Lannes de Montebellos skickliga arbete

hade äfven ett sådant etablerats. I samma mån, som han just detta år (1863) alltmera engagerade sina stridskrafter i Mexiko, blef naturligtvis en dylik kombination i Europa dubbelt värdefull. Att han i stället genom sin polska aktion äfventyrade för att icke säga uppoffrade, hvad i den vägen vunnits, kan måhända härledas ur de förhoppningar om utvidgning vid Rhen, som han aldrig släppte, men synes egentligen böra förklaras genom hans regeringssätts ytterliga känslighet för dagens populära strömningar. Men egendomligt nog måtte han aldrig klargjort för sig sina stegs yttersta konsekvenser: för att ett inskridande till Polens förmån säkert skulle verka — och annars var ju det hela redan på förhand dömdt till ett förargligt nederlag — måste det i yttersta hand kunna stödjas med vapenmakt. Några så allvarliga afsikter har dock Napoleon med all säkerhet icke ett enda ögonblick haft.

Det fanns andra, kejsaren mycket närstående personer, som hyste dem. Hans kusin, den röde prins Napoleon, hvilken man denna tid möter på snart sagdt hvarje äfventyrlig stråt, var eld och lågor för Polen — väl icke utan egoistisk beräkning, åtminstone visste Bakunin berätta en svensk korrespondent (Harald Wieselgren), att prinsen ingalunda skulle säga nej till Polens krona, för hvilken han hos det röda lägret sökte inlägga större förtjänster än furst Ladislas Czartoryski. Prinsen, som just i senaten uttalat sig ytterligt polskvänligt och nu var halft brouillerad med sin kusin, har i skrifvelser från slutet af mars 1863 utvecklat, huru man utan egna ut-

manande steg kunde framtvinga ett krig med Ryssland. Vehikeln därvid skulle vara Sverige, hvilket Frankrike och England jämlikt Novembertraktaten voro förbundna att bispringa. Kejsaren borde sända prinsen som sin ambassadör till Stockholm, där han skulle drifva den svenska regeringen att genom alla inom folkrättens gränser tillåtliga steg utmana Ryssland, tills ett anfall följde. För detta ändamål skulle kejsaren omedelbart begynna rustningar. Uteslutande prinsens funderingar var nog icke detta, ty i samma vefvan hafva en del högre franska militärer fingrat något på operationsplaner i Östersjön. Initiativet måste ha kommit från privata kannstöperier med prinsen, denne åter har väl haft sina tillskyndare inom den polska emigrationen.

Emellertid, Napoleons afsikt att inskränka sina mått och steg för Polen till fredliga föreställningar var omisskänbar, och därmed är egentligen allt sagdt om den diplomatiska interventionen. Man kunde förutse, att den ryska regeringen skulle besvara de gjorda föreställningarna med intetsägande artigheter, något växlande efter den olika graden af värme i relationerna. Och därefter på sin höjd några afslutande skrifverier för att på lämpligaste sätt låta hela aktionen mynna ut i intet.

Polens vänner hade visserligen tänkt sig saken annorlunda samt ingalunda sparat ansträngningar för bättre resultat. I synnerhet utvecklade Hotel Lambert en febril verksamhet på denna punkt. Den diplomatiska framställning, som skulle göras hos Ryssland, ville man ha baserad

på Wienkongressens beslut af 1815. Aftalen om Alexander I:s Polen (Kongress-Polen) dels ingingo i hufvudfördraget då, dels voro därmed annexerade. Följaktligen borde utom Ryssland samtliga kongressdeltagare, de fyra öfriga stormakterna samt Sverige, Spanien och Portugal, ha rätt att kräfva uppfyllelsen af de Polen inrymda rättigheterna, hvilka emellertid alltsedan 1831 så godt som fullständigt upphäfts. Vi ha Hotel Lamberts nitälskan för denna ståndpunkt att tacka för ett synnerligen värdefullt historiskt arbete, som just denna tid såg dagen: Comte d'Angebergs edition af Wienkongressens akter; samlingen hade verkställts af gamle furst Adam Czartoryski och möjliggjorts allenast genom hans rika skatter af upplysande akter, förvärfvade under hans gunstlingstid hos Alexander I. Editionen, som dock blef något försenad, skulle lämna vapen i striden för Polens traktatsenliga rättigheter.

Om nu också makterna valt och oryggligt fasthållit denna operationsbasis? Målet måste då närmast bli att få till stånd en europeisk kongress för ordnande af Polens ställning. Men om Ryssland, som sannolikast var, vägrade att låta en kongress befatta sig med dess interna angelägenheter, då sattes rättsståndpunkt mot rättsståndpunkt, och valet blefve endera sidans återtåg eller ock allmänt krig. Med Preussen på sin flygel skulle Ryssland säkerligen välja det senare alternativet, men dit ville ingen af de öfriga stormakterna komma. Därför dugde det ej att göra mycket buller af Wienkongressen. Den kunde ju medtagas som ett moment i argumentationen,

den kunde användas att mobilisera äfven småmakterna till en demonstration, men det var också allt, trots Hotel Lamberts intensiva ansträngningar.

Den 17 april 1863 skulle för Polen blifva en stor dag, hoppades dess vänner. Då aflade nämligen successivt Frankrikes, Englands och Österrikes ambassadörer i Petersburg besök i ryska utrikesministeriet för att föreläsa för furst Gortschakoff de depescher om åtgärder till Polens bästa, som de från sina regeringar mottagit. Några dagar efteråt kommo i mera spridd ordning småstaternas, Sveriges, Spaniens och Italiens representanter i samma ärende; kanske kommo senare äfven andra tågande med liknande papper i handen. Skenbart var apparaten storslagen och blef äfven vederbörligen framhäfd i den välvilliga västerländska pressen. I realiteten var den fullständigt verkningslös. I stället för en kollektivnot, som markerat makternas fullkomligt endräktiga uppträdande, kommo separata framställningar, som väl enades i syftet men skilde sig i motiveringen. Endast en af stormakterna, England, åberopade 1815 års aftal och detta med en viss försiktighet, medan de öfriga erinrade om Europas, den allmänna fredens intressen, mänsklighetens fordringar o. s. v. Tydligare kunde knappast framhäfvas, att ingen påtryckning af allvarsammaste art vore afsedd. Om yttermera något behöfdes för att förtaga den högtidliga effekten i diplomaternas uppmarsch, gafs det genom småmakternas inblandning, ty hur varmt än de pläderade för det blödande Polen, inbillade sig ingen, att exempelvis Spanien och Italien

skulle mobilisera en enda bataljon för att gifva eftertryck åt sina önskningar.

Det är i alla fall otvifvelaktigt, att den ryska regeringen helst sett hela denna anklagelseapparat oanvänd, och kejsarens villkorliga amnestimanifest för polackerna, som publicerades den 11—12 april (30—31 mars), tillkom gifvetvis i förhoppning att kunna hejda den eller åtminstone för att bryta udden af framställningarna. När dessa emellertid gjorts, hade Gortschakoff ej varit den maliciöse herre, han hade namn för, om han försummat att elegant skicka bollarna tillbaka. Nu desto mindre, som han kunde räkna med, att den oupphörligen i nya adresser och deputationer till tsaren uttryckta ryska nationalkänslan skulle med lifligaste gillande följa honom. Med de små makterna gjorde han sig icke mycket besvär, nätt och jämnt så mycket som formell artighet fordrade. De större tackade han i sina svarsdepescher för deras människovänliga omsorg om Polens lidanden, hvarvid han icke underlät en spetsig erinran, särskildt till Frankrike, att den polska emigrationens stämplingar under främmande beskydd egentligen gjort det allra mesta onda. Gärna ville han med makternas representanter diskutera, hvad som kunde göras för Polen, och han inbjöd dem formligen att framställa sina förslag. Detta föranledde nya depescher från de tre makterna, som nu framlade en rad reformpunkter samt antydde, att en ny europeisk kongress lämpligast borde vara forum för vidare förhandlingar. Nu hade Gortschakoff kommit dit han ville: i afseende på reformprogrammen svarade han, att dessa allenast motsvarade, hvad

kejsaren *proprio motu* velat skänka åt Polen, i den mån lugnets återställande gjorde sådant möjligt, men att diskutera sådant på en europeisk kongress vore fullständigt uteslutet. Med denna högdragna förklaring, afgifven den 14 juli, fingo makterna hålla till godo, fastän de naturligtvis genom några oskyldiga repliker sökte öfverskyla det eklatanta nederlaget för sin af polackerna med så stora förhoppningar motsedda intervention.

Sveriges anpart i detta misslyckade fälttåg inskränkte sig till den depesch af 7 april, som Wedel Jarlsberg den 19 fick föreläsa för Gortschakoff, samt dennes svarsdepesch af den (14) 26 till Daschkoff i Stockholm. Ingendera erbjuder någon större märklighet. Manderströms skrifvelse betonar, att omsorgen om Europas fred samt ej mindre "les principes d'humanité et de générosité" tvingade svenska regeringen att förena sina föreställningar med andra stater i syfte att söka hejda vidare blodsutgjutelse och återställa för Polen ett bättre tillstånd. "Nous nous tenons assurés que des paroles de clémence et d'oubli, et la perspective d'un régime propre à assurer une sage liberté suffiraient pour ramener complètement l'ordre et la tranquillité." Gortschakoff svarade, att "la Manifeste impèrial du 31 mars témoigne que la sollicitude de l'Empereur s'était déjà portée dans cette direction" samt tillade: "on ne saurait toutefois méconnaître que l'agitation puise dans les instigations permanentes du dehors ses principaux aliments."

Än mera energiskt uttryckte sig Gortschakoff till Wedel Jarlsberg vid en konferens d. 6 maj:

»Selon lui rien n'entretenait l'agitation en Pologne autant que les instigations permanentes du déhors — — — rien ne serait plus propre, pour atteindre le but de pacification qu'on se propose, que de s'appliquer à écarter *les excitations du dehors*, se traduisant non seulement par des phrases mais aussi par des envois d'emissaires, d'armes, d'argent etc. Ce serait là un service réel que les puissances étrangères rendraient non seulement au Gouvernement Imperial et à la Pologne, mais aussi à l'Europe, au profit de la cause de l'ordre, directement ménacé par le mouvement qu'on s'efforce d'acclimater en Pologne. Une marche semblable accélererait infailliblement et plus que toute autre chose, le développement des idées libérales, qui sont toujours dans les généreuses intentions de l'Empereur.»

Svenska regeringens åtgörande härvidlag innebar ett tillmöteskommande af dess allierades och beskyddares västmakternas uppfordringar; man bör erkänna, att Manderström ganska skickligt höll sin kurs mellan dessa och det riskabla obehaget att utmana Ryssland. Säkert har man ock sagt sig här vid Mynttorget, att afhållsamhet från hvarje framställning i Petersburg vore farlig nog. De animerade debatter, som ägt rum vid remissen af herrar Staëls och Björcks motioner, hade annars säkerligen återkommit med fördubblad kraft. Utskottsutlåtandet öfver motionerna, afgifvet just d. 17 april, innehöll under lifligt betonade sympatier för Polens sak en bestämd förklaring af förtroende för regeringens påpasslighet och nitälskan, hvarefter utskottet ansåg motionerna ej böra föranleda någon riksdagens åtgärd. Det blef äfven nu — det var d. 2 maj — rätt lifliga debatter, hos adeln en mycket långdragen, kortare i öfriga stånd, men

hos borgarne ej utan skarpa pointer. Medan Lars Hierta manade till försiktighet, skakade August Blanche sitt folktribunhufvud:

"— — Det är icke så länge sedan en af våra utmärktare ännu lefvande skalder[1]) i en eldig sång uppmanade oss att en morgon taga ryssarne på sängen, och med hänryckning lyssnade vi då till denna lyras slag. Nåväl, mina herrar, tiden är inne nu; tagen ryssarne på sängen. Det är åtminstone kaffedags. Men man vore nästan färdig att tro, att vi äro lika tappra på vers, som vi äro fega på prosa. — —"

All reell kraft var emellertid yttrandena betagen, då Manderström i sitt anförande kunde peka på de redan af regeringen vidtagna åtgärderna. Därför blef trots all vältalighet och trots adelns accepterande af en mer avanceradt polskvänlig motivering slutet, att samtliga stånd lade motionerna till handlingarna. Hade så ej skett utan vederbörande talare kunnat föra ett häftigare språk samt stånden slutligen enats i ett prononceradt riksdagsuttalande, och hade detta till på köpet aftecknat sig mot bakgrunden af en hel rad våldsamma protestmöten mot en alltför ängslig och undfallande utrikesledning, då hade man varit inne på den väg, som prins Napoleons cyniska lättsinne manade Frankrikes kejsare att beträda, att provocera ett ryskt angrepp. Så öppet som Karl XV både under Krimkriget och senare visat sina ej allt för vänliga känslor mot Ryssland, skulle en stigande dylik folkopinion alltid känt sig stimulerad af medvetandet om sympatier allra högst uppe.

---

[1]) Talis Qualis i *Vaticinium.*

Det kan nu icke nekas, att den med förlof sagdt något lättsinniga syn på förhållandet österut, som kung Karl visade, fick åtskillig näring i hans envoyés meddelanden från Petersburg. Wedel Jarlsbergs depescher variera oupphörligen temat, huru den ryska regeringen trots sin stolt afvisande min mot hvarje utländsk inblandning kände sig i högsta grad orolig för "les conséquences des meeting et des débats — — dans les divers pays de l'Europe". De ängsliga såge redan en engelsk-fransk-svensk flotta i Östersjön. Fruktan för Sverige stode därvid ingalunda i sista planet, ty man hade ej glömt Krimkriget och den "poids réel que nous jetâmes alors dans la balance politique". Utlåtelser af detta slag, till på köpet när Wedel Jarlsberg berömde sig af att genom sina personliga förbindelser äga sällsynt goda upplysningar, måste naturligtvis egga en orolig verksamhetslust hos monarken, ifall denne genom folkliga demonstrationer finge ett stöd gentemot alltför försiktiga rådgifvare.

Sådana möjligheter böra hållas i minnet vid sidan af prins Napoleons äfventyrliga funderingar. Att dessa skulle direkt framförts till någon eller några här i landet, är icke uppvisadt, men förefaller icke osannolikt, allra helst prinsen af gammalt hade förbindelser med arbetarne i den Skandinaviska genren och nu genom polackerna mycket väl kunde få nya kanaler. Det är först i detta sammanhang, som man rätt förstår betydelsen af försöket att öfver Sverige sända undsättningsexpeditioner till Polen.

En undsättningsexpedition till Polen.

Att det vimlade af polska revolutionärer i Sverige våren 1863, vore väl något för mycket sagdt, men precis fåtaliga voro de icke, i hvarje fall tillräckligt många både för att komma åtskilligt buller åstad och för att här framvisa det äktpolska skådespelet af bitter osämja mellan dem, som skulle endräktigt kämpa för samma förtviflade sak. Det behöfver knappast sägas, att där icke heller saknades äfventyrare af den typ, som med större eller mindre rätt betecknades som förrädare eller polisspioner — deras närvaro torde vara oundgänglig vid alla slaviska sammansvärjningar. För öfrigt, Gud vet om icke hvarje revolutionärt företag måste ha med sig den sortens parasiter: när samhället en gång är i gungning och de moraliska banden lösas, blir det för lättsinnet frestande nog att sälja sig både till Krist och Antikrist; Judasgärningen har aldrig svårt att finna plausibla pretexter.

Den uppmärksamhet, furst Konstantin Czartoryski tilldrog sig här i landet, fick han i ganska

hög grad dela med en mindre förnämlig men i sin krets fullt så märklig främling, ryssen Mikael Bakunin. "Nihilismens öfverstepräst" har SCHÖLDSTRÖM kallat B. i skildringen af hans Stockholmsvistelse (*Vid pulpeten n:r 14*, Sthlm 1908). Alldeles förtjänt är väl knappast den rangen, eftersom Bakunins verk faller före nihilismen. Han var dess Johannes döparen, om man så vill. Under 30 års tid skymtade hans höga mörka gestalt öfverallt i vår världsdel, där det var något att göra i den revolutionära branschen. Vid upproret i Dresden 1849 hade han haft några af sina stoltaste ögonblick, det var då han lär velat placera Rafaels Madonna öfverst på barrikaden — som en sorts improviserad "hvit armé"? Först ifrig agitator för Internationalen, blef han sedan inom denna kommunismens och anarkismens intensivaste förkämpe, bröt totalt med den ljumma och borgerliga socialism, som han fann Marx företräda, samt blef med sina anhängare utmanövrerad, kort innan det illustra sällskapet självdog. De tyska socialdemokraterna beskyllde honom rent af att vara rysk polisagent, hade för öfrigt en del säkrare grundade anmärkningar om hans conduite — bl. a. om hans äfven här mot Aftonbladet praktiserade metod att uppbära stora förskott för litterära arbeten, som aldrig sågo ljuset. Med den sortens små mänskliga svagheter torde man ej räkna för hårdt i hans fädernesland, dess politiska och sociala revolutionärer se i honom en af sina stora genombrottsmän.

Bakunin kom till Stockholm i slutet af

mars 1863, under namnet Henri Soulié, hvilket emellertid snart bortlades, samt dröjde kvar åtminstone långt in på följande höst. I bref från London november 1863 uttrycker han sina lifliga förhoppningar att få återvända till Stockholm och de kära vännerna där, önskningar hvars uppriktighet torde få ifrågasättas efter hans finansiella transaktioner härstädes. Emellertid hade han blifvit mottagen med öppna armar och brinnande hjärtlighet af våra platoniska revolutionsvänner. Se här, hur Illustrerad Tidning introducerade honom hos sin läsekrets (1863 den 13 juni):

Här är bilden af den frejdade ryske patriot, som, sedan någon tid gästande vårt land, redan hunnit bli föremål för stort deltagande och mycken hyllning. Äfven okänd skulle han ha väckt uppmärksamhet för den egendomliga ansiktstypen och den imponerande jättegestalten. Hur mycket mera då, när man känner hans bestämmelse, hans mål: Rysslands befrielse! Har man där ett Augiasstall, så har man här också en Herkules' skuldror.

Den popularitet, som böljade Bakunin till mötes i hans tredubbla egenskap af revolutionsman, frisinnad ryss och vän af Polen, fick en extra stimulans genom myndigheternas synbara oro öfver hans besök. De Geer, som befarade, att han här ville utgifva någon revolutionär tidning, sökte genom en Posttidningsartikel om hans äfventyrliga föregåenden något afkyla opinionen men fick naturligtvis genast orätt hos alla sant upplysta frihetsvänner. Polackernas senare bittra omdöme om Bakunin, hvarom mera hos Schöldström, bekräfta till fullo riktigheten

af justitiestatsministerns då så förkättrade varningar.

Bakunin skulle här dels hålla förbindelsetrådarna med de revolutionära ryska kretsarna, dels mana godt för den undsättningsexpedition åt Polen, som just planerades från London via Sverige. I början af februari hade den hemliga polska nationalregeringen skickat sin agent Josef Demontowicz utrustad med 15,000 rubel till London för att där värfva officerare och underofficerare samt anskaffa vapen; i förhyrdt fartyg skulle färden ställas till Polangen, hvarifrån man skulle uppsöka guvernementet Kowno, där anslutning från den romerskkatolska befolkningen väntades. Denna expedition, som åstadkom mycket buller, är korteligen berörd i De Geers Minnen samt utförligare af S. G. von Troil i hans anteckningar. Ett och annat härutöfver förtjänar emellertid bli ihågkommet.

* * *

Fredagen den 3 april 1863 allarmerades Polens talrika vänner i Stockholm genom ett meddelande i Posttidningen, hvilket följande dag genom öfriga tidningar bragtes till en vidsträcktare publiks kännedom. Meddelandet innehöll i korthet, att sistlidne måndag (den 30 mars) kl. 7 e. m. hade i Malmö hamn ankrat en engelsk ångare Ward Jackson, som angaf sig vara vinddrifven samt vid undersökning visade sig sakna alla legitimationshandlingar. Den engelske kaptenen hade med nästan hela besättningen samt

medtagande skeppsdokumenten i Köpenhamn lämnat fartyget, hvarpå detta med dansk skeppare fortsatt till Malmö. Ombord fördes 3 kanoner, 2,500 gevär samt nödig ammunition äfvensom 180 man jämte 26 officerare under befäl af en öfverste Lapinski; folket sades vara ungrare och fransmän. Konungens befallningshafvande hade förständigat vederbörande att efter intagning af proviant genast afsegla, men som detta ej skett, och man tillika hade anledning antaga, att detta vore samma fartyg, hvarpå enligt underrättelse från England embargo därstädes blifvit anbefalld, hade K. M.:t befallt kvarstad å skepp och last men tillåtit besättning och passagerare att fritt förfoga öfver sig själfva. — Till dessa meddelanden fogade Aftonbladet upplysningen, att saken varit känd i hufvudstaden sedan föregående tisdag, samt att fartygets missöde kom sig af den engelske befälhafvarens feghet. Enligt hvad våra myndigheter senare inhämtade, hade fartyget, innan det ingått till Köpenhamn, några dagar legat utanför Hälsingborg, och det skulle varit därifrån, som Bakunin uppreste till Stockholm.

Utöfver detta förekommo med rätt betydande mellanrum sparsamma tidningsnotiser om expeditionen. Men dessa ge blott föga upplysning om allt bekymmer, som denna affär vållade K. M:ts regering och K. B. i Malmöhus län.

Den ryska styrelsen hade all anledning att noga följa, hvad de polska emigranterna företogo sig. Genom Dzialynskis beslagtagna papper visste man ju, att emigranterna hoppades på

understöd från Sverige äfvensom genom uppvigling i Finland. Redan den 28 mars, lördag och samma dag, som Ward Jackson kom till Köpenhamn, kunde vår minister Wedel Jarlsberg inberätta från Petersburg, att man sändt extra truppbevakning till kusten Memel-Libau med anledning af ett misstänkt fartygs afgång från England. Om detta hade åter den ryske ambassadören i London haft lifliga underhandlingar med lord John Russell, hvilken redan den 24 frånsagt sig allt ansvar för Ward Jacksons afgång, då den eluderat embargoordern genom att afsegla utan utklarering och svikligen medförande den engelska tullbetjäningen. I Petersburg kände man sig icke öfvertygad, att ej lord John rätt gärna såg, att embargon kom försent, allra helst som hans representant i Ryssland hånfullt menat om, att vapnen på Ward Jackson ju kunde komma ryska regeringen bra till pass för upprorets kufvande. Därför var man också inte så litet ifrig att nu få expeditionen fast, ty lyckades den, skulle ofelbart andra omedelbart följa efter. Härvidlag är rätt intressant ett yttrande af Gortschakoff några dagar senare till Wedel Jarlsberg:

Han bad mig meddela, att efter senaste underrättelser från London o. a. orter syntes den polska rörelsens vänner ha valt ön Gottland såsom lämpligaste punkt för sina svekfulla operationer. Fursten tillade, att lossningar af vapen och ammunition torde komma att ske i smärre partier och småningom för att så undgå den på ön stationerade tullpersonalens uppmärksamhet, men utan tvifvel skulle denna erinran räcka till för att afvända

risken och komma dylika företag, riktade mot en vänligt sinnad makt, att stranda.

Det synes ha varit den 31 mars, som man i Petersburg genom ministern i Köpenhamn fick underrättelse om Ward Jacksons ankomst dit, med den felaktiga upplysningen, att besättningen som där påtagits varit svensk. Följaktligen varskoddes genast ministern i Stockholm Daschkoff, men när han på onsdagen den 1 satte sig i förbindelse med Manderström, var denne som af Posttidningen syntes redan sedan 2 dagar underkunnig om den icke alldeles välkomne främlingen i Malmö hamn.

Den första underrättelsen till Stockholm var ett telegrafiskt meddelande den 30 mars från landssekreteraren Carl Hane, hvilken jämte landskamreraren C. Isberg i landshöfding S. G. von Troils frånvaro vid riksdagen svarade för länet. Det utspann sig nu under två hela månader en liflig telegramväxling om saken, mest förd mellan Hane och Troil samt äfven mellan generalbefälhafvaren grefve von Essen och Manderström; af dessa telegram, bland hvilka dock några ej varit tillgängliga, får man en rätt åskådlig bild af hela förloppet.

Först en anmärkning: det väcker ännu och väckte särskildt då en viss förvåning, att den ryska styrelsen så tidigt var underkunnig om expeditionens afseglande. Naturligtvis talades genast om förräderi, och talet blef högljudt, sedan hela försöket snöpligen strandat. I själfva verket var intet enklare. Vederbörande måtte ha ansett Petersburg så långt aflägset från London, att

ingen egentlig försiktighet gjordes behof. Demontowicz, hvilken på färden medföljde såsom polska regeringens kommissarie (diplomatiske agent) för Skandinavien, har i en uppsatt berättelse försvarat sig för beskyllningen att ha brutit det engelska embargot, hvarvid han emellertid blottar, med huru liten omtanke han och hans vänner gingo tillväga.

Den 13 mars telegraferades från London till Paris, att förberedelserna för affärden vore afslutade, och att det värfvade manskapet den 14 väntades i London, Woolwich och Greenwich för att följande kväll i Southend embarkera å den Hartlepool Steam Navigation Comp. tillhöriga ångaren Ward Jackson. På bestämd dag kommo också öfver Calais, Boulogne och Havre 90 fransmän och polacker till den angifna platsen, men då förhandlingarna med bolaget om garanti för ångaren ej voro afslutade och kontraktet först den 21 mars undertecknades, kunde inskeppningen först denna dag ske. Den 21 mars kl. 9 $^1/_2$ e. m. foro de, 108 till antalet, från den till hamnen Southend ledande bangården med beställdt tåg, under hälsningar från den samlade mängden, bland hvilken äfven syntes några uniformerade polismän. På ett mötande tåg hälsade man likaledes med hattarnes svängande genom fönstren och lyckönskningsrop, hvilket icke mindre duktigt besvarades af det polska manskapet. Ankomna till Southend, stego de kl. 1 på natten, den med kaptenen Robert Watherley öfverenskomna timmen, ombord, sedan bagaget redan förut på dagen inlastats. Från kl. 1 till 3 $^3/_4$ f. m. låg fartyget fortfarande stilla, och först efter nära 3 timmars dröjsmål lyftes ankar. Redan detta långa uppehåll dementerade en del tidningsartiklars falska uppgifter om affärden. Efter ankomsten till Sverige hade man hört, att de engelska myndigheterna befallt ett embargo, men ända till afresan visste man intet därom, ehuru sålunda både förberedelserna till expeditionen och dennas afseglande ägt rum under stor, tyvärr alltför stor offentlighet.

Hos de fredliga Malmöborna och hos länsstyrelsen, som just saknade sin kloke höfding, vållade de brokigt utstyrda främlingarna med deras mångfald af obegripliga tungomål stor uppståndelse. Denna ökades, när regeringen lät lägga embargo på lösdrifvaren Ward Jackson med dess misstänkta last; den steg ytterligare vid ryktena, att ett ryskt krigsfartyg lagt sig afvaktande utanför Malmö, och kulminerade, då på e. m. den 2 april eld rapporterades ha utbrutit ombord på Ward Jackson. "Måtte staden kunna räddas", telegraferade Hane i förtviflan. Onödig förskräckelse, ty elden inskränkte sig till en förkolnad planka; kanske var den rent af arrangerad för att möjliggöra en rymning under förvirringen. Emellertid fann regeringen nödvändigt att skicka generalbefälhafvaren i första militärdistriktet grefve G. A. von Essen till Malmö, där han senare, när riksdagsarbetet medgaf det, aflöstes af landshöfdingen själf. Befolkningen måste lugnas genom närvaron af någon högre auktoritet, och åtgärder måste vidtagas att bli af med hela inkvarteringen. Från Petersburg kommo ifriga meddelanden, att "le Ward Jackson doit avoir à bord des personnes extrèmement dangereuses" (menades kanske Bakunin?), och Gortschakoff underrättade Wedel Jarlsberg, med en omisskännelig *avis au lecteur*, att Kronstadt satts i fullt krigstillstånd.

Huru förfara med fartyget, huru med folket och huru med lasten? Expeditionens militäre ledare kallades öfverste och hette Lapinski, ett från den äldre emigrationen kändt namn, hvars

dåvarande bärare uppgafs ha kämpat med i Ungern och Italien — naturligtvis med lejonmod, senare ljödo hans kamraters omdömen betydligt oförmånligare. De verkliga ledarne voro emellertid Demontowicz samt en viss Leon Mazurkiewicz. Att komma till tals med dem var inte så lätt, ty de använde första läglighet att ila till Stockholm för att där konferera med landsmän och vänner. Under tiden förständigades expeditionens medlemmar att med sitt personliga bagage lämna fartyget, de inkvarterade sig på ett par af stadens hotell (det ena Hotell Svea). Den riskabla laddningen af krut och patroner öfverfördes efter brandtillbudet till ett förhyrdt handelsfartyg, som först förankrades i Lommabukten men senare fick lägga in hela förrådet i Landskrona kruthus. På Ward Jackson, som råkat fastna i muddret i Malmö hamn, sattes svensk militärvakt, för att intet af de kvarlämnade vapnen skulle olofligen bortföras; då det visade sig, att smugglingsförsök ägde rum, och att åtskilligt undandolts i ett hemligt lastrum, bragtes vapnen i förvar i högvaktens hus. Sedan vederbörande rederi styrkt sin äganderätt till fartyget samt ersatt omkostnaderna för krutets borttransport (2 500 rdr) m. m., kunde Ward Jackson den 30 maj afgå tillbaka till England. Som ägare till lasten uppdök på Hotell Rydberg en engelsman George Frederick Argles, hvilken reklamerade sin egendom, men handlingarna måtte icke befunnits klara, ty beslaget fortfor.

Värst var med folket. Regeringen befallde von Essen att "vänligen öfvertala Lapinski

att småningom återsända sitt folk dit, därifrån de kommit, antingen öfver Danmark eller Göteborg". Samma dag, det var den 3 april, hade Essen ett längre samtal med Lapinski, hvilken väl erkände expeditionen misslyckad, eftersom man inte enligt beräkning kommit till Mitau, medan isen blockerade de ryska krigshamnarna, men icke alls därför såg något skäl att återvända till England. Det kunde ju icke slå fel, att ej Napoleon skulle uttala sig för Polens återupprättande, och då följde naturligtvis Sverige med i aktionen, hvarför den nu hejdade expeditionen förr eller senare skulle kämpa vid svenskarnas sida. Skulle ovillkorligen förflyttning ske, ville man i små grupper draga öfver till Polen. — Det sista gick själfklart inte för sig, ty det hade varit att direkt göra Sverige till utgångspunkt för fientliga anslag. Kvarliggandet i Malmö var emellertid på många sätt obehagligt. Visserligen gjorde främlingarne ekonomiskt rätt för sig, åtminstone i början, men den icke alltför strama disciplinen lossnade alltmera; det började flyga ömsesidiga beskyllningar för förräderi, gräl och formliga slagsmål följde. Naturligtvis stimulerades kraftigt Lundastudenternas polska sympatier, helst ingen mindre än gamle biskop Thomander öppet visade liknande tänkesätt.

För att bli af med inkvarteringen ställde regeringen genom Manderström till förfogande 16 000 rdr. Truppen minskades också något: från 180 man vid ankomsten hade den, när Troil d. 19 maj kom hem, nedgått till 111 man, men därvid stannade det. Mazurkiewicz hade visser-

ligen af Essen mottagit halfva nämnda summa mot förbindelse att omedelbart packa sig och de sina af öfver Danmark, där de sedan i fyra hopar skulle draga vidare på skilda vägar, hittade likväl på ständiga förevändningar att eludera löftet, och för Troil var det först omöjligt att ens komma till tals med de styrande, som oupphörligt voro på resa, nu till Stockholm, nu till Köpenhamn eller Göteborg. Efter långt samtal med Demontowicz fick dock Troil dennes bestämda löfte till affärd och förhyrde för ändamålet en dansk ångare att föra dem till Köpenhamn, därifrån de med annat fartyg skulle afgå till England. Det var emellertid först den 4 juni kl. 8.15 f. m., som Hane kunde intelegrafera till civilministern:

"Polackerna gått kl. 6 på morgonen med en liten dansk ångare Fulton, som skulle föra dem till ett annat fartyg å Köpenhamns redd. Berättelsen lyder, att detta skulle vara en bestyckad fransman. Destinationsorten mig obekant men troligen afses någon punkt å Östersjökusten. Endast 4 kvar, nämligen 1 sjuk, sekreteraren Poles och tvenne andra. Måtte de ej återkomma."

Till yttermera visso inrapporterade vår chargé d'affaires i Köpenhamn frih. Åkerhielm dagen efteråt:

»Polackerna afseglade i går afton med danska skonerten Lauritz Christian. Skepparen Rönne. Några gå ännu kvar här.»

Hanes fromma slutönskan skulle icke till punkt och pricka uppfyllas. Själf trodde han dem ju ej vara definitivt försvunna från de nordiska farvattnen, och ehuru Åkerhielm på förfrågan om deras kurs vid afseglingen svarade (telegram den 8 juni) "norrut, så vidt här är bekant", skulle

Hane få rätt. Det skulle också visa sig, hvarför affärden från Malmö dragits ut så länge.

Denna sista relativt korta episod belyses bäst af nedanstående bref och telegram:

Löjtnant Georg Rosenmüller till August Sohlman, Köpenhamn, den 1 och 2 juni 1863:

"— — Nu vill jag upplysningsvis nämna, att dansken Stephan Poles (alias Rafael Tugendholt), som genom herr Lapinskys oefterrättliga lättsinne är satt på fri fot, sedan det genom en lyckans särskilda gunst lyckades för St—n att nappa honom. Denne Poles har nu försökt göra sig fri från misstankar genom en bombastisk utgjutelse i Snällposten, hvars redaction vid hela denna sak har visat en oerhörd grad af stupidité och mal conduite. Demontowicz for i går öfver till Malmö för att få den nya expeditionen åstad i dag. — Poles är af Demontowicz förbjuden att deltaga i detta nya försök att komma till Polen. — — —

Den danska regeringsnoten till Petersburg är ju i den grad förödmjukande, att man icke vet, om man skall le eller gråta öfver en sådan regering. Därtill kommer, hvilket är det scandaleusaste, nämligen: att dagen förut, innan noten in extenso var synlig i pressen, var Czartoryski hos kung Fredrik, och försäkrades honom af kungen, att den danska noten vore både värdig och på ett energiskt sätt uttalade sympati för polackerna, med ett ord sagt, raka motsatsen af hvad Depechen innehåller. — — —

Jag har nu i 11 år, steg för steg följt ställningen här till lands, må dock säga att jag ändock icke trott att slikt skulle hända som det som blott sedan vi sist träffades inträffat. Af tidningarne har du ju redan sett utgången af Rigsraadsförhandlingarne, och så ofvanpå detta denna Depeche som blott andas det uslaste kryperi.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Håll nu för all del vaket öga med hvad som passerar här i landet, ty skall något hjälpa, så *är det om Stock-*

holmspressen uttalar sitt missbilligande till all denna uselhet. — Hälsa Lallerstedt. Sturzenbecker reser visst desto värre för oss andra snart härifrån.

P. S. Expeditionen afgick icke i går, ty nu fordra de en annan anförare än Lapinsky."

Rosenmüller till Sohlman, Köpenhamn, den 6 juni 1863:

Expeditionen hade nu afgått, som man hoppades med lyckliga utsikter. — Skepparen är en utmärkt duglig och pålitlig karl. Herr Stephan Poles blef förbjuden deltaga i expeditionen, hans sista bragd var att få protesten mot Czartoryski i gång. Demontowicz reste i går till Södertelje.

"Herr Redacteur Bille är rest till Stockholm, och anser jag mig böra säga dig, att denne herre visserligen märkt, att Skandinavismen icke är en utopi utan att man äfven kan spekulera i den för omvexlings skull. Gerhard Ploug beder helsa dig, och säga, att Bille har recommendationsbref med till Prins Oscar från Blixen-Finecke, blott detta, att Bille går upp till Bondevännernas ministercandidat, är ett märkeligt tecken. Nu är det nödvändigt, att du söker, i fall du kommer att vara mycket tillsammans med Bille, så binda honom, att han icke kan komma lös. — — — — Går det löst på Ryssland, så kommer jag ofördröjligen till Stockholm och söker strax upp dig. — Demontowicz är en ståtlig man, han går utanpå alla polacker, jag hittills sedt.

Nu skola vi snart börja att ta fatt på huru ministerplatsen i Stockholm är besatt, och det vore väl märkvärdigt, om vi icke skulle kunna få både Herr Schel Plessen och van den Maas vippade af Pinnen, men du måste då secundera oss.

Gerhard Ploug, Balthasar Christensen och Stephens hälsa dig. — — —

Du behöfver icke svara mig, men när du har någorlunda full visshet om, att Carl har bestämdt sig, så skall du sända mig ett par ord. — — —"

Telegram från öfverste H. Gyllenram till H. M. Konungen (genom kabinettssekreteraren frih. Palmstjerna) å Bäckaskog. Afs. Visby 15 juni 8.8 f. m., ank. Kristianstad s. d. 9.48 f. m., med Estafette till Bäckaskog:

Danska skonerten Emelie, kapten Wilken, ankrade i går e. m. utan att taga lots, å Klintehamns redd. Fartyget medförde 88 man under öfverste Lapinsky. Innan länsmannen ankom, hade Lapinsky med några officerare landstigit. De upplyste, att fartyget för 11 dagar sedan afgått från Köpenhamn, att truppen »försökt landstigning någonstädes å ryska kusten, hvarvid flere man drunknat och hvarefter landstigningsförsöket öfvergifvits, att fartyget därefter afgått att söka första hamn och nu hunnit till Klintehamn, der truppen sjuk och utmattad af ansträngning önskade hvila några dagar». All kommunikation mellan fartyget och land hade förbjudits. Trupper tillkallade att hålla ordning. K. B. afvaktar regeringens föreskrift. Likalydande telegr. afgått till regeringen.

Telegram från exc. Manderström till frih. Palmstjerna, Stehag, Herrevadskloster. Malmö 16 juni kl. 5.45 e. m., ank. Stehag kl. 6.20 e. m.:

Gyllenram hade underrättat, att Lapinsky varit i Visby och meddelat sin önskan att med folket öfver Stockholm och Göteborg återvända till England. Då Lapinsky och hans trupp förut fått understöd af allmänna medel för resa från Malmö, kunde nu ej, då de likväl till riket återkommit, dylik resa tillåtas, men k. regeringen ville så tillmötesgå deras önskan, att ett kronans örlogsfartyg från Karlskrona afginge med dem från Klintehamn till engelsk hamn med deras tillhörigheter, börande de under tiden lämna sina vapnen i vederbörande befäls förvar. Orädd skulle afgå från Karlskrona i morgon.

Telegram från exc. Manderström till frih. Palmstjerna, Stockholm 19 juni kl. 11.40 f. m., ank. Hälsingborg s. d., kl. 11.50 f. m.

»Gyllenram rapporterar: Orädd ankom till Klinte i går kl. 1 e. m. och afgick kl. 7 till Gravesend, medförande Lapinsky och 85; 2 sjuka kvarligga under läkarevård.»

* * *

När Orädd ändtligen i England landsatte den dubbelt förolyckade expeditionen, voro likväl åtskilliga rester däraf kvar i Sverige. Det beslagtagna godset låg fortfarande i kronans förvar. Chefen Demontowicz hade från Köpenhamn återrest till Stockholm — var sålunda icke alls med på det sista försöket — slutligen stannade här också den ett par gånger nämnde Stephan Poles. Ett par ord till sist om dessa relikter.

De Geer skrifver om Poles, att han kvarlämnades som misstänkt spion, stannade dels i Sverige och dels i Danmark, "på båda ställena bedrifvande mycket ofog med tillhjälp af sitt vackra utseende och sitt inställsamma sätt hos damerna". En liten genrebild ur det polska lägret ger B. Cronholm i bref till Sohlman från Malmö den 31 maj 1863. Den långa overksamheten, skrifver han, hade demoraliserat och skapat ett *bellum omnium inter omnes*, hvari ingen egentligen kunde tros. Mellan Poles och några officerare hade det i Sveas restaurationslokal kommit till formligt slagsmål, hvarefter Lapinsky arresterade P., som emellertid rymde öfver till Köpenhamn och sökte beskydd hos Demontowicz. L. tele-

graferade efter, att han flytt för stölds skull; han häktades då af danska polisen och hitfördes men frigafs, då stölden icke kunde bevisas.

»Poles är här allas favorit, specielt Damernas. Han är alldeles förtviflad öfver det som öfvergått honom. Är han en förrädare, då är han verkligen ett praktexemplar af dålighet och förställning; är han åter oskyldig, så är han värd allt det understöd han kan få.»

Revolutionärernas ledare tvekade icke att utpeka Poles som ytterst misstänkt om ej rent af förrädare. I en med högtidligaste former utstyrd officiell skrifvelse meddelade polska Pariskommittén den danska kommittén (dec. 1863),

att herr Tugenhold, som kallade sig Poles, aldrig erhållit något uppdrag af nationalregeringen; att »M. Tugenhold est un homme très suspect, et qu'il n'a jamais été nommé secretaire auprès de qui que ce soit par le gouvernement national; tout au contraire le gouvernement a déjà fait prevenir tous ses agents qu'ils doivent s'en mefier. — — un individu, qui pourrait non seulement compromettre notre cause mais aussi abuser des bonnes dispositions de votre gouvernement et l'exposer à des complications facheuses».

Så bittra, som polackernas inre fejder voro, är det svårt att utan vidare tro på dylika anklagelser, å andra sidan verka Poles' hypereleganta biljetter, hans bedyranden och extrema vänskapsbetygelser icke speciellt pålitliga. Hans starkaste försvar voro nog, som redan antydts, damerna och bland dem ingen mindre än Fredrika Bremer. Från Hälsingborg skref hon den 11 juli till Wieselgren:

— — »I Malmö tänker jag få träffa den unga *Poles*, om hvars oskuld till det hvarför han blifvit beskylld, jag varit och är öfvertygad. Sundet glänser och glindrar i härligaste solsken. Ack! Sverige har, fruktar jag, för mycket solsken för att rätt behjärta Polens nöd. Sol-rus är ock ett slags rus, som gör människan självisk, glömsk af sitt högre jag! Dock har Polen här några varma trogna vänner, och bl. dem har jag lärt känna och värdera Er!»

När så den officiella exkommunikationen mot Poles kom, imponerade den inte alls på mamsell Fredrikas varma hjärta. Se följande biljett från P. R. Tersmeden till Wieselgren (den 19 februari 1864), hvars sammanhang är tydligt, fastän detaljerna icke nu kunna rekonstrueras:

»Undertecknad i går inbjuden till M:lle Bremer, att der möta Franska o. Italienska ministrarne, möttes der äfven af en tredje notabilitet — Hr Stephan Poles. Nu visade det sig, att andemeningen med den till Italienaren o. mig ställda bjudning var att af den förre erhålla en inför undertecknad afgifven försäkran att Hr Poles icke hos honom aflemnat något kort. Markisen afgaf en sådan försäkran (Lallerstedt hade således misstagit sig) och värdinnan ålade mig att för H. Magistern tillkännagifva detta — ett åliggande, som jag härmed afbördar mig, bifogande en vänlig anhållan att med ett par ord få intygadt, att min maktpåliggande mission är fullgjord.» T. beklagar, att han ej i går kunde råka mag. Norlin, enär han sålunda blef »underkastad en såväl för mig som för min Genuesiske vän ganska oangenäm *mise en scene* au benefice d'une innocence offensée».

Emellertid, när De Geer icke utan bitterhet talade om det ofog, som Poles bedref med damernas beskydd, så tänkte han icke på den välmenta stora författarinnan. Det fanns då inom aristokratien en dam, som genom sin intelligens

och behagliga konversation förvärfvat lifliga förbindelser med åtskilliga framskjutna politici. Måhända funno dessa fint belefvade herrar det mindre nödvändigt att iakttaga strängaste diskretion gent emot en så begåfvad interlokutör och korrespondent af det täcka könet. Hos henne skall emellertid den fagre Poles ha lyckats nästla in sig, tilltvinga sig hela hennes förtroende, därmed ock tillgång till åtskilliga bref af intresse rörande vår dåtida inre politik. Det talades om någon uppseendeväckande publikation, som skulle utkomma, tydligen väl för att skada De Geers ställning. Af en eller annan orsak blef nu ingenting af, men när Poles några år senare dog i London, lära från svenskt håll förfrågningar ha gjorts efter hans papper, utan kändt resultat.

Birger Schöldström, som hörde till den generationen och var af rätta tron, betecknar Poles som "en af de älskvärdaste, intressantaste personligheter och störste äfventyrare jag någonsin råkat". Den andre kvarblifne, Demontowicz, nämner han en stillsam man med nobel karaktär. D. stannade väl närmast kvar för att tillse, om icke de beslagtagna förråden på ett eller annat sätt slutligen kunde komma det ursprungliga syftet till godo. För öfrigt låg han djupt inne i de våldsamma partislitningar, som nu efter förhoppningarnas grusande utbröto inom emigrationens leder: ett temporärt öfvertag för de hvita beröfvade honom hans uppdrag här i Norden, men när de röda snart igen triumferade, blef han tack vare sina svenska vänners varma rekommendationer restituerad och hade nöjet i välvilliga tidningar

se sig hälsad som den polska nationalregeringens diplomatiske agent för Sverige. Af hans bref framgår, att han i det längsta hoppades på nytt lif för resningen genom understöd öfver Galizien, och när dansk-tyska kriget utbrutit, riktade han till sina meningsfränder i Stockholm en brinnade vädjan att understödja danskarne, liksom han själf jämte Mieroslawski planerade att sända en polsk frikår mot tyskarne i Slesvig. I en lång skrifvelse till Wieselgren, Hamburg den 27 april 1864, utvecklar D. dessa förhoppningar; skrifvelsen är i flera hänseende så pass karaktäristisk, att den bör till hufvuddragen återgifvas in extenso:

Efter inledning om sina och Mieroslawskis planer (jfr. nedan sid. 121), begär D. att genom W. få framföra till konung Karl en ödmjuk bön.

»Der Gegenstand dieser Bitte sollte ein mir anvertrautes von seiner eigenen Hand geschriebenes Billet sein, in welchem ohne dass mein Name genannt wird, der Vorzeiger als ein redlicher und Sr. Majestät persönlich bekannter Mann der Protection seiner Minister in Paris und Wien anempfohlen wird. Ganz selbstverständlich würden mir die Minister diese Protection in keinem Falle als Repräsentanten Sr. Maj. ertheilen, sondern nur als hoh- und dem Hofe nahe-stehenden Privat-Personen, und von der Betheiligung daran des Königs würde kein Mensch in der Welt etwas wissen. Überlegen Sie sich diese Sache, mein Freund, und scheint sie Ihnen ausführbar, so verwenden Sie sich für dieselbe. Vor allem aber bitte ich Sie, nichts zu übereilen denn hundert mal lieber will ich auf diese neue Gnade des Königs verzichten, als ihn durch eine ungelegene Bitte belästigen».

Härpå utvecklar D. sina skandinaviska sympatier. Blott den skandinaviska sammanslutningen kunde varaktigt bjuda spetsen såväl åt Ryssland som åt Tyskland. De höga förhoppningarna i Danmark på Sverige hade efter Danne-

virke alldeles grusats. Huruvida något verkligt löfte gifvits af Sverige, visste han ej, ej heller om verkligt bistånd varit omöjligt, eller om ej konungen kunnat »sich auf die Liebe seiner Nation stützend, ein Ministerium beseitigen, welches dem Einflüsse kleinmüthiger Befürchtungen in der Gegenwart gehorchend, schweren Drangsalen in der Zukunft entgegenging und die Namen der Nation und des Königs wenn nicht der Unehre doch gerechten Vorwürfen preisgab. Aber das weiss ich, dass ein wichtiger Moment in der Geschichte des Nordens unbenutzt, ja gemissbraucht vorbeigegangen, für welchen die Geschichte strenge Rechenschaft abfordern wird».

Danmark kunde möjligen räddas genom konferens eller kongress, men de danska sympatierna kunde blott återvinnas genom Sveriges deltagande i kriget; »als Erlöser in der Stunde der höchsten Noht auf Schleswigs oder Jütlands Gefilder auftretend, würde Schweden aufs Neue der ersehnte Bundesgenosse, König Karl wiederum der Abgott der Dänen werden. Jetzt aber eine Bitte an Sie, lieber Harald, eine dringende Bitte. Wie auch Ihre persönliche Ansicht über obige Behauptungen sei, wiederholen Sie dieselben in meinem Namen Ihrem Monarchen. Nur zu diesem Zwecke habe ich sie aufgeschrieben. Sollte er über meine Kühnheit zürnen, so kann in keinem Falle sein Unwille auf Sie fallen, und wenn er Sie fragt, was mir Veranlassung zu denselben geben konnte, so sagen Sie ihm in meinem Namen folgendes:

Dürftig und tief gebeugt kam ich vor dreizehn Monaten nach Schweden, und man hat hier das Brod mit mir gebrochen, und durch brüderliche Liebe meinen Schmerz gemildert. Ein Zufall nur hatte mich zum Vertreter meines Vaterlandes erhoben, und mit schohnender Nachsicht für den Mangel meiner Fähigkeiten hat man mit Rath und That mich unterstützt, und in der Meinung des Landes weit über meine Verdienste zu stellen gesucht. Jeder Schwede, der mir begegnete, reichte mir herzlich die Hand, und sagte zu mir: »Willkommen, was kann ich für dich thun?» Und als ich vor Ihren edlen König trat, da reichte er wie jeder ander Schwede mir die Hand, und sprach ebenfalls: »Willkommen, was kann ich für

dich thun?» Alle haben ihr Anerbieten bewährt; keine Bitte wurde mir abgeschlagen; allen meinen Plänen war hülfreiche Hand geboten; und wenn nicht Hindernisse anderer Art in meinen Weg getreten wären, hätte von Schweden aus der Polnische Aufstand mächtig gestützt werden können.

Dieses, mein Freund, sind die Gründe, welche mir zu heiligen Pflicht auferlegen, Ihrem Könige die Wahrheit über die Stimmung in Dänemark zu schildern. Als Fremder habe ich sie mit kaltem Auge, als Freund und dankbarer Schuldner beider Nationen mit Aufmerksamkeit, als überall Zutritt habender Pole an den richtigen Quellen beobachtet. Die Wahrheit dieser Beobachtungen verbürge ich mit meiner Ehre; die Zukunft wird sie durch Begebenheiten bestätigen — — —.»

Bakom allt detta låg förhoppningen, att Europas fred genom danska kriget skulle skakas i grundvalarne, så att en allmän kongress måste sammankallas, bl. a. för handläggning af Polens intressen. I hvarje fall skulle den frikår, som man hoppades få upprätta i Danmark och där under kriget göra fältduglig, sedan kunna öfver Sverige sändas in i Litauen. Det blef nu alltsammans brustna illusioner, och med danska kriget var väl Demontowicz' politiska roll slut. Den forne diplomatiske agenten drog sig till sin död april 1876 fram som fransk vinagent i Stockholm (kontor, Drottninggatan 48), fortfarande nitisk att sörja för de icke så få utarmade landsmän, som råkat finna vägen hit, samt efter allt att döma äfven själf hänvisad till vänners understöd.

Demontowicz' sista "officiella" omsorg torde gällt de beslagtagna vapnen. Troil berättar, att dessa mot slutet af år 1863 utlämnades till Lars Hierta, som styrkte sig ha köpt dem af expedi-

tionens ledare, d. v. s. D. Detta var väl snarast ett skenköp, ty i bref okt. 1864 till Wieselgren är D. ytterst ifrig, att snarast få vapnen afyttrade. Vid denna tid voro nog de polska understödskassorna läns, och tillgängliga mobilier måste därför omsättas i kontanter. D. har tydligen hoppats, att kung Karls kända polskvänlighet skulle kunna föranleda ett inköp för kronoförråden. Detta misslyckades, men däremot torde vapnen på ena eller andra sättet ha kommit skarpskytterörelsen till godo.

Det bör till sist anmärkas, att utom de här nämnda var det en ganska lång rad af mer eller mindre intressanta polska flyktingar, som under dessa år för någon tid hamnade i vårt land. Många af dem kommo fullständigt utarmade och vållade sina svenska vänner liksom äfven regeringen åtskilligt besvär, när de icke härstädes lyckades finna varaktigt lifsuppehälle genom eget arbete. Andra skymtade ett ögonblick för att försvinna till hemlandet eller till emigrationens hufvudländer, såvida de öfverhufvud någonsin kommo hit. Bakunin anbefaller (nov. 1864) till Wieselgren sin vän öfverste Bogdanoff (Bogdan), "un des héros les plus sérieux de la dernière insurrection polonaise", vida känd genom sina bedrifter — antagligen var det den Bogdanowitsch, som vid upprorets början ledde en friskara i trakten af Lublin; nu ville han enligt Bakunin söka sig en existensmöjlighet å annat håll, men det är knappast troligt att verkligt bruk gjordes af rekommendationen. Ingen mindre än äfventyraren och exdiktatorn Mieroslawski erbjöd på våren 1864 Sverige liksom samtidigt Danmark

sina tjänster. Mellanhand var äfven här Wieselgren jämte Demontowicz, men anbudet afböjdes genast, ty den senare skrifver:

Att Mieroslawskis erbjudan icke skulle antagas i Stockholm, visste jag i förväg, och jag förmedlade den endast på generalens enträgna bön. Ty äro vi icke Europas parias, och synes icke hvarje beröring med oss olycksbringande? För öfrigt, hvad som kunde ha blifvit ett räddningsmedel för Danmark, hade måhända för Sverige varit en alltför tidig utmaning mot Moskva.

I tidens korrespondenser möter man emellanåt en annan polack, som blott nämnes Felix (släktnamnet möjligen Czenkowicz), en ung godsägare från trakten af Wilna, som kom hit i egenskap af Demontowicz' sekreterare. Han synes här i sällsynt grad ha förvärfvat sig sympatier, och hans vänner följde med spändt intresse hans riskabla färder mellan Stockholm och Warschau, liksom de djupt ömmade för hans olycksöde, när han hösten 1863 fängslades och förvistes till Sibirien för att där för alltid försvinna.

* *

*

Säkerligen finns det i den nu lefvande generationens äldre årsklasser åtskilliga, som minnas dessa främmande äfventyrliga gäster och det medlidande, hvarmed de här omfattades. Ovillkorligen gripas vi af deras vemodsfulla hågkomster. Starkast och mest gripande brusar oss väl tidens stämning till mötes i den jublande fanfar, hvarmed tidens unge skald hälsade *Polens dag*:

Så yrka på frihet med eldig begäran,
och kämpa för segern och flamma för äran!
Vi lyssna på dånet vid hvarje slag,
och bäfva af glädje på Polens dag!

Det skulle icke gå ett år, innan Snoilsky i *Requiescat* bittert graflade sin frihetsdröm med dess af verkligheten förtrampade rosenförhoppningar. Eftervärlden förstår med vördnad de varma ädla känslorna men måste tyvärr också förstå, att deras besvikelse var oundgänglig, och att det varit värdigare om släktet själft bättre kontrollerat sitt öfversvallande känslolif. Det är icke fråga om att underkänna riktigheten i den uppfattningen, att den polska nationalitetens bevarande icke kunde för Europa vara någon likgiltig sak. Det är ännu mindre fråga om att fördöma sympatierna för Polen, hvilka tvärtom måste erkännas som berättigade. Men det lärer icke kunna undgå någon numera, och det borde knappast ens då kunnat förbises, att den polska rörelsens förutsättningar för framgång voro ytterst svaga, hvarför det utländska deltagandet, så länge det icke ville skrida till verkligt bruk af vapnen, endast genom falska förhoppningar förlängde och förvärrade en utsiktslös kamp. För Sveriges räkning särskildt måste tadlas förbiseendet, att gränslinjen mellan lofliga sympatiyttringar och direkt partitagande är hårfin, och att dess öfverskridande måste medföra vidtutseende praktiska konsekvenser, för hvilka man då ingalunda var beredd.

Mest förödmjukande — ty det var i längden farligast — känner dock eftervärlden känslolifvets dominerande inflytande inom stora politiska kret-

sar af dåtidens Sverige. Det var ju dock fråga om politiska realiteter, och på deras hårda arbetsfält uträttar entusiasmen ensam, frigjord från förståndets nyktra ledning, intet af värde. Slösar man som sextiotalets svenskar bort sin entusiasm på allt mellan himmel och jord, då sitter man snart med ödelagdt känslolif och har intet af den nödiga hänförelsen kvar, när det blir fråga om de allvarliga uppgifter, hvilka i främsta rummet äro ens egna.

UNDER DANSK-TYSKA KRIGET

Svenska stämningar vintern 1864.

De bilder från Preussens kärfva politik, som här förut lämnats, böra ses vid sidan af såväl våra välmenta polska demonstrationer som särskildt vår hållning under dansk-tyska kriget. Skarpare kontraster kunna näppeligen tänkas. Danmarks båda grannstater i norr och söder hade det lifligaste intresset af den strid, som syntes åter draga upp i Slesvig-Holstein. Den ena står fullrustad beredd till alla eventualiteter, och den konflikt, som där så skarpt utbrutit mellan regering och representation, utöfvar alla spådomar till trots icke den ringaste inverkan på styrelsens aktivitet. Hos den andra möter ett skådespel så olikt som möjligt den målmedvetna handlingen inom Preussen.

Med vemod vänder den nutida läsaren bladen i 60-talets brefsamlingar. Från de tunna arkens tättskrifna sidor möter ofta en stämning, flammande stark, medryckande i sin hängifvenhet, underligt beklämmande genom sin troskyldiga obekantskap med lifvets realiteter. Där skrifver

en ung vetenskapsman — intet namn, ty du möter hans åldrade gestalt ännu emellanåt här på Stockholms gator — huru han afbrutit sina lofvande studier i utlandet och nu som frivillig slet ondt i dansk rekrytskola rätt och slätt af öfvertygelsen, att när Sveriges regering äfventyrade Skandinaviens framtid, vore det den enskildes plikt att "i ord och handling protestera mot en sådan politik". I hans okonstlade berättelse och hans maning till vännen därhemma att energiskt upplysa nationen "om den förödmjukande ställning, den intagit genom sin regerings politik", ligger en vältaligare demonstration än i alla de flammande tal, som höllos för Danmarks sak på det stora mötet i De la Croix' salong.

Men äfven talarne där och hela den grupp, som väl kunde kallas politiska yrkesdemonstranter, tilltvinga sig sympati, låt vara rätt betingad. Vi möta dessa varmhjärtade bullersamma herrar, som utgjorde det liberala "hela Stockholm", så snart någon politisk sak vädjar till massans lättrörliga känslor. Skall man hylla folkhjälten Garibaldi, skall man uttrycka sina sympatier för de lidande polackerna, skall man opinera för ett kraftigt handtag åt Danmark, allestädes är det ungefär samma kärntrupp: riddarhusveteranerna A. C. Raab och P. R. Tersmeden, Aftonbladets magister August Sohlman samt först och sist den beundrade August Blanche. Ibland är också den känslosamma mamsell Fredrika med vid sådana sympatiyttringar, som tiden ansåg särskildt borde lämpa sig för hennes kön, och mera i bakgrunden skymtar

man ofta som en verkställande kraft "den oförliknelige sekreteraren" magister Harald Wieselgren. Till dem och några andra mindre bemärkta, hvilka alla skulle kunna nämnas "yrkesopinanter", sluta sig efter sakens art och växlande personliga sympatier åtskilliga mera betydande män, såsom Lars Hierta, den kulturintresserade bonden Per Nilsson i Espö, friherrarna H. Hamilton och F. Staël von Holstein.

Den liberala kärntruppen bland dessa hade otvifvelaktigt alldeles för mycket af varma känslor och flödande ord, för litet af världskännedom och lugn besinning. Men ack, de voro barn af sin tid och sökte så godt deras närsynta ögon tillläto det, utleta själfva drifkrafterna i det brokiga strids- och revolutionspanorama, som kontinenten då presenterade. Vi kunna ej förebrå dem, när de handlade efter människans allmänna art och företrädesvis fäste sig vid just det, som var mest nytt, mest ovanligt och därför starkast fångade den häpnande blicken. Folkfrihet — nationalitetsrätt, det var lösensorden, de manande inskriptionerna på de dukar, som fladdrade än framför barrikadhjältarnas vilda tåg, än i spetsen för välexercerade regeringstrupper. Hur mycket eller hur litet orden efter omständigheterna kunde betyda, hur skulle man kunna veta något därom i ett land, där man under femtio år suttit i lugnt skymundan, fri från all själfständig politiks tunga ansvar och fostrande eggelse? Därför rådde något af barnets naiva tilltro till sanningar, som ännu icke pröfvats, och till egen kraft, som ännu ej blifvit försökt. Därför, när vi finna

dem dundrande mot tyranner och förtryckare, när vi finna dem med stora ord och än större åthäfvor demonstrera för alla upptänkliga oförytterliga rättigheter, utan tanke på att kanske rikets hela ställning betänkligt blottställdes hos mindre godmodiga iakttagare därute i världen — då blandas vårt beklagande öfver kortsyntheten med ett erkännande åt den varma känslan och åt den längtan efter handling, som säkert var dennas yttersta ursprung.

Handling, som visade tron, efterträdde man; det fanns jordmån, stämning för sådan. Det vore naturligtvis falskt att bedöma hela Sveriges meningar efter hufvudstadens hederliga yrkesopinanter. Icke heller kunde de svara för landets uppfattning, de glada ungdomsskaror, som växelvis uppstämde "Sjungom studentens lyckliga dag" och "Så säga Sveriges studenter". Men åtskilligt säga de genom det gensvar, de funno från skilda håll. Åtskilligt säger ock den lifliga anslutning, som den frivilliga skarpskytterörelsen vann. Den efterträdda handlingen behöfde visst icke blifvit att, som det heter, "kasta svärdet i vågskålen", det hade till en början varit alldeles nog med att utbyta ett förrostadt och förslöadt vapen mot det nya, som tidens teknik fordrade. Med ett sådant i handen hade Sveriges regering mäktat påkalla en respekt för landets intressen, som skulle stärkt nationens självförtroende och jämnat vägen mot en oviss framtid. Nu nöjde man sig, som A. O. Wallenberg på De la Croixmötet den 6 mars 1864 i sitt från öfriga anföranden skarpt afstickande tal så

energiskt gisslade, att för omsorg om den inre utvecklingen "uppskjuta att tänka på landets försvar". Men därför blef det i dagens storpolitiska fråga allenast ord och svikna förhoppningar samt sist en misströstans mara, som knappast femtio gångna år mäktat fördrifva.

Hvar skall skulden sökas? Hos monarken? Hos hans rådgifvare? Svaret är brydsamt nog. Sällan har väl en konung varit så ett med folkopinionen som Karl XV. "Folksjälen" igenfann hos honom med förtjusning sina egna drag, kanske särskildt sina egna mer eller mindre älskvärda svagheter. Hvem bar den röda Garibaldiskjortan och hjältens bredskyggiga hatt hellre än han? I hvarje fall kunde de icke passa bättre än till hans manliga sydländska fägring. Ingen kunde med mera oförbehållsamt deltagande intressera sig för Polens sak. "Fattig och djupt nedböjd kom jag till Sverige, — det är Demontowicz' förut citerade ord, som åter anföras — och när jag trädde inför eder ädle konung, så räckte han liksom hvarje annan svensk mig handen och sade äfven han: välkommen, hvad kan jag göra för dig?" Svärmade många svenskar i skandinaviska drömmar, nåväl, ingen kunde vara mera eldig skandinav än Karl XV. Men äfven — hvilket är det ledsamma — när betänksamheten frågade honom, med hvilka medel han ville betrygga sådana politiska önskemål, då hade han intet mera reellt svar att ge än demonstranterna i De la Croix' salong. Ty det svärd, som han möjligen kunnat draga, det var nu en gång förrostadt och utan bett.

Att ha vetat detta men ändå låtsats tro motsatsen, kanske rent af ha intalat sig motsatsen, där ligger säkerligen hans stora afgörande fel. Ett feltag mellan förhoppning och verklighet, som kunde vara förklarligt hos välmenta opinionsmakare, var oförlåtligt hos konungen. Om det också till hans apologi bör erinras, att Napoleons dubbeltungade statskonst lockade med uppmaningar och villsamma antydningar, det duger inte att så godtroget taga ord för kontanter, allra minst när man själf direkt frammanat de hala orden. Därför kan det endast betraktas som en lycka, att den äfventyrliga politik, som Karl XV ville ut i, spärrades för honom genom hans rådgifvares resoluta uppträdande.

Men dessa rådgifvare, vid den negativa förtjänsten stannar deras heder i detta fall. "Den förträffligaste af ministärer" nämndes de eller skulle snart så nämnas. Ja, för så vidt inre reformer — ofta rätt formella för öfrigt — skulle vara allt. Representationsförändringen utgjorde ministärens egentliga mission, och under dennas banér åstadkom den för en tid kring sig ett slags s. k. nationell samling. På en under festdagarna i december 1865 anordnad transparang i Örnsköldsvik läste man det mera välmenta än egentligen vältaliga erkännandet:

Lefve representation!
Lefve den som väckt motion!
Lefve de som tog reson!
Lefve hela vår nation!

Men utom den nya riksdagsordningen blir det knappast så många verkligen varaktiga poster på ministären De Geers kreditsida. Det ekonomiska uppsvinget gynnades väl af styrelsens åtgärder men hade djupast andra förutsättningar. I uppdykande storpolitiska frågor nöjde sig regeringen med att för tillfället klara sig ur svårigheterna — för resten talangfullt nog som regel — men den drog icke af dem några konklusioner till ledning vid sin framtida politik. Norska frågan då eller ståthållarestriden borde just gifvit uppslaget för ett stycke konsekvent svensk politik visàvi Norge, men i själfva verket fick allt sådant försvinna från horisonten i och med det, att själfva striden afblåsts. Under loppet af femton år timade tre storpolitiska konflikter alldeles utanför våra dörrar: det holsteinska upproret, Krimkriget och sist dansk-tyska kriget. De allvarsamma utsikter, som den polska insurrektionen medförde, böra ej heller förgätas. Vid samtliga dessa tillfällen berördes Sverige på det allra närmaste, och det är allmänt bekant, att vårt indragande i striden hvarje gång var ytterst allvarligt i fråga. Men hvarje gång visade också den mera ingående granskningen af våra försvarsförberedelser, att dessa befunno sig i ett alldeles otillfredsställande skick. Detta oaktadt inskränkte sig regeringsåtgärderna på detta område till ett beskedligt lappande på detaljer, och det var först, sedan den populära vind, som till en tid fyllt det stora reformkabinettets segel, mojnat ut och andra luftdrag börjat blåsa,

som en genomgripande försvarsreform togs under allvarligare ompröfning — för sent.

Det finnes från början af år 1864 en exposé, som Karl XV dikterade för sin bibliotekarie och mellanhand vid åtskilliga förhandlingar Emil von Qvanten, för att denne skulle delgifva de otåligaste svenska och danska skandinaverna konungens syn på läget.

»1) Vi kunna ej återtaga Slesvig med den armé, vi nu kunna sända, och den förenade danska. (Vi kunde väl efter 3 veckor ha i ordning 12,000; men först efter norska storthinget kan den norska hären disponeras och vår öfriga kan ej bli färdig förrän efter någon tid. Alla rustningar, så i Sverige, som Norige, fortsättas emellertid med förökad kraft.)

2) Vi vilja ej (t. ex. genom att sammandraga en armé i Skåne) framkalla en revolution i Danmark. Har den på egen hand skett — då är det en annan sak. Då är ögonblicket att våga allt.

3) Underhandlingsförslag äro troli[gen] i gång. Dessa äro antiskandinaviska. Ett hastigt uppträdande af oss kan ej hindra detta, för den första punktens skull. (England har förklarat sig med armée och flotta uppträda mot hvar och en fremmande makt, som vill förändra Danmarks närvarande *yttre* omfång och ställning.)

4) Vi tro ej på den danske Kungen och på hans närvarande Kabinett. Komme vi honom till hjelp, så skedde det naturligtvis på basis af Londonprotokollet; vi skulle alltså blott ge kraft åt honom.

5) Vi vilja ej, utan nytta, framstå såsom en part i leken, för att icke i förtid spela bort vårt ord vid möjligen blifvande konferencer, der vi alltid skola föra Danskhetens talan. (Då vi höllo på att afsluta alliancetraktaten med Fredrik VII, arbetade England på att utesluta oss från möjligen blifvande konferencer.)

6) Avancera tyskarna in i Jutland, då nödgas vi måhända i alla fall att ensamma skynda Danmark till hjelp.»

12,000 man med föråldrad beväpning och utrustning disponibla efter minst 3 veckor, det var inte mycket att bringa som hjälp mot två stormakters krigsvana och modernt beväpnade arméer. Och om de lofvade fortsatta rustningarnas värde får man ett visst egendomligt intryck genom den dåvarande franske envoyéns i Stockholm skildring af den svensk-norska eskader, hvarmed hertigen af Östergötland i maj 1864 skulle utlöpa för att visa vår flagga, som Danmarks ifriga vänner hoppades äfven för att direkt bistå danskarna.

M. Fournier fann hertigens »dans un état d'émotion qu'il ne lui est pas possible de maîtriser», hvarvid han också oförbehålisamt skildrade sin eskaders tillstånd: 'af mina fartyg är icke ett enda bepansradt, icke ett har en refflad kanon. — — Jag ville i fjol med min moder, som alldeles delar mina tankar, sätta mig i spetsen för en nationalsubskription att genast anskaffa monitorer; vi skulle gjort hvarje offer, som vår personliga förmögenhet kunde tåla. Platen med sin *Lilla flotta* sade till riksdagen, att marinen inte behöfde nya anslag utan var tillräcklig. Jag har icke rättighet att visa landet en annan mening.'

Lyckligtvis behöfde inte eskadern pröfvas, ty början och slutet af dess kryssning sammanföllo i det närmaste med det dansk-tyska stilleståndets terminer.

Det har berättats förf. af dessa blad, att en dansk i högre ställning efter krigets olyckliga slut utbrutit till sina svenska fränder: "När ni nu ha svikit oss, ser jag sannerligen inte, hvarför icke vi skulle använda vår krigsberedskap för att taga igen Skåne." Hvartill svaret blef: "Mycket möjligt, men skulle ni också få behålla det?" Det var

naturligtvis bara lösa ord i misshumör men i alla fall betecknande för värdesättningen af Sveriges dåtida krigsduglighet. Den var knappast alldeles oriktig.

Att vi under sådana villkor skulle gifvit oss in i ett krigiskt äfventyr, hvars resultat vi icke mäktat ändra, men hvilket hade fört oss till en fullkomligt meningslös öppen fiendskap med Preussen, det hade utan fråga varit den största olycka. Äfven om armé och flotta befunnit sig i ett vida bättre skick, än de gjorde under Karl XV:s sorglösa regemente, hade det visserligen varit skäl att mer än två gånger kallt öfverlägga om lämpligheten af en brytning med de tyska makterna. Men däremot kunde det då ha funnits möjligheter att verkligen göra oss hörda, så som våra intressen kunde kräfva. En annan lösning af gränsfrågan mellan Danmark och Tyskland hade exempelvis möjligen kunnat uppnås; numera betviflar väl knappast någon, att så varit förmånligt för båda hufvudparterna.

Som det nu var, blef här ett ständigt vilja — icke kunna, och den maktlösa viljan manifesterade sig i ett idkeligt ryckande i styrelsetömmarna utan verkligt mål. Det råder intet tvifvel, att icke folkets flertal delade såväl regeringens öfvertygelse om vådan af ett krigiskt äfventyr som dess dunkla känsla, att likväl Danmarks öde för nära anginge oss för att tillåta en fullständig passivitet. Den välmenta men alldeles utsiktslösa diplomatiska aktion, hvarmed regeringen då sökte att åtminstone ådagalägga sina sympatier, kunde också nödtorftigt trösta

och tillfredsställa majoriteten. För den ifriga skandinaviska minoriteten var detta notfälttåg blott en eggelse till ytterligare ansträngningar. Eftersom Hall i danska riksrådet november 1863 mot bättre vetande lugnat de för faror utifrån ängsliga genom hänvisning till den fullständiga politiska endräkten mellan Sveriges och Danmarks regeringar, förmenade våra skandinaver, i större eller mindre okunnighet om att redan vid den tidpunkten hela alliansfrågan varit faktiskt förfallen, att Sveriges ord var gifvet och numera efter fientligheternas utbrott ovillkorligen måste infrias. Och i saknad af klara regeringsdirektiv, i medvetande dessutom, att kung Karls sympatier åtskilligt differerade från hans kabinetts, förlorade man sig i projekt, yrkanden och demonstrationer, hvilka numera förefalla minst sagdt underbara.

Skulle man verkligen kunna tro, att allvarsamt folk spekulerade på en revolution i Köpenhamn efter Fredrik VII:s död! Kanske är epitetet allvarsamt folk litet för mycket i fråga om den barnsligt glödande skandinaven löjtnant Georg Rosenmüller? Han var emellertid öfvertygad, att om i de dagarne Karl XV, själf tredje, stigit i land vid Toldboden, så hade hopen burit honom på händerna till slottet och utropat honom till Danmarks konung. Till upplysning bör meddelas, att R:s bref härom (till Sohlman) skrefs under de spännande dagar, då Kristian IX på mycket goda grunder, som dock allmänheten otillräckligt kände och för öfrigt ej alls ville förstå, tvekade om lämpligheten att

underskrifva den ödesdigra novemberförfattningen. Men liknande funderingar komma igen senare i R:s bref. Om kung Karl bara komme till Skåne på inspektion, skulle han få en folkinbjudning till Fredriks begrafning, då borgerligt taga in på Hotel d'Angleterre eller Royal, "då bli sinnena elektriserade" och sedan — — — Det är otvifvelaktigt, att R. kommit med liknande proposer direkt till kung Karl, när han i december lyckades få företräde hos honom i Stockholm — det beryktade tillfälle, som alstrade Fædrelandstelegrammet om "Han selv" och de 22,000 — dock behöfver knappt sägas, att Karl XV ändå inte var att få för ett så äfventyrligt Garibaldităg. Men äfven i den berörda uppsatsen af v. Qvantens hand läses: "vi vilja ej (t. ex. genom att sammandraga en armé i Skåne) framkalla en revolution i Danmark. Har den på egen hand skett — då är det en annan sak. Då är ögonblicket att våga allt". Man skall visserligen inte tynga Karl XV:s räkning med allt, som lille Qvanten under vintern 1864 skref och ordade i skandinavisk politik, men hela den där exposén bär spår att icke ursprungligen varit bibliotekariens eget fabrikat. Att icke de aktionskretsar, som drefvo eller lyssnade till slika projekt, från allerhögsta håll i Sverige fingo ett bestämdt förständigande att släppa de vanvettiga funderingarna, är i hvarje fall betänkligt nog. Det fanns många kanaler, som kunde framfört ett så hälsosamt meddelande. Men det kom icke, och så lefde man vidare i luftiga illusioner och väfde intriger af lättaste spindeltråd, allt medan

"den bofven Bismarck" (värre epitet kan man få läsa i tidens oförbehållsamma utgjutelser) med så krassa realiteter som bataljoner och batterier skingrade Danmarks chimäriska förhoppningar.

Ty äfven Danmark hade byggt luftslott. Hjälpen från Sverige var däraf bara ett litet flygelparti, hufvudmassan var det till dogm vordna förtroendet till Dannevirkes hart när ointagliga fasthet.

På Idun och i De la Croix' salong.

Det illustra samfundet Idun hade år 1864 sitt vanliga februarisammanträde på kvällen den 6. Huruvida i den allsmäktiga Idunnämnden fördes några officiella anteckningar från detta möte, är författaren obekant. Upplyst är blott, att den frejdade fornforskaren professor Sven Nilsson höll föredrag om bronsåldern, en framställning af hans originella åsikter om denna kulturs ursprung, hvilken säkerligen framkallade åtskillig diskussion vid småborden på Phœnix. Likväl distraherades uppmärksamheten i hög grad från det vetenskapliga ämnet genom dagens storpolitiska intresse, de första krigshändelserna i Slesvig, sedan Preussens och Österrikes förenade armé den 1 februari öfverskridit gränsen. Man kan lätt tänka sig, huru samtalet surrade i Iduns historiska samlingsrum. I militärernas krets, där väl den lärde skolmästaren-generalen J. A. Hazelius sällan saknades, och där löjtnanten Hugo Raab, hvilken snart själf som frivillig skulle göra insats i kriget, torde varit flitig medlem, har nog

betydelsen af Dannevirkeställningen och af de första striderna i dess förterräng ifrigt diskuterats. Vid sekreterarebordet hade väl knappast Harald Wieselgren ännu hunnit förvärfva den dominerande position, som senare tiotal af år tillkom honom, men om där jämte aftonens föredragshållare bänkats Axel Key, A. E. Nordenskiöld, August Sohlman jämte andra meningsfränder, kan man vara förvissad, att mellan sekreteraren och dem växlades många varma ord om Sveriges politiska intresse och moraliska förpliktelser vid den danska konflikten.

Naturligtvis fanns det i Idunkretsen åtskilliga, som voro alldeles främmande för hela den liberala politiken med alla dess demonstrationer, eller som med August Blanche ansågo den dansk-tyska striden oss litet vidkommande och af ringa vikt emot det blödande Polens sak. Men för tillfället hade den skandinaviska riktningen vind i seglen, och denna växte under de första veckorna af krigstillståndet. Där kommo ju om hvarandra uppfriskande historier om den tappre Landsoldats käckhet och de mest enträgna förmaningar från danska vänner, att nu måste, måste Sverige hålla sitt ord.

När det ordet gifvits, var egentligen svårt att säga, ty att det inte fanns någon allians var otvifvelaktigt. Hade det kanske gifvits vid studenternas Köpenhamnsmöte juni 1862, på banketten hos Henning Hamilton, när den ståtliga glacepyramiden med de tre nordiska flaggorna åkte i golfvet och värden gaf den förlösande frasen: "Falla vi, så falla vi alla tre

tillsammans och under våra fanor"? Eller kanske en månad senare vid Karl XV:s besök på Köpenhamns börs "da Danerkongen og Sveakong efter Taflet slog hver sit Söm i den kjöbenhavnske Borgervæbnings nye Fane, da begge Konger gik Arm i Arm ned ad Börsterassen over Slotspladsen til Kristiansborg igjennem Folkevimlen" (Clausen)? Eller, för att nu hoppa öfver den mer eller mindre officiella alliansunderhandlingen, tilläfventyrs 1863 i december den 15, då Plougs tidning Fædrelandet bragte det jublande telegrammet från Stockholm: "22,000 mand kommer og han selv"? I själfva verket fanns det alldeles för mycket af ord och gester, för att icke oansvariga ifrare skulle känna sig mångdubbelt bundna, och då frågades litet efter en så spetsfundig invändning, som att några verkliga löften icke existerade.

Den allmänna sympatisådden slog rötter och började skjuta brodd. Pressens icke alltför talrika klart skandinaviska organ gjorde under August Sohlmans lika skickliga som öfvertygade ledning sitt. De första dagarnas osäkra rykten, den naturliga medkänslan med de 40,000 danskar, som stodo mot 56,000 preussare och österrikare, förtjusningen därför öfver Gerlachs lyckliga försvarsstrid vid Mysunde den 2 februari mot prins Friedrich Karl, samt öfver Steinmans vid Bastrup dagen därpå mot österrikarna, hvilka båda med åtskillig öfverdrift angåfvos som danska segrar, allt detta lät i den första februariveckan en växande opinionsvåg gå öfver Stockholm.

»— — — Hade det fortfarit en 8 dagar till, så hade opinionen stegrats till kokpunkt, så att regeringen icke längre tänkt på vare sig försiktighets-betänkligheter eller diplomatiska konspirationer; äfven dess ledamöter voro smittade af den allmänna hänförelsen — — —»
(Sohlman).

Äfven mycket reserverade tidningar började smittas af en viss entusiasm: så skref Nya Dagl. Allehanda den 5: "glädjen öfver att danskarna med heder bestått det första profvet är här i hufvudstaden allmän och innerlig", ehuru tidningen samtidigt reserverade sig mot "Aftonbladets hyperboliska skildring däraf".

Men i denna växande stämning och i det glada surret på Idun slog ned som en kreverande bomb kvällstidningarnas "i högsta grad öfverraskande och bedröfliga telegram från Köpenhamn", att den danska hären föregående natt utan strid utrymt Dannevirke. Självfva N. D. A. utbröt i ett harmset: "förräderi på ett eller annat sätt måste dock haft sin hand med". Man kan vara alldeles viss, att det temat under växlande suppositioner, hvarvid "dynastien Becks" så mycket utskrikna tyska sympatier gifvetvis icke glömdes, flitigt och med växande hetta omordades uppe på Phœnix, medan tobaksmolnen tätnade under taket. Hemkommen skref Wieselgren bittert i sin dagbok de korta orden: "sorg och fördärf".

Anteckningen förvånar icke. Utom "Jensernes" tapperhet var Dannevirkeställningens styrka danskarnas främsta tröstegrund, när de sågo kriget bli verklighet. Det behöfver knappast sägas, att den tron mångdubblades under vägen från Köpenhamn till Stockholm. Där skulle Bismarcks

legioner, som naturligtvis i själen måste afsky både detta oädla krig och dess tyranniske upphofsman, få till sin skada erfara, hvad en folklig entusiasm betydde, stödd af detta den danska ärans urgamla bålverk! Man väntade sig än mer "underliga ting": de polska flyktingar, som 1863 fåfängt stridt mot Ryssland, skulle organisera en frikår i dansk tjänst, och när denna vecklade ut Hvita örnens fana, sloge det ej fel, att det från Galizien rekryterade österrikiska kavalleriet ginge öfver, spridande demoralisation och upplösning i angriparnas leder.

Det behöfdes mindre vanligt moraliskt mod att trotsa den populära meningen och uppge en ställning, som militäriskt var ohållbar. De Meza, den danske chefen, gjorde det och offrade därmed sitt eget öfverbefäl. Han, som förut prisats som "en gammal modig karl", vardt nu med ens dömd till förrädare, värre t. o. m. än Cronstedt på Sveaborg. Med tre krigs erfarenhet om krigarmodets verkliga art fällde Moltke en annan dom: "en modigere Soldat har den danske Armé ikke haft" (von Holten). Men så kyligt dömer icke en folkopinion, allra minst när dess falska idoler med ens börja ramla. Det var jämmer och förtviflan, "dödskval och harm", i alla brefutlåtelser från Köpenhamn, och ekot från Stockholm svarade "sorg och fördärf".

För tillfället betydde detta närmast, att den opinionsvind, hvartill de rättrogna skandinaverna sökt stegra den naturliga medkänslan, med ens mojnade ut i sina allra första andedrag. Medkänslan försvagades intet ögonblick, men

man såg med ens klart den oblidkeliga sanningen, att krig icke är någon entusiastisk barnlek utan det kallaste, bittraste allvar, där improvisation litet betyder mot organisation och nykter beräkning. Och man såg särskildt, att de optimistiska blomstermålningarna varit just blomstermålningar med mycket bristfällig realitet bakom. Därför kom eftertänksamhetens reaktion omedelbart och skarpt.

Det har sitt intresse att observera, att krigsstämningen höll sig varmare och fastare i Kristiania än i Stockholm. Själfva motivet härför torde Karl XV ganska lyckligt ha rört vid, när han skref till Stang, det norska statsrådets främste man (nov. 1863), "at han som Unions-Konge især maa vælge den af ham fulgte Politik, da hans Rige Norges Interesse især fordrer, at Danmarks Nationalitet opretholdes, for at vi ikke skal ligge under for Sverige". Statsrådet Manthey, som citerat brefvet, tillfogar: "Er denne Tanke oprigtig ment, saavist som den er rigtig, gjør den ham megen Ære"! I de norska demonstrationer, som under vintern förekommo, märkes också en underström af sådana tankar. Det var en oundgänglig följd, att den betänksamma riktningen i Sverige stärktes, ty en öppen brytning med Tyskland till hufvudsaklig effekt att i norskt intresse balansera det svenska inflytandet kunde ingalunda anses försvarlig. För resten var norrmännens håg att gå till realiteter nog så betingad, men sympatiyttringar kunde man alltid bestå sig, då ansvaret för hvad som gjordes eller underläts alltid stannade på Sverige.

Så egendomligt hade sakerna utvecklat sig,

att Karl XV vintern 1864 inom Sverige saknade hvarje verkligen användbart stöd vid den krigspolitik, hvartill han trådde. De konservativa kretsarnas åskådning karaktäriseras rätt väl af grefve Sven Lagerbergs oförbehållsamma ord till Manthey under konungens Kristianiavistelse i mars, att det vore en stor olycka, att vi skulle vara en lekboll för Napoleons ärelystna planer; han kunde blott ha tillagt — och kanske gjorde han det, fast det icke kommit till synes i uppteckningen — att om kejsarens verkliga afsikter var nog konungen själf rätt litet underkunnig. De liberalt färgade kretsar, som flockades kring De Geer, voro framförallt intresserade att hålla dennes regering kvar, för att icke representationsreformen skulle stanna i stöpet, hade följaktligen intet intresse af en utrikespolitik, som måste betyda De Geers och hans kollegers demission. Verkliga anhängare kunde kungen för sina syften blott påräkna bland en del af sina personliga vänner som Henning Hamilton, vidare inom de skandinaviska liberalerna, som till medelpunkt hade August Sohlman och Aftonbladet, slutligen i ungdomskretsar, som lefde kvar under studentmötenas känslostämning. Betecknande är, att den förste och varmaste af alla våra skandinaver, Sturzen-Becker, alltifrån krisens början ställde sig mycket reserverad mot ett äfventyr, hvaraf han ej motsåg några reella frukter.

Under sådana omständigheter måste Karl XV:s försök att ersätta De Geer och kolleger med en annan ministär misslyckas. De Geer nämner i sina Minnen blott grefve Gustaf Lagerbjelke, landt-

marskalken och senare talmannen, som allvarsamt ifrågasatt. Detta var redan på hösten, och förföll genom Lagerbjelkes bestämda nej. Vid nyårstiden lät han Hamilton förstå, att denne själf vore den rätte mannen (S. CLASON i *Svensk Tidskrift* 1914). Under vintern gjordes nya ansträngningar, nu koncentrerade på namnen Bildt — Sparre, den förre öfverståthållaren och excellensen, den senare väl landshöfding Erik Josias. Tydligen har Sohlman, som i sin bergfasta skandinavism gjorde alla ansträngningar att åter animera den afslappnade stämningen, härvid varit mellanhand. Sålunda skrifver han mot slutet af februari till Rosenmüller:

»— — Du vet, huru Karl sjelf brinner af begär att afskudda det ok, som vårt envåldiga venetianska tiomannaråd, byggande på sin till fullständig trosartikel och myt blifna popularitet, lägger på honom, och huru han tre, fyra gånger försökt, men strandat, i det han icke kunnat erhålla personer, som vågat påtaga sig att bilda en fullständig ministär och möta en riksdag med den skarpa opposition, som denna ministär med dess hela kompakta anhang och djupa försänkningar i alla stånd skulle resa, i samband med alla de materiella intressenas målsmän och de starka fredsvännerna quand même. Han håller nu emellertid på igen, jag har under de senaste dagarna ej haft någon ro dag eller natt, jag har varit hos Bildt och i ett 3—4 timmars samtal sökt elda och sätta mod i honom, jag har talat med andra personer, som ha anseende och kunna ha något inflytande; jag har försökt otaliga kombinationer, men otaliga svårigheter möta, än för den ena än för den andra personen; värst att få justitie- och civilminister. Måhända är nu Bildt så pass varm i kläderna, att han verkligen på allvar griper sig an. Allt står dock ännu och väger. — — —»

Sohlman hade sålunda nu riktigt kommit i farten, och det var väl för att gifva sina bearbetningar större eftertryck som han tillgrep ett ännu på den tiden mindre vanligt kraftmedel, nämligen att tillställa ett massmöte. Den 2 mars meddelade tidningarna en inbjudan till dem, som sympatiserade med "Danmarks frihetsstrid" och hyste öfvertygelsen, "att denna strid berör våra viktigaste och dyrbaraste intressen", att söndagen den 6 mars kl. 7 e. m. sammanträda i De la Croix' salong (vid Brunkebergstorg, sedan Runans stora sal). Bland de 21 inbjudarne voro ett jämförelsevis stort antal litterärt eller vetenskapligt kända namn: P. A. Siljeström, A. E. Nordenskiöld, Frans Hedberg, Harald Wieselgren, Axel Key, Julius Mankell, Hjalmar Holmgren, Pehr Thomason och andra. Ur affärsvärlden märktes varfschefen William Lindberg, A. O. Wallenberg, Gustaf Laurin samt hamnkaptenen Fingal von Sydow. Stockholms Dagblad fann mötet betänkligt som krigisk opinionsyttring och rekommenderade frågan om vår statsekonomi "särskildt hos hr A. O. Wallenberg, som kan bedöma densamma, efter som han jämväl låtit öfvertala sig att underteckna inbjudningen". N. D. A. efterlyste Sohlmans namn på listan, ty han vore annars i dylika saker "såsom sarfven i hvar lek".

Mötet blef efter nutida förhållanden helt kort: det åtskildes redan kl. half 9, efter anföranden af magister Wieselgren, litteratören Hedberg, docenten Odhner, magister Sohlman, herr S. A. Hedin (som nu debuterade för Stockholmspubliken som politisk talare) samt mötets ord-

förande A. O. Wallenberg. Bland talen är blott den sistes af verkligt intresse; det är uppfriskande att bredvid all känslopolitiken möta dess omfattande syn på vår yttre och inre politik, särskildt dess betonande, att vi måste vänja oss vid tanken på ett krigs möjlighet, dess erinran att icke för landets inre utveckling eftersätta skyddsåtgärderna och dess klander mot regeringen, "som rustar till krig såsom till ett lustläger". För öfrigt slog han åtskilligt vatten i entusiasmens skummande vin, och resolutionen, som enhälligt antogs, betecknades jämväl af motståndarne som öfverraskande moderat.

Den lydde:

Mötet

hyser de lifligaste sympatier för Danmark och dess rättmätiga strid mot inkräktarna;

anser att den strid Danmark ännu ensamt kämpar är en strid för hela Nordens själfständighet och fria utveckling;

anser Sveriges ära och sanna fördel mana till ett kraftigt uppträdande; hysande den tillförsikt, att, när regeringen finner tiden vara inne, svenska folket är beredvilligt till de uppoffringar, ett sådant uppträdande af de förenade rikena kräfver.

Resolutionen var resultat af en förberedande öfverläggning dagen förut å Stockholms Enskilda bank; man var också allmänt ense att i dess måttfulla formulering, särskildt hänskjutandet till regeringen, se spår af den kloke finansmannens hand. Att taga mötet till intäkt för krigspolitik eller stormlöpning mot regeringen gick sålunda knappast, och hvarje större effekt fördärfvades för öfrigt genom dess efterspel.

Efter hvad general Thulstrup, som då bland de svenska statsråden var med konungen till Norge, berättat till Manthey, ansågos Aftonbladsmännen ha velat stärka mötets eftertryck genom en stark, entusiastiskt stämd folkmassa utanför, hvarför åtskilligt hade spenderats på "at sætte Pøbeln i den behørige Stemning". Vare sig så varit afsikten eller icke, voro de skaror, som på söndagskvällen fyllde Brunkebergstorg, icke lika dirigerbara som mötespubliken. Så blef det först hurrarop, patriotiska sånger och lefven för åtskilliga populära personer, främst kung Karl samt hertigen af Östergötland, liksom också för Danmark, men sedan man var i farten, följde nedrop och fönsterinslagning, hvarvid Manderström, ryske ministern och äfven i någon mån De Geer — samtliga boende på Blasieholmen — ihågkommos. När så polismästaren Wallenberg sökte bokstafligen dränka stämningen ute på Gustaf Adolfs torg i vatten men för ändamålet disponerade väl svaga resurser, började bråket gå öfver alla gränser, och det fortsatte på liknande vis måndagskvällen. Först öfverståthållarens energiska kungörelser och åtgärder på tisdagen gjorde slut på vidare tumult.

Enligt gammal svensk sed gick harmen främst lös på polismästaren (jfr Schöldström, Wallenbergska upproret). Mötesanordnarne i gemen stodo ju utanför uppträdena men fingo naturligtvis uppbära åtskilliga obehag. Wieselgren förmanas med komiskt eftertryck: "du skall icke göra uppror", och Sohlman klagar bitterligen öfver all smälek och förföljelse, som riktades mot honom.

»— — — De senaste dagarne ha varit mycket svåra, nästan värre än under den häftigaste perioden af »Norska frågan»; till följd af gatukravallerna har vår »herr Svenson» äkta bror till herr Sörensen, och representerad starkt inom alla samhällsklasser, utom de i högre mening akademiskt bildade (hvartill största delen af embetsmännen ej höra) varit i fullständigt raseri mot A. B. och mig personligen. Man har betraktat det såsom höjden af oförskämdhet, att jag vågat visa mig på gatorna; bekant folk har icke velat eller vågat helsa på mig på gatan o. s. v. Jag behöfver icke säga dig, att jag är fullkomligt lugn, men att jag blifvit intagen af ett oändligt förakt mot vår Stockholmska medelklass och en hop politiska snobbar. Bland dessa vill jag icke ens nämna Lindström, ty han är en komplett skurk och pöbelsofist, som utan ringaste samvete kan skrifva hvad som helst, som kan vara nyttigt för hans kassa; men den som förtjänar brännmärkas är den usle erkerenegaten Talis Qualis, som under en annan otillräknelig persons namn och ansvar i Dagbladet öfverhopat mig och inbjudarne till mötet med de gröfsta tillvitelser — — —»

Svårast var tvifvelsutan, att dessa burleska kravaller alldeles gjorde slut på möjligheten att taga själfva den afsedda opinionsyttringen allvarsamt. Om det verkligen förut funnits reflektanter på anbuden att bilda ny regering, så skingrades alla sådana tankar genast efter de komprometterande meningslösa gatuspektaklen.

Napoleon III och Sverige.

Inom Stockholms corps diplomatique på Karl XV:s tid tilldrogo sig tvenne beskickningschefer större uppmärksamhet, den ryske envoyén Daschkoff och hans franska kollega Fournier. På sätt och vis motsatta poler, den ene en representant för absolutismens rike, den andre för allmänna opinionens kejsardöme, som hans herre själf ville ha det betitladt. "Ni vet, yttrade en gång franske ambassadören i Berlin till Bismarck, i hvilken grad hans majestät bemödar sig att sätta sin politik i samklang med det allmänna tänkesättet" — hvilka ord i förbigående sagdt aflockade den preussiske realpolitikern några mycket oförbehållsamma reflexioner om svårigheten för andra stater att intimt samarbeta med en politik, ständigt baserad på det herskande tänkesättet.

Af de båda stockholmsdiplomaterna var Daschkoff denna tid i skuggan. Alla samtida lofordade den takt och otvifvelaktiga välvilja, hvarmed han sökte bevara godt förhållande mellan Sverige och dess mäktiga östra granne, en kinkig

uppgift under Krimkrigets brytning och nu åter försvårad genom opinionsyttringarna under polska upproret. Då Ryssland ansågs gå Preussens och Österrikes ärenden i danska krisen, var det alltför naturligt, att Stockholmspubliken icke var honom särdeles gunstig, huru personligen omtyckt än han själf kunde vara, och så fick han ju sin del af demonstrationerna efter De la Croix-mötet. Som Rysslands naturliga motvikt åtnjöt Frankrike desto mera sympatier, och M. Fournier kunde några år framåt glädja sig att öfverallt äga "la grande entrée", vara den mest rådfrågade, den af alla politiska personer städse eftersökte.

Vi äga Fourniers porträtt hastigt skisseradt af De Geer samt tecknadt af Dardel både med penna och ritstift; emellertid behöfver det kompletteras med de bilder från hans Stockholmsverksamhet, som hans egna depescher lämnat. En liten elegant karl med fågelprofil och vakna ögon, städse på rörlig fot för att uppsnappa nyheter, virtuos i konsten att genom låtsad öppenhjärtighet framlocka förtroenden samt att insinuant diskutera ett läge utan att själf engagera sig. Alltigenom sålunda ett förträffligt redskap för Napoleons dubbeltydiga förhalande politik. Lyckligtvis synes vår dåvarande utrikesstatsminister rätt väl ha uppfattat honom: kanske var Manderströms egen begåfning ej så olik den lille fransmannens, blott att den svenske excellensen lät något berusa sig af sina ord, åtminstone när han släppte sin eleganta penna lös på konceptarken. Den norske historikern Koht har karaktäriserat Manderström, Hall och lord John Rus-

sell som "die drei grössten Tintenvergeuder Europas"; om måttet kan man ju tvista, men nog är det något obilligt att jämföra Manderströms skickligt komponerade noter och depescher med de välmenta skriftalster, städse fulla af nya, sällan fullföljda uppslag, som hopades på lord Johns skrifbord. Det var den svenske statsmannens olycksöde att just inte ha något annat vapen än sin rastlösa penna; med de resurser, som stodo till hans engelske kollegas förfogande, hade kanske bläcket ödslats mindre, i hvarje fall resultaten blifvit större.

Alltnog, när Fournier under den upprörda vintern 1864 i långa konferenser ventilerade Sveriges ögonskenliga intresse vid danska krisen, fann han städse Manderström väl på sin vakt. Sedan den märkliga Ulriksdalsaftonen i september och svensk-danska alliansens skrinläggning var Manderström orygglig att kräfva åtminstone en stormakts aktiva deltagande som förutsättning för Sveriges direkta uppträdande vid Danmarks sida. Det var totalt bortkastad konst för Fournier att bena sönder problemet, väga eventualiteterna mot hvarandra och i förbigående låta skymta nu en stimulerande förhoppning, nu en oroande framtidsutsikt — Manderström var alltid den beredvilligaste att assistera och rikta tankeutbytet men fullkomligt omöjlig att locka till några utfästelser, så länge hans interlokutör ej kom utöfver de allmänna ordalagen. Det var i ett uppriktigt utbrott af misshumör öfver så många fåfänga ansträngningar, som Fournier skref till sin chef Drouyn de Lhuys det försmädliga om-

dömet: grefve Manderström, "hvilken skrämmes af allting, som icke är försagdhet". Större rättvisa talar ur dessa ord:

Den förebråelse man kan rikta mot honom liksom mot svenska regeringen i dess helhet, är att ha trott komplikationerna för aflägsna och för osannolika för att alltid i sina ord iakttaga den kloka måtta, som varit nödvändig, för att man icke nu skulle ha skäl förvånas öfver deras passivitet. (D. 4 mars)

Ledsamt nog mötte Fournier en betydligt oförbehållsammare kompars i konungen själf. För Karl XV var Napoleons vänskap den Arkimedespunkt, som skulle låta honom lyfta Skandinaviens framtidspolitik in i en ny bana. Från sin halft parodiska odyssé till Paris och London sommaren 1861 medförde han hem den dubbla fördomen om kejsarens oryggliga trovärdighet och om hans brinnande nitälskan för Nordens s. k. nationalitetssak, skandinavismen. I hvad Napoleon sedan täcktes skrifva till honom eller Fournier fick muntligen framföra, observerade han därför knappast annat, än det som konvenerade hans egen uppfattning, blef så rätt fullständigt förd bakom ljuset.

Den 21 april var Fournier uppkallad till kung Karl, tre dagar efter Dybböls fall. Det var sålunda en djupt dyster tid för alla skandinavers sinnen, kungen var emellertid full af ifver, midt uppe i krigiska förberedelser; med hjälp af ett svenskt speciellt försvarskreditiv om 3 miljoner samt en extra anslagsbevillning i Norge gjordes flottorna i ordning och anskaffades felande utrust-

ning. Dessa förberedelser hade synts själfve Napoleon så pass allvarsamma, att han, som dock gjort allt för deras framkallande, aflåtit ett personligt telegram till Karl XV:

»Dans l'intérêt de Votre Majesté, je crois qu'il est maintenant trop tard pour faire une manifestation armée en faveur du Danemark.»

Just som konungen för Fournier med anledning häraf utlägger sin lofliga afsikt att i hvarje fall träffa alla beredskapsåtgärder, som icke ägde direkt utmanande karaktär, inträder en kammarherre med ett telegram, hvilket Karl läser under den största häpenhet och räcker till Fournier med orden: "Läs, jag förstår inte det ringaste!" Det var från Järta i Berlin och innehöll: "Kejsar Napoleon har telegrafiskt lyckönskat konungen af Preussen till Dybböls intagande." Fournier försökte utlägga gratulationen som en naturlig yttring från en neutral furste, hvilken gladdes åt utsikten till snar fred, men den argumenteringen var skäligen bortkastad, och han märkte vid afskedet väl i konungens vänliga ansikte "l'air pensif d'un homme qui cherche à deviner".

Det var verkligen litet sent att då söka gissa Napoleons dolda mening, sedan en förutfattad åsikt om den så länge fått bestämma alla Karls planer. Annars bör det erkännas, att den svenske konungen nog var i sin goda rätt, om han ansåg sig ha fått sådana meddelanden från sin kejserlige vän och broder, som gjorde alla tvifvelsmål om dennes afsikt att stödja Danmark öfverflödiga. Dardel har upptecknat ett yttrande af Fournier (januari), att tyskarna knappast kunde

vara nog djärfva att angripa Slesvig, ty "de veta mycket väl, att fransmännen skola kalasa i Köln, hvad dag dessa själfva vilja bestämma". Man kan vara tämligen säker, att han icke var mindre aggressiv i sina uttalanden till kungen än till kabinettskammarherren. Hvad Napoleon skrifvit i sina personliga bref till Karl XV är icke tillräckligt kändt. Det bref, som konungen torsdagen den 23 februari genom Dardel som mellanhand inhändigade, och som Manderström följande dag diskuterade med Fournier, har tydligen velat direkt stegra förväntningarna om fransk-engelsk samverkan till Danmarks favör samt så stimulera de svenska rustningarna. Huru allvarsamt menadt? Ja, när samtidigt vår envoyé i Paris frih. Adelswärd eftertryckligt begärde svar, om Frankrike ämnade föra krig till Jyllands skyddande, så tvangs M. Drouyn de Lhuys till erkännandet "Eh bien! non", hvars nakenhet han visserligen sökte maskera genom några tillfogade fraser om handlingsfrihet för andra eventualiteter. Följande är typiskt. När i april Londonkonferensen för stridens biläggande förbereddes, reserverade sig franska regeringen uttryckligen mot hvarje förpliktelse att med tvångsmedel (läs vapenmakt) genomföra konferensens blifvande beslut. Detta förbehåll meddelades till både London och Köpenhamn men uteslöts i den för öfrigt alldeles likalydande depesch, som afgick till Stockholm. Någon annan afsikt lär väl knappt kunna tänkas än att låta den svenska regeringen tro på Frankrikes plan att i sista hand träda fram som den fullrustade oemotståndlige skiljedomaren.

Otvifvelaktigt hade en sådan roll klädt Napoleon utmärkt och bäst svarat mot hans personliga önskningar. Men villkoret var, att den lät spela sig med afsedd framgång, ty ett sådant nederlag, som hans inskridande i Petersburg för polackerna bragt honom, ville han ej ånyo utsätta sig för. Föregående höst, delvis just i anknytning till den polska affären, hade han inbjudit Europas makter till en allmän diplomatisk kongress i Paris, där 1815 års fördrag skulle revideras och rådande stridigheter — bland dem också de holsteinska — biläggas. Det ståtliga projektet föll, särskildt på Englands motstånd, och i sårad fåfänga hade Napoleon afvisat alla enträgna uppmaningar om en specialkonferens rörande Holstein, när denna före krigsutbrottet kunde tänkas i stånd att utöfva någon verkan. Nu riskerade han bara att reta emot sig hela Tyskland, hvars söndringstendenser han med så lifligt intresse följde, och särskildt hasarderade han brytning äfven med Preussen, som han på sista tiden flitigt karesserat, och där han i Bismarck trodde sig ha funnit en villig ehuru något för fantasirik och oskicklig medspelare gentemot den gamle fienden Österrike. Därför har han tidigt nog varit resolverad att under stereotypt bedyrande af sitt lifliga intresse för Danmark låta den lilla holsteinska affären ha sin gång för att desto bättre passa sina chanser, när de tyska staterna ofelbart snarligen stötte samman. Att Bismarck redan i denna lilla förpostfäktning, där Slesvig-Holstein blef priset, gick längre än någon från början väntat, kunde varit

en nyttig framtidslärdom, som emellertid blef fullständigt bortkastad.

Låg det utom möjligheterna för våra statsmän att intränga i denna Napoleons tankegång? Knappast, det visar Manderströms oemottaglighet för alla Fourniers vinkar. Om publiken dömde annorlunda, var emellertid förlåtligt. Här är t. ex. en telegramserie, först numera bekant, hvars synbara resultat måste vara direkt afsedt för opinionens vilseledande. Karl XV hade till midten af mars inkallat ett urtima storting för att få rustningsåtgärder beviljade och inbjöd Fournier att vara honom följaktig till Kristiania. När F. begärde sin regerings tillstånd att efterkomma inbjudningen, påpekade han, att knappast hans engelska kollega och säkert ingen annan utländsk minister erhölle dylik. Som svaret dröjde, bad F. telegrafiskt den 4 mars om besked, huruvida han skulle medfölja på den till den 9 utsatta resan. Den 5 svarade Drouyn de Lhuys i telegram: "Ni kan åtfölja konungen till Kristiania". Men Fournier blef tveksam: hans närvaro i Kristiania skulle tolkas så, att den franska regeringen helt och hållet dirigerade där föreslagna åtgärder; därför ansåg han lämpligast att icke begagna den gifna tillåtelsen. Härtill telegramsvar den 10:

»Puisque le Roi vous y a invité, accompagnez-le à Christiania. C'est un acte de courtoisie.»

Hvarpå Fournier reste och effekten blef den förutsagda.

Att Karl XV själf den gången varit duperad, är ju icke troligt. Men vid hans böjelse att likt

Napoleon "mettre sa conduite d'accord avec le sentiment public" blef här en riskabel cirkelgång. Först bindes Sveriges politik högtidligen vid västmakternas, enkannerligen Frankrikes; så skapas konstlad opinion om Frankrikes afsikter, med denna söker man stimulera en svensk-norsk folkstämning, hvilken skall tagas till intäkt för rustningar och eventuellt aktiva åtgärder, som i sin ordning kanske locka Frankrike fram på scenen. Den sortens politik var dömd från början, och vi få räkna som lycka, att den kom mindre skada åstad, än som lätt kunde väntats.

*

Fourniers briljant skrifna depescher från år 1864 bereda en nutida svensk läsare både nöje och bitter förödmjukelse. Det är förödmjukande att se dessa inviter utan mening, denna lek med våra intressen från en politik utan afsikter. Och det är allra bittrast, att därunder hopen — äfven mycket högt upp — leddes af den blindaste kolartro på Frankrikes oryggliga vänskap och den djupa visdomen i dess kejsares planer. Den enda trösten är väl, att den dåvarande ministären, med sina svagheter för öfrigt, mäktade hålla sin position och sin försiktiga politiska linje trots bearbetningar uppifrån, förespeglingar utifrån och trycket af en ingalunda föraktlig opinionsapparat nedifrån.

Vådan af storpolitik utan resurser har väl aldrig klarare demonstrerats än under vintern 1864, ej heller mer slående risken af att låta en lättköpt s. k. allmän mening influera utrikes-

styrelsen. Det ena som det andra blef så farligt därför, att vi råkat binda oss vid en främmande makt, hvarmed all verklig intressegemenskap saknades, och om hvars afsikter man antingen visste för litet eller föredrog att inte veta något alls.

Sveriges kredit under krigsryktena.

Bland de märken, som danska kriget satte för vårt land, var också utgången af statslånet år 1864. Med dess kontraherande voro förbundna åtskilliga omständigheter, som äga ett visst intresse äfven för eftervärlden.

Lagtima riksdagen 1862—63 åtskildes den 30 december, sålunda just som krisen i Holstein och Slesvig närmade sig sitt mest akuta stadium. Några större rustningsåtgärder planerades det oaktadt icke, men i slutet af november ingafs en kunglig proposition om ett speciellt 3 miljoners kreditiv för förbättringar af försvarsväsendet. Det äskade beviljades af ständerna så godt som utan debatt, och medlen, som af riksgäldskontoret anskaffades genom Stockholms Enskilda bank samt herrar Oscar Ekman och C. G. Cervin, användes enligt nästföljande riksdagsberättelse dels för tillverkning af armégevär, dels för befästningar vid inloppen till Stockholm och Karlskrona. Ett annat riksdagsbeslut gaf emellertid fart åt vidsträckta rykten, att Sverige samlade krigsskatt för aktivt uppträdande.

Ifrågavarande riksdag var skådeplats för en af de stora järnvägsbataljer, hvarvid Nils Ericsons byggnadsprinciper skarpt angrepos. Det förefaller oss numera hart när obegripligt, huru lidelserna då sattes i brand genom frågan om linjernas sträckning. Om östra stambanan skulle dragas väster eller öster om Sommen eller inte dragas alls, utan "de rika östgötarna" få bygga sin järnväg själfva; om för trakten norr om Mälaren grefve Erik Josias' Brogårdsbana eller "den lärda banan" till Uppsala skulle afgå med segern; om sammanbindningsbanan genom Stockholm skulle komma till stånd och den värmländska statsbanan påbörjas — de spörsmålen vållade då det intensivaste intrigspel med emellanåt nog så öfverraskande kombinationer. Intresserade få en i dess korthet förträfflig sammanfattning genom A. Rydfors' historik i statens järnvägars stora jubileumsskrift. Resultaten behöfva ej omordas, de äro genom erfarenheten kända. I allt beviljade riksdagen då nära 28 miljoner för järnvägsbyggnadernas fullföljande, hvarjämte 9 1/2 miljoner anvisades som låneunderstöd för enskilda banbyggnader (speciellt i Skåne, hvarom åtskilligt är att läsa i S. G. von Troils *Minnen*). Af detta belopp bemyndigades riksgäldskontoret att anskaffa 35 miljoner genom upplåning, hvarvid ständerna i sin skrifvelse uttryckte den meningen, att statslånen, som dittills upptagits i Hamburg, Frankfurt och Berlin, dädanefter torde böra sökas i England. K. kungörelsen om lånet är daterad 23 oktober 1863.

Afslutandet af detta lån blef förenadt med

åtskilliga rätt intressanta omständigheter, af hvilka emellertid här allenast de kunna observeras, som haft en viss politisk betydelse. — Genom statsutskottets skrifvelse den 8 oktober 1863 fick riksgäldskontoret bemyndigande att upplåna den angifna summan. Det var en ingalunda förmånlig tidpunkt, ty holsteinska krisen hängde i luften. Hvad som kunde komma af den, stod i vida fältet, men för allmänheten syntes det mycket sannolikt, att Sverige skulle engageras i eventuella krigiska förvecklingar. S. k. initieradt folk kombinerade den omtalade danska alliansens uppskjutande med lånefrågan och menade, att bara denna vore klar, skulle nog fördraget med Danmark afslutas. Riksgäldskontoret fick också en mer än vanligt besvärlig underhandling. Vid den annonserade anbudstidens utgång den 5 nov. hade väl åtskilliga betydande utländska bankirhus hört sig för eller angifvit sig vara intresserade, bland dem Baring Brothers och C. J. Hambro i London samt Rothschild i Frankfurt, men blott två bestämda anbud hade inkommit: det ena, från Stockholms Enskilda bank, gällde tills vidare blott en del af lånesumman; det andra kom genom preussiske generalkonsuln i Stockholm C. Heinemann såsom representant för ett ej namngifvet konsortium.

Som intetdera anbudet syntes lämpligen böra antagas men för närvarande heller ingen bättre utväg syntes yppa sig, sökte och erhöll riksgäldskontoret tillfälle att den 13 februari 1864 konferera med finansministern frih. Gripenstedt som k. m:ts ombud. Gripenstedt betonade därvid,

att de med lånemedlens beviljande afsedda arbetena icke kunde uppskjutas, hvarför pengar måste anskaffas, men också att den närvarande tiden syntes särskildt olämplig, hvarför det måhända vore lämpligast att nu söka reda sig med en tillfällig kredit om några miljoner; "hvarken de politiska förhållandena eller den nuvarande knappa penningtillgången borde därför enligt hr statsrådets åsikt anses utgöra skäl för lånets afslutande på ofördelaktiga villkor". Tillika meddelade Gripenstedt, att enligt till honom ingångna upplysningar huset Rothschild, såväl i Paris som i Frankfurt, torde vara hågadt att medverka. Under tiden hade Heinemann inkommit med nya anbud, hvarjämte något senare ett dylikt äfven ingick från konsul J. W. Smitt. Trots finansministerns maning att hellre se tiden an, fortsatte riksgäldskontoret underhandlingarna, och den 21 mars gaf kontoret sitt bifall till de af Heinemann senast å hans hufvudmäns vägnar framlagda grunderna. Det af honom företrädda konsortiet bestod af bankirhusen Raphaël Erlanger och Gebrüder Bethmann i Frankfurt a. M., Emil Erlanger et C:ie i Paris, H. J. Mercks et C:o i Hamburg samt John Henry Schröder & Co. i London; Norddeutsche Bank och huset Salomon Heine, som ursprungligen tillhört gruppen, hade under förhandlingarna dragit sig tillbaka.

Det är här en rätt märklig omständighet, att Gripenstedt, som ju var alla krigsplaners bestämdaste motståndare, betonade, att han icke kunde anse lånets definitiva ordnande brådska. När riksgäldsfullmäktige icke beaktade denna vink,

kunna därtill måhända hafva bidragit några önskningar i annan riktning — detta har emellertid undandragit sig närmare pröfning.

En fullmäktig för Heinemanns konsortium skulle nu ha infunnit sig i Stockholm för förhandlingens afslutande, men som han insjuknade i Hamburg, begärdes telegrafiskt en svensk representants utsändande. Den 24 mars afreste också riksarkivarien J. J. Nordström jämte Heinemann från Stockholm öfver Jönköping, Malmö och Lybeck för att i Frankfurt bringa affären till afslutning.

Nordström, hvilken 1846 utbytt sin juridiska professur vid Hälsingfors' universitet mot svenska riksarkivariesysslan, var vid denna tid mannen, som skulle allting bestyra här i landet. Huru mycket däraf, som vållades af hans personliga öfverlägsenhet eller kom sig af det dominerande inflytande, hans juridiska och historiska lärdom tillförsäkrade honom inom prästeståndet, där han satt för Vetenskapsakademien, må lämnas därhän. Säkert är, att han oupphörligen synes i förgrunden vid behandlingen af konstitutionella frågor, kommunalförvaltningsspörsmål, statsekonomiska angelägenheter och frågor om den vetenskapliga undervisningen. Mindre beaktadt tycks vara, att han från sina ungdomserfarenheter om förryskningens framsteg i Finland medfört ett starkt intresse för de oppositionella rörelserna inom Ryssland, hvilket bl. a. fick åtskilliga uttryck under Stockholmsdemonstrationerna för Polen. Vissa då knutna förbindelser skulle återupplifvas, när han nu såsom fullmäktig i riksgäldskontoret utförde sina kolle-

gers uppdrag att på kontinenten afsluta det nya järnvägslånet.

Den 28 mars anlände N. till Frankfurt — vid en mycket ogunstig tidpunkt. Det var inte bara de vanskligheter, som en krigstid alltid för med sig för lånetransaktioner, helst när krigets utsvällande ännu är en öppen fråga, utan här tillkommo besvärliga nationella moment. Under närmast föregående vecka hade tyskarna successivt öppnat bombardement på ställningen vid Dybböl, på Sönderborg samt på Fredericia, och danskarna hade svarat med blockad af Östersjöhamnarna. Just i Frankfurt var böljegången stark, ty den där samlade högviktiga tyska förbundsdagen hade under småstaternas öfvervikt intensivt intresserat sig för huset Augustenborgs holsteinska pretentioner, hvilka emellertid af Preussen och Österrike allt ögonskenligare skötos åt sidan. Var Sveriges politik öfverhufvud misstänkt i Tyskland, så var den alldeles särskildt illa sedd af alla augustenborgska kretsar. En svensk penningnegociatör kunde därför knappast ha kommit till den gamla bankirstaden i ett olägligare ögonblick, hvilket också Nordström omedelbart fick röna.

Tidningarna begynte nämligen genast orda om hans ankomst och afsikter, sammanställde härmed den norska försvarsbevillningen och slöto, att det lån, han nu ville å svenska statens vägnar upptaga, tydligen skulle användas för Sveriges deltagande i kriget på Danmarks sida. Till dessa reflexioner slöto sig hotfulla anmärkningar om de bankirhus, som kunde gifva sig till att nu

låna Sverige pengar, ja "själfva Frankfurts Ober Postamt-Zeitung fann det icke olämpligt att ogillande yttra sig om det ifrågavarande lånets möjliga öfvertagande". Att komma till något rimligt aftal i Frankfurt var därför omöjligt, och Nordström måste sålunda efter några dagar fortsätta resan till Paris för att där i större lugn kunna afsluta sina underhandlingar. Han blef emellertid äfven nu störd, ty de anländande tyska tidningarna fortsatte sin kampanj så energiskt, att icke blott konsortiets tyska medlemmar utan ock huset Schröder i London lät förstå, att affären för dem hade sina ganska stora betänkligheter. Dessa kunde icke häfvas utan en specialöfverenskommelse om aftalsformen, "att i det duplicatexemplar af kontraktet, som komme att upprättas på tyska språket, endast bankirhuset John Henry Schröder & Co. skulle såsom låneöfvertagare framträda och namngifvas och de öfriga afgifva en separat förbindelse, som borde tills vidare hemlighållas, i hvilken förbindelse de skulle förklara, att, ehuru för handen varande omständigheter ej tilläte dem att med sina namns underskrift inträda i låneaffären, de likväl ville, hvar för sig, öfvertaga de förbindelser, som för låneöfvertagaren i lånekontraktet bestämmas". När lånekontraktet den 10 april undertecknades, aflämnades ock dylika förbindelser för de medverkande husen i Paris, Frankfurt och Hamburg. Äfven fann man nödvändigt att i kontraktets första paragraf insätta bestämd förklaring, att medlen blott vore afsedda till järnvägsbyggnaders fortsättande.

Lånevillkoren blefvo i korthet: lånet, lydande

å 2 miljoner pund st., skulle öfvertagas till pari samt återbetalas under 54 år med annuiteter af 5 1/2 proc., hvaraf högst 4 1/2 som ränta. Konsortiet öfvertog emellertid fast blott en fjärdedel med rätt att inom bestämda terminer och mot särskildt "Aufgeld" öfvertaga större eller mindre delar af återstoden. — Ehuru lånet anmäldes och förordades i ett flertal engelska tidningar, hvarvid Nordström tillhandagick med en uppsats öfver Sveriges finansiella och kommersiella ställning, rönte obligationerna blott ringa efterfrågan, hvarför något öfvertagande af resten icke kom till stånd — till icke ringa bekymmer och besvär för låntagarna. Ännu samma höst fick riksgäldskontoret sätta sig i rörelse för tillfällig upplåning och bekom äfven genom Skandinaviska Kredit A.B. under Th. Mannheimers ledning ett 11 miljoners lån.

Hela transaktionen med dess bristfälliga resultat tilldrog sig särdeles stor uppmärksamhet. Statsrevisorerna framställde såväl 1864 som 1865 skarpa anmärkningar mot riksgäldskontorets förfaringssätt, och dessa, som i det väsentligaste upptogos af statsutskottet vid riksdagen 1865—66, föranledde utförliga debatter i stånden, hvarvid rent af sattes i fråga att vägra fullmäktige decharge. Sådan beviljades visserligen, men hvarken förr eller senare lär riksgäldskontoret haft att möta en så hvass kritik som vid detta tillfälle.

I ett och annat belyser denna låneaffär tydligt nog, hvilka svårigheter ryktena om den svenska politikens krigiska riktning beredde oss.

J. J. Nordströms resa har dessutom haft en annan märklighet. När han från sina besök i Paris och London vid början af maj 1864 återkom till Stockholm, medförde han hem och öfverlämnade till Manderström några diplomatiska aktstycken, som skulle väcka en hel del uppseende.

De förfalskade depescherna.

Excellensen Manderström skickade den 29 april 1864 till friherre Adelswärd i Paris afskrift af en depesch till österrikiske utrikesministern grefve von Rechberg från Österrikes ambassadör i Berlin, hvilken skrifvelse samma dag kommit i hans händer "par une voie indirecte, mais parfaitement sûre". M. fann depeschen af sådan vikt rörande de politiska konstellationerna i Europa, att den genast borde bringas till M. Drouyn de Lhuys' kännedom. Dit kom den för öfrigt något tidigare på annan väg, nämligen från vår minister i London grefve Carl Wachtmeister till franske ambassadören därsammastädes.

Knappt två veckor senare, den 11 maj, var Manderström i det lyckliga läget att kunna tillsända samme adressat för samma ändamål yttermera fyra på hemliga vägar förvärfvade aktstycken, tvenne från furst Gortschakoff och två återigen ur den österrikiska diplomatiska korrespondensen. Huru de kommit i hans händer, nämner han ej men säger, att de "proviennent d'une source qui offre pour moi une garantie

morale suffisante de leur exacte reproduction". För att ej källan skulle förrådas, finge Adelswärd icke lämna från sig några kopior af dem. Kung Karl var mindre förbehållsam, när han några dagar efteråt läste upp brefven för Fournier. På dennes fråga svarade konungen, att akterna hemförts af riksarkivarien Nordström, hvilken under sin nyss företagna resa själf tagit afskrifterna hos tyska bankirer i London och i Tyskland. Om uppgiften äfven skall referera sig till den förut anförda depeschen, har väl denna sändts hem med s. k. säker lägenhet, ty ännu den 2 maj hade Nordström icke återkommit till Stockholm. Möjligt är också, att Wachtmeister skickat den till Manderström.

Alla de där depescherna rörde sig kring samma ämne, Rysslands hållning gent emot de i den danska striden invecklade makterna samt speciellt mot Sverige, ifall detta blandade sig i fejden. I sistnämnda hänseende fick man veta, att Ryssland ville energiskt förhindra hvarje svensk utvidgning samt följaktligen hålla i beredskap en stark observationskår för omedelbart inskridande, därest den svenska regeringen öppet toge Danmarks parti. För öfrigt accentuerades mycket eftertryckligt den intimitet och intressegemenskap, som förenade de båda tyska stormakterna och deras östra granne. Allt efter läsarens olika läggning kunde man taga starkare intryck af hotet mot Sverige eller af den återupplifvade vänskapen mellan de s. k. nordmakterna — den nya heliga alliansen, som termen emellanåt formulerades.

Det råder intet tvifvel, att icke samtliga depescherna äro förfalskade. Prof. Koht, som aftryckt dem i sin bok öfver 1864 års politik, hyser någon tvekan rörande den först i Manderströms händer komna, men sedd mot tidens autentiska korrespondens, sådan den publicerats i England och Frankrike, samt jämförd med de aktstycken, som Nordström själf hemförde, visar den sig tydligt vara från samma fabrik som dessa. Språk, affattningsform, tankegång och detaljuppgifter i dessa handlingar visa en del, väl ej stora men ögonskenliga afvikelser mot numera kända verkliga depescher från de angifna kabinetten, hvarför det väcker förvåning, att en drifven diplomat som Manderström kunnat nedtysta sina tvifvelsmål om deras äkthet. Fournier anmärkte också genast till konungen, att han fann skrifvelserna mycket misstänkta, och hans chef skref sedan i kanten af berättelsen härom: "Jag tror icke på deras autenticitet. De hafva nästan samtidigt meddelats mig på skilda vägar från Köpenhamn och från Stockholm, hvilket synes antyda en manöver att genom fruktan påverka dessa båda hof."

Det har i dylika fall alltid sitt intresse att söka efter upphofsmännen och deras afsikter, ty bara för nöjet att mystificera ett eller annat kabinett gör sig nog ingen besvär med så vidlyftig fabrikation. Att Nordström, öfverbringaren, stod utanför förfalskningen kan anses självklart. Det var ju förargligt för en så skarpsynt forskare att låta lura sig, men sådant kan relativt lätt ske, när man saknar kontrollmaterial samt för-

resten hyser tillit till sina meddelare. Hvilka voro nu dessa? Fournier slöt af konungens anvisning, att papperen härstammade från tyska penningemän, som härmed ville skrämma Sverige från kriget, och han ansåg icke uteslutet, att Nordström med sina utpräglade tyska sympatier låtit locka sig att vara deras verktyg. Hela denna teori måste anses förfallen allenast genom det faktum, att äfven senare ett antal liknande aktstycken producerades samt längre fram på sommaren genom Morning Post bragtes till allmänhetens kännedom. Likväl har en med Fourniers åsikt snarlik uppfattning senare (1901) framförts af norske riksantikvarien G. Hertzberg: Bismarck skulle vid nämnda tidpunkt lagt vikt på att hejda Karl XV:s krigslust och därför låtit spela dokumenten i svenska regeringens händer — det förra nog lika otvifvelaktigt som det senare osannolikt. Th. von Bernhardi åter häfdar i sina dagboksanteckningar en helt annan mening: författarne voro säkerligen österrikiska och polska revolutionärer, som genom den hemska bilden af en rekonstruerad helig allians ville drifva fram västmakterna (och väl äfven Sverige) till ett europeiskt krig, hvarigenom deras revolutionsplaner skulle gynnas.

Efter Dybböls fall och Londonkonferensens öppnande var ett isoleradt svenskt uppträdande i krisen mindre sannolikt än någonsin, hvarför en dylik påtryckning från tyskt håll synes skäligen meningslös. För öfrigt kunde inga med Preussens och Österrikes regeringar kopererande intressentgrupper gärna ha funnit lämpligt att

skjuta i förgrunden dessa makters påstådda samförstånd med Ryssland. Däremot kunde sådana uttalanden ligga ytterst nära till hands för dem, som ville inför Västeuropas opinion göra de tre nordmakterna misstänkta — exempelvis just de polska revolutionärerna. Emellertid torde Fourniers gissningar innehålla ett sanningsmoment: det är nog troligt, att Nordström intresserade sig för papperen väsentligen därför, att deras öfverbringande hem kunde lägga kapson på ännu förefintliga krigiska planer. Några offentliga uttalanden af N. rörande just dessa års skandinavism äro ej kända, men hela hans konservativa läggning liksom hans energiska uppträdande mot de norska anspråken under ståthållarestriden göra sannolikt, att han icke hyste någon svaghet för Karl XV:s nordiska politik. Han och hans liberale antagonist August Blanche torde mötts i åskådningen, att företeelserna österut, enkannerligen den polska rörelsen, vore för Sverige af vida större vikt än Danmarks holsteinska affärer.

Nu hade Nordström sedan de polska sympatiyttringarna här ganska nära förbindelser med en flygel af de stämplande polackerna, speciellt med furst Konstantin Czartoryski och hans sekreterare historikern Valerian Kalinka, hvilka våren 1863 gästade Stockholm. De polska revolutionärerna hade utanför Ryssland sina centraler i Paris och London, hvarifrån intensiva ehuru stundom divergerande ansträngningar utgingo att utnyttja oron på kontinenten till Polens fromma. Alltsedan Krimkriget fäste man ju särskildt sina förhoppningar vid kejsar Napoleon, och fastän hans diplo-

matiska aktion i Petersburg 1863 misslyckats, kunde ett europeiskt krig bringa sakerna i ett nytt läge. Troligen var det från dessa håll, som gång efter annan under dansk-tyska kriget de rykten emanerade, hvilka hotade Europa med en ny allmän reaktion under den heliga alliansens impopulära namn. Det hade i och för sig varit öfverraskande, om de patriotiska polackerna försummat tillfället att återknyta umgänget med en så betydande person som Nordström, när han under dessa kritiska månader rent af kom i deras väg. Enligt benäget meddelande af f. landshöfding Th. Nordström synes ock ett dylikt sammanträffande ägt rum. All sannolikhet är sålunda, att Nordström i Paris eller vid sitt Londonbesök, omkring den 20 april, från polackerna och väl närmast genom Kalinka fått del af de berörda akterna.

Härigenom skulle afsikten med deras producerande vara otvifvelaktig och direkt krigisk. Öfverbringaren har, såsom här betonats, säkerligen sett på dem med helt andra ögon, och sammalunda nyttjar Manderström dem såsom de mest slående bevis på klokheten af Sveriges försiktigt tillbakadragna hållning. Hvad upphofsmännen närmast åsyftade — att genom svenska regeringen som moralisk garant få dem öfverbragta till kabinetten i Paris och London — vanns visserligen, men den väntade effekten uteblef äfven här: "Vi fästa mycken liten vikt vid ryktena om den heliga alliansen", skref Drouyn de Lhuys torrt något senare. Också gingo såväl den fruktlösa Londonkonferensen som de för-

nyade krigsoperationerna i Danmark sin väg utan inverkan af dessa rykten.

De flitiga författarna tänkte emellertid icke nöja sig. Ville inte kabinetten, kunde man genom pressen vädja till Europas opinion. Det låter som en lystringssignal, när Illustrerad Tidning den 18 juni skrifver:

»Den sista tidens händelser — — ha ingifvit herrar Bismarck och Gortschakoff och deras själsfränder i alla hörn af världsdelen nytt mod. Att åter få på nacken trampa demokratien, denna parveny, som under det sista decenniet så mäktigt rest upp hufvudet, hvilken tjusande utsikt! De tro nu rätta ögonblicket vara inne till den 'heliga' alliansens förnyande, och om några dagar skall Europa åter se denna trio — Rysslands, Preussens och Österrikes monarker — hvars sammankomster alltid följts af mörka dåd emot folkfriheten, åter hålla konklav. De värda potentaterna skola dock ej finna samma omyndiga Europa som 1815. Det slumrar visserligen för ögonblicket, men blotta utropet: 'Den heliga alliansen är förnyad!' skall vara tillräckligt att väcka folken.»

En af Illustrerad Tidnings närmare vänner, magister Harald Wieselgren, var just den tiden i London. Som af det föregående framgått, ägde han minst lika intima förbindelser åt det polska lägret som J. J. Nordström, ehuru de kretsar, till hvilka W. företrädesvis hade kanaler, kanske voro åtskilligt mer demokratiskt-revolutionära än Nordströms umgängesvänner. Det vore icke orimligt, om sådana anknytningar formligen framkallat artikeln. Ty som en direkt fortsättning kom den 2—4 juli Morning Posts uppseendeväckande publicerande af tillsammans 14 diplomatiska akter, bland dem äfven de här förut

berörda, hvarigenom den heliga alliansens skräckbild eftertryckligt ställdes för allmänhetens ögon. Mer än väcka en öfvergående sensation förmådde likväl ej denna publicistiska bragd. Preussen och Österrike bestredo på det eftertryckligaste de påstådda aktstyckenas äkthet, och själfva slagordet "den heliga alliansen" befanns i verkligheten nu så utnött, att Europas hotade demokrati icke lät däraf skrämma sig till någon som helst extraordinär manifestation.

Ehuru falska kunde depescherna godt innehålla åtskilligt af sanna uppgifter. Det vitsordades genast, att deras författare otvifvelaktigt sutto inne med en del intima upplysningar, hvarigenom det ock varit möjligt att förläna skrifvelserna en viss trovärdig uppsyn. De hotfulla uppgifterna om Rysslands afsikter sammanfalla också med åtskilligt, som vår envoyé i Petersburg Wedel Jarlsberg under vinterns lopp inberättat. Dock synes detta mera varit rykten i därvarande hofkretsar än på fakta stödda meddelanden. Med säkerhet kunde likväl motses, att vår östra granne skulle ytterst ogärna se Sveriges inblandning i striden, därest så de skandinaviska planerna ryckte framåt mot förverkligande i ena eller andra formen. Ett visst reelt underlag torde därför ej kunna frånsägas depeschernas påstående i denna punkt. Med hänsyn till den svenska politikens ledning var emellertid, som sig borde, detta meddelande ur grumlig källa betydelselöst, såvidt det icke möjligen något dämpade, hvad som ännu kunde vara kvar af konungens stridsglada humör.

Det står sålunda till sist kvar allenast, att dessa en gång så uppmärksammade aktstycken ha intresse såsom belysande aktionsmetoderna hos det internationella revolutionsparti, hvars kärntrupp utgjordes af de landsflyktiga polackerna.

Efter uppvaknandet.

Blott ännu några anmärkningar öfver slutet af det sorgespel, som varit dessa studiers föremål. Konferensen i London, där makterna skulle söka en för Danmark och Tyskland tillfredsställande uppgörelse, gick resultatlös isär med den 25 juni. Den 26 samma månad begynte fientligheterna i Slesvig åter; den 29—30 tog prins Friedrich Karl ön Als, och därpå hopade sig olyckorna öfver Danmark, tills den 18 juli ett vapenstillestånd ingicks, hvilket ledde till preliminärtraktaten om hertigdömenas afträdelse den 31 juli.

Det tjänar till intet att uppräkna de välvilliga men hopplösa ansträngningar, hvarmed Manderström och i London Carl Wachtmeister[1]) sökte

[1]) Wachtmeister var en af de verkliga auktoriteterna på holsteinska frågans vanskliga område och därför under dessa år flitigt använd. Själf såg han med en välgörande skepsis på sina egna insatser. Som utrikesstatsminister efter Manderström fick han röna den nya andra kammarens sparsamhetslust att indraga en del diplomatiska beskickningar. Det var inte utan, att hans kolleger af parlamentariska skäl ville lyssna till krafvet, hvarvid W. utbröt: "Det finns verkligen en funktionär, som

i någon mån förbättra Danmarks utsikter. Intressantare är, att stämningen i England syntes allt mer arbeta upp sig i tyskfientlig riktning. I Berlin hade den engelske ambassadören sir Andrew Buchanan vid midten af juni ett ganska lifligt samtal med Bismarck, hvarvid han anmärkte, att denne tydligen icke gjort sig riktig föreställning om Englands opinion. "Åh, utmärkt", svarade Bismarck frankt, "jag vet, att vi inom fjorton dagar mycket väl kunna vara i krig med hvarandra." — "Ni är väl underrättad", replikerade sir Andrew afkyld. I själfva verket ville hvarken Palmerston eller Russell gå utöfver orden. Napoleon erbjöd sig visserligen älskvärdt nog till formlig förpliktelse att på intet sätt vara England hinderlig vid konflikt med de tyska makterna i och för Danmarks skull, men som löftet var förenadt med bestämd utsago, att Frankrike självt ingalunda kunde taga del i striden, hade det närmast en ytterligare afkylande verkan. Hvarken husens debatter eller den uppståndelse, som Morning Posts bekantgörande af de falska depescherna vållade, kunde drifva det engelska kabinettet ur dess reserverade position: en förklaring, att ett nytt läge skulle skapas, därest de danska öarna angrepos, var allt, men

---

kan dragas in, och det är — utrikesministern, men beskickningarna skall man lämna ifred." När Ny Illustr. Tidning ville meddela hans biografi efter utnämningen, skref W. till Harald Wieselgren (10 sept. 1868): "Jag har läst artikeln i Ill. Tidn. öfver grefve Manderström och ville med anledning däraf hemställa till Herr Doctorn, om icke för analogiens skuld, det kunde få anstå med den tillämnade artikeln om mig, till dess jag också lämnar platsen. Det kommer visst icke att länge dröja." — — —

till den eventualiteten kom det aldrig, hvadan löftets värde icke behöfde pröfvas. „Ingenstädes någon strimma af hopp för Danmark!“ skref Illustrerad Tidning bittert den 9 juli — ett af de få verkligen sannspådda orden i vår dåtida skandinaviska press.

Den frågan tränger sig ovillkorligen på oss: hvad betydde dessa månaders erfarenhet för Sverige och svensk politik? Spörsmålet kan knappast bättre besvaras än genom några brottstycken ur Fourniers depesch den 10 april 1866, skrifven till besvarande af hans chefs fråga, huru man i Sverige och Norge ställde sig inför den just då framryckande sannolikheten af ett krig mellan Preussen och Österrike, det krig som ett par månader sedan blef verklighet. Svenska regeringen hade till ögonmärke, skrifver han, att hålla sig utanför alla större frågor, att undvika hvarje antydan om ärelystnad, att „vivre inaperçu“ — i detta fall desto mera, som hvarken Preussen eller Österrike ingåfvo några lifligare sympatier. Man förutsåge, att om kriget utbröte mellan de båda tyska makterna, skulle det icke vara möjligt att länge lokalisera det. Emellertid såge man ej, hvarför de förenade rikena skulle behöfva indragas, och man hoppades, att Danmark hellre än att åter blanda sig i striden skulle söka vid blifvande fredsunderhandlingar finna tillräckligt starka intressen att föra dess talan till förvärfvande af en dess nationella självständighet betryggande gräns.

Hvad dessa land (Sverige och Norge) befara, den fruktan de vid hvarje tillfälle uttrycka, är, att Danmark

genom nya omskiften skall bringas därhän, att det icke kan existera självständigt utan klyfves i två delar, hvaraf fastlandet röner Elbehertigdömenas öde och öarna, öfverlåtna åt sig själfva, måste söka hänga sig vid någon annan, i detta fall de Förenade rikena, som sålunda skulle nödgas till skandinavismen. Med all skärpa har man klargjort för sig, att skandinavismen numera icke beror af Sverige eller Norge utan af Danmark, bragt till förtviflan. Jämte Sveriges nationella farhåga visàvi Ryssland är denna ängslan för, att Danmark någon gång skulle erbjuda sig självt, den mest utbredda. Ännu i går tillstod ett af de norska statsråden detta till mig helt oförbehållsamt med orden: »Jag är rädd för skandinavismen, dess frukter skulle bli ödesdigra för oss.» För någon tid sedan anmärkte hr Manderström, häntydande på denna nödtvungna skandinavism genom Danmark: »Det skulle bli en union, som inte räckte längre, än att man lärde sig afsky hvarandra, men under den tiden skulle den hinna bereda oss mycket omak.» I Sverige och i Norge uttrycker sig opinionen på några egentligen blott personliga undantag när, oupphörligen i denna riktning, och jag vet knappast något offentligt tillfälle, vare sig i riksdagen, i stortinget eller i pressen, som icke användes att manifestera dessa tänkesätt, för att det icke skall kunna råda några tvifvelsmål därom i Köpenhamn. Dessa äro de åskådningar och farhågor, som behärska meningen i Sverige och Norge inför möjligheten af en konflikt mellan Österrike och Preussen. — — — Om kriget utbryter, motser man i Sverige till följd af Tysklands försvagande genom det inbördes kriget allenast förmåner för Ryssland. Dessa utsikter öka mer än någonsin den allmänna önskan att blott vara absolut oberörd och att visa detta genom den fullständigaste passivitet, både i handling och i ord.

Det är ju ett rent förkrossande intryck af nedslagenhet, detta, en formlig förskräckelse för hvarje tanke i den skandinaviska riktning, som blott ett par år förut ansetts som själfva led-

stjärnan för Sveriges politik. Intrycket förstärkes endast genom enstaka skandinavers välmenta försök att ännu hålla ett skenbart lif i sina chimäriska förhoppningar. Rent af groteska i sin meningslöshet förefalla sålunda yttringarna inom Skandinaviska föreningen i Köpenhamn, när denna i dec. 1865 firade den svenska representationsreformens seger. Efter åtskilliga tal för Sverige, för Norden o. s. v. "fölgte en hel Del gode Ønsker især for vore Venner paa Fredensborg, til sidst saa hjertelige at Opvarterne fandt det raadeligst at lukke Vinduerne". Bl. a. talade en "om Gustaf IV og Adlercreutz og önskede os en Adlercreutz" (C. Rosenberg till Harald Wieselgren).

Det kanske mest betänkliga var, att Karl XV:s otidiga stridslust skapat en farlig inre reaktion mot mera omfattande rustningsåtgärder. Onekligen låg den reaktionen helt nära till hands för dem, som allt sedan hans kronprinstid kunnat iakttaga, huru böjd konungen var för krigiska äfventyr. Men själfva slutsatsen, att försvarsåtgärderna därför måste hållas så begränsade som möjligt, var själfklart felaktig, ty det hade icke varit rustningarnas svaghet utan de konstitutionella rådgifvarnes starka opposition, som hejdat hans aktiva steg under danska krisen. När konungen i november 1865 förelade ständerna förslag till en arméreform (med den s. k. lilla och stora krigsfoten), hvilket af allt att döma väsentligen härledde sig från honom personligen samt fann ringa gillande inom fackkretsar, afvisades detta i samtliga stånd under knappast

beslöjad misstro. Och därmed gafs i själfva verket direktivet för en rad af följande riksdagars hållning mot kung Karls önskningar i detta hänseende. När så den nya landtmannamajoritetens sparsamhetsnit och utpräglade klassintressen tillkommo, drefs frågan om vårt försvars reformerande in i en fullständig återvändsgränd.

Kyla i Danmark, för Sveriges egen del vanmakt och självförakt — om till dessa bittra frukter behöfdes något mera, så förelåg detta i vårt allvarligt försämrade förhållande till stormaktsgrannarne. I förbindelserna åt Ryssland kunde ju så nära efter Novembertraktaten icke råda annat än mycket måttlig värme, men temperaturen sjönk afsevärdt genom de polskvänliga demonstrationerna. Allvarsammast var dock tillskärpningen gentemot Preussen-Tyskland. Carl August Järta fick vid sin död d. 14 jan. 1865 i tyska tidningar det eftermälet, att han under kriget framgångsrikt bidragit att mildra spänningen mellan sitt fäderneslând och Preussen. Manderström har för öfrigt tidigt nog haft klart för sig, att Sveriges intressen kräfde en viss orientering åt Tyskland till — tydligen hade lektionen om Frankrikes osäkra och maktlösa statskonst icke varit bortkastad på honom. Han har också för att göra ansatser i den riktningen satt i fråga att förflytta Henning Hamilton till Berlin, måhända dock med en liten biafsikt att sålunda engagera den inhemska oppositionens främsta talang. Mot ett närmande till Preussen fanns emellertid ett oöfverstigligt hinder i Karl XV:s utprägladt franska sympatier, hvilka särskildt under 1870—1871 års krig skulle starkt

flamma upp och taga sig uttryck, som visserligen ej voro utan sin betänklighet. Troil har i sina Minnen uttalat förvåning öfver den iskalla tystnad, hvarmed den tyska pressen behandlade kung Karls dödsfärd, badsejouren i Aachen. Man behöfver emellertid blott läsa, hvad Dardel i nog så skonsamma ordalag förtäljer om konungens oförbehållsamma bref till den fångne general Brincourt, för att väl förstå, hvarför den från utrikesministeriet i Berlin influerade pressen intet hade att säga. Detta Karl XV:s sega fasthållande vid sin ungdoms franska förbindelser må nu fattas som ett sympatiskt uttryck af personlig trofasthet, säkert är, att det på intet vis var förmånligt för våra politiska relationer till grannarne. Skuggorna kring 1864 års politik omtöcknade alltmera hans lefnads sol. Det kanske bittraste intrycket för eftervärlden är att se en monark, som kände varmt och ville stort, gå så helt och hållet vilse om sina verkliga uppgifter.

In summa, 1864 var ett de olyckliga misstagens, de nedslående erfarenheternas år. Det efterlämnade åt oss ett arf, som det kräft mycket plikttroget arbete och långa ihärdiga ansträngningar att nödtorftigt förbättra till landets och folkets båtnad.

